

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**LÜBNAN'DAKİ FİLİSTİNLİ MÜLTECİLER:
FİLİSTİNLİ MÜLTECİLERE YÖNELİK DIŞLAMA
POLİTİKASI, SİYASİ VE EKONOMİ ZORLUKLAR**

Osama A. T. KHALİL

2501191673

TEZ DANIŞMANI
Prof.Dr. Ayşegül KOMSUOĞLU

İSTANBUL - 2022

ÖZ

LÜBNAN'DAKİ FİLİSTİNLİ MÜLTECİLER: FİLİSTİNLİ MÜLTECİLERE YÖNELİK DIŞLAMA POLİTİKASI, SİYASİ VE EKONOMİ ZORLUKLAR

OSAMA A. T. KHALİL

Bu çalışmada Arap dünyasında siyasi alanda en çok tartışılan konulardan biri olan Lübnan'daki Filistinli mültecilere yönelik ayrımcılık politikaları tarihsel ve siyasal arkaplanları dikkate alınarak incelenmektedir.

Filistinli mültecilerin Lübnan'da maruz kaldıkları ayrımcı politikalar Filistinli mültecilerin Lübnan'a yerleştiği ilk yıllardan itibaren gelişen olaylarla şekillenmiştir. Savaştan kaçmak zorunda kalan Filistinli mültecilerin ülkeye yerleşmesi, etnik ve mezhepsel endişelerin etkisiyle Lübnan siyasi çevrelerinde Filistinli mültecilerin ülkenin güvenliği ve istikrarına bir tehdit olarak görülmesine neden olmuştur.

Lübnan'da 1962'de alınan karar ile beraber ülkedeki tüm Filistinli mültecileri “yabancı” statüsünde kabul edilmiş ve bu durum Filistinli mültecilerin hukuki statüsü ve yaşam şartlarının kötüleşmesinin asıl sebebi olmuştur. Çıkarılan birtakım yasalar ile birlikte Filistinli mülteciler mülk edinme, seyahat etme ve çalışma hakkı gibi temel ve sosyal haklardan yoksun bırakılmış kimseler olarak tanımlanmıştır. Bu tezde ilk olarak Lübnan'da Filistinli mültecilerin ülkeye kalıcı olarak yerleştirilmeleri konusunda Lübnan otoritelerinin olumsuz tutumu ve Filistinli mültecilere yönelik ayrımcılık politikalarının biçimlenmesinde bölgede yaşanan tarihsel olayların etkili olduğu tartışılmaktadır. Yaşanan tarihsel süreç, Lübnan'ın kendi iç koşulları ile biçimlemiş ve Filistinli mültecilerin yaşadığı sorunlara derinleşmiştir. Bu çalışmada Filistinli mültecilere yönelik dışlama politikaları siyasi ve ekonomik zeminde ele alınmakta ve hukuki altyapı ile birlikte değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Lübnan Hükümeti, Filistinli mülteciler, FKÖ, İzolasyon politikası, Yasal çerçeve, Sosyal haklar, Çalışma Yasası.

ABSTRACT

PALESTINIAN REFUGEES IN LEBANON: THE ISOLATION AND MARGINALIZATION POLICY TOWARDS PALESTINIAN REFUGEES. EKONOMI VE POLITICAL CHALLENGES.

OSAMA A. T. KHALİL

In this study, one of the most important contested topics at the political level in the Arab world will be analyzed, where racist laws and policies towards Palestinian refugees in Lebanon will be investigated by narrating the historical and political events.

The discriminatory policies that Palestinian refugees are subjected to in Lebanon have been shaped by events that have developed since the first years, when Palestinian refugees settled in Lebanon. The settlement of Palestinian refugees - who had to flee the war, due to ethnic and sectarian concerns, caused Palestinian refugees to be seen as a threat to the security and stability of the country in Lebanese political arena.

All Palestinian refugees in Lebanon have been accepted as "foreigners" along with the decision taken in 1962, and this situation has become the main reason of the deterioration of the legal status and living conditions of Palestinian refugees. Along with some enactment, Palestinian refugees were defined as those who are debarred of basic and social rights such as the right to own property, travel and work. This thesis firstly discusses the effect of the Lebanese political authorities' negative attitude towards the permanent settlement of Palestinian refugees in the country and the historical incidents in the region that shaped the discrimination policies against Palestinian refugees. The historical process has been shaped associated with the internal circumstances of Lebanon and the problems experienced by Palestinian refugees have been deepened. In this study, exclusion policies towards Palestinian refugees are discussed on political and economic grounds and evaluated along with the legal infrastructure.

Keywords: Lebanon Government, Palestinian refugees, Palestinians Liberation Organization, The legal framework, Social rights, Right to work, Isolation policy.

ÖNSÖZ

Üç bölümden oluşan bu yüksek lisans tezinde yaklaşık 70 yıldır çok zor şartlar altında yaşayan Lübnan'daki Filistinli mültecilere yönelik devlet politikaları incelenmiştir. Tez konusu olarak Lübnan'daki Filistinli mültecilere yönelik dışlama politikası sebebiyle mültecilerin yaşadığı ekonomik ve siyasi zorluklar meselesini seçilmesi iki nedenden dolayıdır. İlki bir Filistinli olarak, 1948'deki Nakba Savaşı sebebiyle uzun yıllar işgal altında hayatlarını devam ettiren Filistinli mültecilerin zor durumunu yakından takip etmem ve aynı zamanda bu zorunlu göçün Filistinli mültecilere özel bir konu olmasının ötesinde bugün uluslararası alanda gündemde olan “göç” başlığı ile de ilişkili olmasıdır.

İkinci neden ise Lübnan Hükümeti'nin Filistinli mültecilere yönelik hukuken uyguladığı ayrımcılık ve ırkçılık politikalarının, esas olarak Lübnan devleti tarihsel olarak geçtiği dönüşümlerden dolayı ülkede çok sayıda dini ve etnik grubun bir arada yaşaması nedeniyle dini ve etnik bakımından çok karışık bir ülkesi olarak haline dönüşmesiyle ilişkilidir. Filistinli mültecilerin Lübnan'a göç etmesi ülkede büyük bir etnik ve dini gerginliği yaratmıştır. Filistinli mültecilerin büyük çoğu Sünni Müslümandır ve bu durum Lübnan'da siyasi çevrelerde büyük endişeler yaratmıştır. Bu endişe ile ilişkili olarak Filistinli mültecilere yönelik uygulanan ayrımcı devlet politikaları, mültecileri hem sosyal hem ekonomi hem de siyasi anlamda izole etmiştir. Mültecilerin yaşamın birçok yönünden izole edilmiş insanlar haline dönüşmesi sürecini çok yönlü değerlendirmek önemlidir.

Bu hususta, Lübnan'daki Filistinli mültecilere yönelik devlet politikalarını merkeze alan bu çalışmayı sürdürürken bana her türlü maddi ve manevi desteği veren sevgili anne ve babama, dostlarıma, yakınlarıma, okul arkadaşlarıma ve özel olarak tez çalışmamın tamamlanmasında hiçbir yardım ve desteğini esirgemeyen aynı zamanda araştırma yapmam için yol gösteren ve tez danışmanım Prof. Dr. Ayşegül Komsuoğlu Hocama çok teşekkür ederim.

OSAMA KHALİL

İSTANBUL, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

LÜBNAN'DAKİ FİLİSTİNLİ MÜLTECİLERİN TARİHSEL GEÇMİŞİ

1.1- İsrail- Filistin Çatışmasının Tarihsel Süreci.....	6
1.2- Filistinli Mültecilerin Lübnan'a Yerleşmesi Meselesinde Lübnan Genelinde Alınan Kararlar	23
1.3- Uluslararası ve Bölgesel Olarak Filistinli Mülteciler Meselesi ile İlgili Alınan Kararlar(UNRWA'nın Kuruluşu).....	26
1.4- Filistinli Mültecilerin Lübnan'daki Sınıflandırması ve Coğrafi Dağılımı	29
1.4.1.-Filistinli Mülteci Kimdir ve Nasıl Tanımlanmaktadır?	29
1.4.2-Filistinli Mültecilerin Lübnan'daki Sınıflandırması.....	31
1.4.3-Filistinli Mültecilerin Lübnan'daki Coğrafi Dağılımı	34

İKİNCİ BÖLÜM

FİLİSTİNLİ MÜLTECİLERİN LÜBNAN HÜKÜMETİ İLE SİYASİ İLİŞKİLERİNİN İNCELENMESİ

2.1.-Filistinli Mülteciler'in Lübnan'a Yerleşmesi ve Beklentiler (1948-1958)	40
2.2.Askerî Baskı Eylemleri ve İstihbarat Kontrolü (1958-1969)	41
2.3 Kahire Anlaşması ve Filistinli Mültecilere Etkisi.....	46
2.4 Özgürlük ve Gelişim Dönemi (1969-1982).....	49
2.5.-Lübnan İç Savaşı'nın Ortaya Çıkışı	52
2.6.Lübnan İç Savaşı'nın Filistinli Mültecilerin Yerleşim Bölgelerine Etkileri	57
2.7.-Filistinli Mültecilerin Siyasi ve Askerî Durumunun Kötüleşmesi (1982-1989)	64
2.8.-Hukuki Olarak Kalıcı İhmal Dönemi (1989-2005)	67
2.9.-Taif Anlaşması ve Filistinli Mültecilere Etkileri.....	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİLİSTİNLİ MÜLTECİLER'İN HUKUKİ AÇIDAN DIŞLANMASI

3.1.Yasal Çerçeve	72
3.2-Çalışma Hakkı	74
3.2.1.-Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Çalışma Hakkı	74
3.2.2.Lübnan İş Kanunu Çerçevesinde Filistinlilerin Çalışma Hakkı	76
3.2.2.1-Çalışma İzni Gerektiren Meslekler	79
3.2.2.2-Çalışma İzni Gerektirmeyen Meslekler	84
3.2.3- Lübnan'daki Filistinli Mültecilerin İstihdamına Yönelik Hukuki Adımlar	86
3.3.Mülkiyet Hakkı.....	92
3.3.1.- Lübnan Mülkiyet Yasası'nın İncelenmesi	92
3.3.2.- Mülkiyet Yasası'nın Filistinli Mültecilere Etkisi.....	94
3.3.3.- Siyasi Çevrelerde Filistinli Mültecileri Yerleştirme Konusu.....	98
3.4.-Elverişli Konut Hakkı: (Mekânsal İzolasyon ve Kentsel Ayrışma):	103
3.4.1.-Ülkenin Güvenlik Tehdidi Olarak Filistin Mülteci Kampları	103
3.4.2.Filistin Mülteci Kamplarında Restorasyon Çalışmalarının Yasaklanması:	107
SONUÇ.....	115
KAYNAK.....	119

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. 1920’ler Boyunca Filistin Bölgesine Yaşanan Yahudi Göçü	11
Tablo 2. 1930’lar Boyunca Filistin Bölgesinde Artan Yahudi Göç Dalgası	14
Tablo 3. Lübnan’daki Filistinli Mültecilerin Nüfus Sayımı	36
Tablo 4. Lübnan İç Savaşı Öncesi ve Sonrası Dönemde Filistinli Mültecilere Verilen Çalışma İzinlerinin Sayısı.....	81
Tablo 5.2000’ler Boyunca Filistinli Mültecilere Verilen Çalışma İznilerinin Sayısı	87
Tablo 6. Filistinli Mülteciler Mülteci Kampları Dışındaki Mülkiyet Paylaşım Oranı.....	96
Şekil 1. 1948’de Bölgede Yaşanan Filistinli Göçü Hareketi	22
Şekil 2. Lübnan’da UNRWA’ya Kayıtlı Olan Filistin Mülteci Kamplarının Dağılımı.....	35
Resim 1. Ain el- Hilweh Filistin Mülteci Kampı’nın Önünde Kurulan Askerî Kontrol Noktaları.....	107
Resim 2. Filistin Mülteci Kamplarında Her Tarafa Yayılan Çürük Binalar.....	113
Resim 3. Gecekondu Mahallelerine Dönülen Filistin Mülteci Kampları.....	113

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

A.g.e: Adı Geçen Eser

Bkz.: Bakınız

BM: Birleşmiş Milletler

BMMYK: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

C.: Cilt

EMEL: Lübnan Direniş Kıtaları

FDKC: Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi

FHKC: Filistin Halk Kurtuluş Cephesi

FKÖ: Filistin Kurtuluş Örgütü

No.: Numara

S.: Sayı

s.: Sayfa

UNSCOP: Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi

UNRWA: Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı

GİRİŞ

1948 Arap- İsrail Savaşı'nın hem uluslararası hem de bölgesel çapta getirdiği en önemli sonuçlardan biri Filistinli mülteciler sorunudur. Bu sorunun tarihsel geçmişi incelendiğinde, 1920'lerde İngiliz Mandası yönetiminde olan Filistin bölgesinde İngiliz gözetiminde dikkat çekici bir Yahudi göç hareketi yaşandığı görülmektedir. Bu göçü takiben 1930'lardan İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesine kadar Filistin topraklarında günden güne artan Yahudi göç dalgası ile beraber bölgede Yahudi ve Araplar arasındaki demografik dengenin bozulmuş ve çatışmalar ortaya çıkmıştır. Bölgede İsrail Devleti resmî olarak ilan edilmesi önemli bir dönüm noktasıdır. Bu bağlamda, İsrail ile Arap ülkeleri arasında kanlı savaş eylemlerinin meydana gelmesi ise bölgeden büyük bir Filistin göçü yaşanmasına neden olmuştur.

İsrail Devleti'nin kurulması ile birlikte bölgede devam eden kanlı çatışmalar, kendi ev, arazi, mülk, geçim kaynaklarını terk etmek zorunda kalan Filistinli mültecilerin Lübnan ve Ürdün dâhil olmak üzere komşu Arap ülkelere göç etmelerine yol açmıştır. Bu çerçevede, Lübnan'a yerleşen Filistinli mülteciler göçün ilk yıllarında diğer Arap ülkelere göç eden Filistinli mülteciler gibi yeme, içme, barınma, güvenlik ve yerleştirme projeleri gibi temel ve gerekli ihtiyaçlarının sağlanması konusunda sürekli bir hak arama çabası içinde olmuşlardır. Ancak Lübnan'ın birçok etnik topluluğa sahip olan siyasi yapısı ve ülkenin mezhepsel ve etnik yapısının kırılganlığı Filistinli mültecilerin Lübnan'a yerleştiği andan itibaren ev sahibi toplumda endişe yaratmıştır. Aynı zamanda Lübnan'da askerî ve stratejik anlamda faaliyetler düzenleyen Filistinli gerillalar gibi sebepler Lübnan'daki Filistinli mültecilerin sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel gibi temel alanlardaki durumunu son derece olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

1948'de Filistinli mültecilerin Lübnan'a göç etmelerinden bu yana ülkedeki Filistinli mültecilerin nüfusu hususunda yalnızca Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı (The United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees UNRWA) tarafından değil, aynı zamanda Lübnan otoriteleri tarafından da doğru bir şekilde nüfus sayımı yapılmadığı görülmektedir. Bu durum Lübnan yetkili makamlarının Filistinli mültecilerin büyük çoğunluğunun Sünni Müslüman olması ile bağlantılı olarak nüfus sayımının temel verilerinin doğru olarak sunulması durumunda ülkedeki demografik yapının Müslümanlar lehine olacağına dair bir endişe ile ilişkilendirilebilir. Buna paralel olarak ülkedeki Filistinli mültecilerin kalıcı olarak yerleştirilmesinin siyasi çevrelerde açık bir şekilde reddedilmesi ve mültecilere uygulanan izolasyon ve marjinalleştirme politikaları da bu endişelerin bir sonucu olmuştur.

1948 Arap-İsrail Savaşı'nın bölgesel alanda getirdiği son derece karmaşık sonuçlardan biri olan Filistinli mülteciler sorunu hususunda, Lübnan'a sığınan yaklaşık 100.000 Filistinli mülteciliğin ilk yıllarda hem hükümet hem de vatandaşlar tarafından hoş karşılanırsa da, bu durumun ilerleyen yıllarda mültecilerin bulunduğu yerleşim bölgelerinde

karşılaştığı insani ve ekonomi sıkıntılarının hafifletilmesi konusunda pek yardımcı olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla da Lübnan'daki Filistinli mültecilerin ülkeye yerleştiği yıllardan bu yana en temel insani ihtiyaçlardan yoksun olan mülteci kamplarında elektrik, altyapı hizmetleri, elverişli konut hakkı durumlardan mahrum kalarak zor ve insani açıdan kabul edilemez bir yaşam sürdürmektedir.

Lübnan'daki siyasi otoritelerinin ülkeye geçici olarak yerleşen Filistinli mültecilere yönelik etnik, mezhepsel ve güvenlik nedenlerinden dolayı duyduğu endişe, siyasi otoritelerce Filistinli mültecilere yönelik politikaların olumsuz bir şekilde etkilenmesine neden olmuştur. Bu süreçte hem Lübnan otoriteleri hem de halkı tarafından Filistinlilere yönelik korku, sosyal ve siyasi güvensizlik gibi olumsuz algılar yaratılması sonucu hükümet Filistinli mültecilere yönelik hukuki düzenlemeler ortaya konmuştur. Lübnan siyasi makamlarınca ülkedeki Filistinli mültecilere yönelik endişelerin mültecilere yönelik hukuki politikalara yansıtılmasındaki en önemli durumlardan biri, 1962'de İçişleri Bakanlığı'nın çıkardığı 310 sayılı Kararname ile ülkedeki tüm Filistinli mültecilerin "yabancılar" olarak değerlendirmesidir.

Lübnan otoritelerince "yabancılar" olarak sınıflandırılan Filistinli mültecilerin ülkede sosyal, siyasi ve ekonomik alanlardan izole edilmesini amaçlayan Lübnan Hükümeti, ülkenin etnik ve mezhepsel dengesinin bozulacağı endişesi ile birlikte bölgesel gelişmeler ve dış müdahalelerin etkisiyle devletin varlığı açısından da bir tehdit olarak gördükleri Filistinli mültecilere yönelik ayrımcılık politikası uygulayarak durumlarının daha da kötüleşmesine sebep olmuştur. Nitekim bu tezde ele alınacağı üzere Lübnan İç Savaşı'nın ortaya çıkmasında Filistinli mültecilerin büyük bir rol oynadığı ve savaşın asıl sebebi oldukları görüşü ülkede hem siyasi çevrelerde hem de toplum gözünde pekiştirilmiş durumdadır.

Süreç kısaca özetlenirse, Filistinli mültecilerin hukuki statüsünün kötüleşmesi hususunda Lübnan siyasi otoritelerinin yaptığı hukuki düzenlemeler başlığında, 1969'da Lübnan ile FKÖ arasında imzalanan Kahire Anlaşması Filistinli mültecilerin insani ve sosyal haklarının resmen tanınmış olduğu ilk anlaşma olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Lübnan Devleti Kahire Anlaşması'na taraf olmasına rağmen Filistinli mültecilere insani, ekonomik ve sosyal haklar vermek konusunda olumlu adımlar atmamış, Lübnan Devleti tarafından 1970'lerden bu yana ülkede yaşayan Filistinli mültecilerin hukuki statüsü sınırlanmış, mültecilerin istekleri ve ihtiyaçları göz ardı edilmiştir.

1975-1990 yılları arasında 15 yıl boyunca süregelen Lübnan İç Savaşı'nda Filistinli mülteciler gerçek anlamda katılan bir taraf olmasa da Lübnan'daki yetkili makamlar ile Lübnan toplumu nezdinde savaşı teşvik edici bir taraf olduğu kabul edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında savaşın ilk dönemlerinde Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün savaşa büyük rolü bulunurken, Filistinli mültecilerin savaşın ardından savaşın tarafları arasında yaşanan kanlı çatışmalardan büyük zarara gören kurbanlar hâline geldiği görülmektedir. Buna bağlı olarak, önceki süreçte Filistinli mültecilerin Lübnan yetkili makamlardan isteklerinin gerçekleşmesinde konusunda hâlâ bir umut varken, savaş sonrası bu umut ortadan kalkmıştır.

Üstelik 1982'deki İsrail'in Lübnan'ı işgali sonucunda FKÖ'nün bölgeden çıkmak zorunda kalmasıyla, sahada zor durumda kalan Filistinli mültecilere yönelik temel haklardan yoksun bırakma politikası, ülkedeki yetkili makamlar tarafından sürekli olarak birtakım kararlar alma ve düzenlemeler yapma biçiminde ilerlemiş ve süreçte Filistinli mültecilere yönelik ayrımcılık politikalarını hukuki olarak şekillenmiştir. Bu bağlamda, Lübnan yetkili otoritelerinin mezhepsel ve diğer endişeleri, Filistinli mültecilere yönelik izolasyon politikasını herkesin nezdinde açık bir hâle getirmiştir.

Bu tezde temel olarak Lübnan'daki Filistinli mültecilere hukukî olarak uygulanan ayrımcılık politikalarının sona ermemesinin arkasındaki nedenler incelenmektedir. Bu bağlamda, Lübnan'ın uzun zamandır Fransız Mandası yönetiminde kalmış olmasında etkisiyle ülkede mezhepsel, dinî ve etnik çeşitlilik üzerine kurulan bir siyasi yapıya olduğu ve Filistinli mültecilerin büyük çoğunluğunun Sünnî Müslüman olmasının demografik yapıda önemli değişim yaratabileceği endişesinin, mültecilerin hem Lübnan otoriteleri hem de halkı nezdinde büyük bir tehdit kaynağı olarak görülmesine neden olduğu ilk önemli tartışma başlığıdır. Bu çerçevede Filistinli mültecilerin Lübnan'a yerleşmelerinin ilk yıllarından bu yana hem bölgesel hem de uluslararası gelişmeler ile Lübnan Hükümeti'nin ülkedeki Filistinli mültecilerin varlığından rahatsız olmasının sonucu olarak Filistinli mültecileri hayatın tüm alanlarından izole edilmiş insanlar hâline getirebilmek amacıyla son derece etkili adımlar attığı görülmektedir. Bu kapsamda ekonomik, toplumsal, siyasal ve mekansal olarak uygulanan izolasyon politikalarının aldığı biçimler çalışmada detaylı olarak tartışılacaktır. Ayrıca Lübnan Hükümeti'nin aldığı kararlar ile Filistinli mültecilerin çalışma hakkı, mülkiyet hakkı, elverişli konut hakkı dâhil olmak üzere temel haklardan yoksun bırakılmış insanlar hâline gelmesinin sebepleri üç bölüm içerisinde tarihsel ve yasal olarak ele alınmaktadır.

Tez kapsamında inceleneceği üzere Lübnan Hükümeti'nin Filistinli mültecilere yönelik hukukî ayrımcılık politikaları uygulanmış, özellikle de çalışma hakkı ve iş sağlama konusunda "karşılıklı memnuniyet" ilkesine dayanılarak Filistin'de çalışan Lübnanlı işçilere yapılan muamelenin aynısının Lübnan'da çalışmak isteyen Filistinli mültecilere yapılacağı belirtilmiştir. Bu durum da tezde belirtileceği üzere Lübnan Hükümeti'nin Filistinli mültecilere iş vermek konusunda ayrımcılıkla şekillendirmiş bir yöntem kullanmasına eğilimli olduğunu göstermektedir. Bu konuda 1995'te çıkarılan 621/1 sayılı Kararname ile beraber Filistinli mültecilerin ülkedeki en önemli mesleklere istihdamı kısıtlanmış durumdadır.

Dolayısıyla da bu tezde görüleceği üzere Lübnan Hükümeti'nin Filistinli mültecilerin bir iş veya meslek icra etme konusunda getirdiği yasal kısıtlamaların mülteci kamplarındaki işsizliğin ve yoksulluk oranının artması ile arasında güçlü bir bağlantı bulunmaktadır. Diğer yandan, Lübnan Hükümeti'nin Filistinli mültecilere hukukî dışlama politikalarından en önemlisi olan 2005'teki mülkiyet yasası üzerine yapılan değişiklikler ile beraber Filistinli mültecilerin bulundukları mülteci kamplarının dışından kendilerine ait bir ev satın alma veya daire kiralama konusunda sınırlamalar getirilmiş, aynı zamanda mülteci kamplarındaki çürük yapıların onarımının yapılması ve kamplara yapı

malzemelerinin girişinin yasaklanması mültecilerin son derece kötü şartlar altında yaşamalarıyla sonuçlanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde Lübnan'daki Filistinli mültecilerin tarihsel varlığı detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. 20. yüzyılın başlarından ortasına kadarki süreçteki gerek bölgede gerekte uluslararası alanda yaşanan gelişmelerle ile Filistin'e yerleşen Yahudilerin sayıca artışı ile Filistin bölgesindeki iki topluluğun aralarında büyük çatışmalar yaşanmıştır. İlk dönemlerden itibaren İngiliz Mandası yönetimindeki Filistin topraklarında 1920 ve 1930'lardan başlayarak günden güne artan Yahudi göç dalgasından memnun olmayan Araplar hem Yahudi göçmenlere hem de İngiliz birliklerine karşı protesto eylemleri düzenlemiştir. Bu süreçte bölgede Filistin bölgesinde bir Yahudi yurdu kurmayı amaçlayan Siyonizm hareketi, 1948'de Tel Aviv'deki Bakanlar Kurulu toplantısında resmî olarak İsrail Devleti'ni ilan etmiştir.

Bölgede bir Yahudi devleti kurmayı amaçlayan Siyonizm hareketinden son derece rahatsız olan Arapların İsrail Devleti'nin kurulmasının karşında durması Arap- İsrail Savaşı'nın çıkmasına sebep olmuştur. Bu gelişmeler Arap- İsrail Savaşı'nın ve uluslararası ve bölgesel alanda en çok tartışılan konulardan biri olan Filistinli mülteciler sorununun ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu süreçte savaş döneminde yaşanan kanlı çatışmalar sebebiyle savaştan kaçmak zorunda kalan Filistinli mülteciler Lübnan ve Suriye dâhil olmak üzere Arap dünyasında bir Filistinli göç dalgası başlatmıştır. Büyük çoğunluğu Hayfa ve Akka gibi Filistin'in kuzey bölgelerinde gelerek Lübnan'a sığınan Filistinli mülteciler için Lübnan'ın çeşitli bölgelerinde mülteci kampları kurulmuştur. Filistinli mültecilerin Lübnan'a sığınması ilk yıllarda siyasi çevrelerde ve halklar tarafından hoş karşılanırken daha sonraki yıllarda ülkeye sızan Filistinli gerillalarının ülkede askerî genişleme politikası gibi eylemleri ile beraber Lübnan Hükümeti'nin Filistinli mültecilere karşı birtakım ayrımcı politikalar uygulaması söz konusu olmuştur.

İkinci bölümde ise Lübnan'ın Filistinli mülteciler ile siyasi ilişkisini değiştiren ana faktörler tarihsel dönemler olarak sınıflandırmıştır ve detaylı bir şekilde incelenmektedir. Bu dönemler; 1948'de Filistinli mültecilerin Lübnan'a geldiği ilk yıllarda yerleşim süreçleri ve beklentileri dönemi (1948-1958), askerî baskı ve istihbarat dönemi (1958-1969), Kahire anlaşması ve Filistinli mültecilere etkisi, özgürlük ve Gelişim Dönemi (1969-1982), Lübnan iç savaşı'nın ortaya çıkışı ve Filistinli mültecilere etkisi, Filistinli mültecilerin siyasi ve askerî durumunun kötüleşmesi (1982-1989), hukuki olarak kalıcı ihmal dönemi (1989-2005), Taif Anlaşması ve Filistinli mültecilere etkileri'dir. Bu başlıklar sırasıyla tarihsel aralıklar biçiminde incelenerek Lübnan ile Filistinli mültecilerin siyasi ve sosyal ilişkisi değerlendirilmektedir.

Bu kapsamda, Lübnan'daki siyasi otoritelerin Filistinli mültecilerin sosyal, siyasi, ekonomi gibi önemli alanlardan izole edilmesi amacıyla getirdiği kısıtlamalar sebebiyle Filistinli mültecilerin hâlihazırda ekonomik durumlarının bu denli kötüleşmesine giden yolda yaşanan etnik çatışmalar ve tarihsel gelişmeler tartışılacaktır. Lübnan tarihinin gelmiş geçmiş en yıkıcı savaşlarından biri olarak bilinen Lübnan İç Savaşı'nın ardından Filistinli mültecilerin bölgede yaşanan kanlı çatışmaların esas sebebi olduğuna dair

suçlamalarda bulunulması sonucu Lübnan Hükümeti'nin Filistinli mültecilere hukuken ayırmacı politikaları kasıtlı ve sürekli olarak uygulaması söz konusu olmuştur.

Üçüncü bölümde, Lübnan'daki Filistinli mültecilerin etnik ve siyasi anlamda bir endişe kaynağı olarak görülmeleriyle birlikte Lübnan'da siyasi makamlar Filistinli mültecilere yönelik hukuken bir dışlama politikası yürüterek çalışma hakkı, mülkiyet hakkı ve elverişli konut hakkı dâhil olmak üzere temel haklardan faydalanmaları konusunda son derece baskıcı sınırlamalar getirmiş, bu durum da Filistinli mültecilerin sosyal ve ekonomik hayattan tamamen dışlanmalarına sebep olmuştur. Bu çerçevede, Lübnan Devleti'nin Filistinli mültecilere yönelik uyguladığı dışlama politikalarından en önemlisi 1962'de ülkedeki tüm Filistinli mültecilerin “yabancılar” olarak sınıflandırılması. Bunun üzerine Lübnan Hükümeti Filistinli mültecilerin hukuki statüsünü düzenlemek meselesinde çalışma hakkı ve Filistinli mültecilere iş sağlama konusunda “karşılıklı memnuiyet” ilkesine dayanması söz konusu olmuştur.

Lübnan Hükümeti'nin Filistinli mültecilerin hukuki statüsünün düzenlenmesi konusunda getirdiği kısıtlamaların Filistinli mültecilerin yaşam koşullarını kötüleştirdiği görülmekle beraber, çalışma hakkı hususunda 1995'te Filistinli mültecilerin yaklaşık yetmiş üç iş kolunda çalışmasının yasaklanmasından esas kaynaklardan biri olmuştur. Bu çerçevede Filistinli mültecilerin avukatlık, mühendislik, doktorluk dâhil olmak üzere önemli mesleklerde çalışmaları ile sendikalara katılmalarının kısıtlanması ve buna bağlı olarak çalışma yasası hususunda getirilen sınırlamalar Filistinli mültecilerin yasal olarak yapabilecekleri işlerde bile çalışma izni almalarını zorunlu kılmaktadır. Bunun yanında çalışma yasası hususunda getirilen kısıtlamalar Filistinli mültecilerin bulundukları kamplarda elektrikçilik, boyacılık, fırıncılık gibi işlerde sigortaları olmadan düşük ücretlerde çalıştırılmalarıyla sonuçlanmaktadır.

Özetle, Filistinli mültecilerin 1948'de savaş sebebiyle Lübnan'a göç etmesi ile beraber Lübnan'da hem siyasi hem de toplumsal çevrelerde Filistinli mültecilerin hukuki durumu ve yaşam standartlarını etkileyecek birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Tüm bu tarihsel ve siyasal olayların Lübnan Hükümeti ile Filistinli mültecilerin güncel ilişkisini nasıl etkilediği bu tezde detaylı olarak açıklanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

LÜBNAN'DAKİ FİLİSTİNLİ MÜLTECİLERİN TARİHSEL GEÇMİŞİ

1.1- İsrail- Filistin Çatışmasının Tarihsel Süreci

Arap- İsrail Meselesini hem Ortadoğu dünyasında hem İslam dünyasında hem de uluslararası alanda geçmişten günümüze dek en çok tartışılan konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.¹ Arap- İsrail sorununun kökeninde, 1948'de yüzbinlerce Filistinli mültecinin kendi mülkünü, evini ve geçim kaynaklarını bırakarak zorla göç etmelerine sebep olan Arap- İsrail Savaşı'nı temel bir fakör olarak görülse de,² bu çok yönlü sorunun başlangıcı çok daha eski bir tarihte yaşanan gelişmelerle birlikte tartışılmalıdır. 19. yüzyılın sonunda Avusturyalı Yahudi gazeteci Theodor Herzl tarafından dünya çapında kurulan Dünya Siyonist Teşkilatı'nın ortaya çıkması ile beraber, dünya çapında Yahudilerin kendi aralarındaki sosyal, kültürel, dini ve milli değerler gibi ulusal açılımları birleştirerek ve Yahudi halkı arasında "tarihi yurtlarına dönüş" adıyla yayılan inanışla harekete geçerek Filistin topraklarına kademeli olarak başlayan Yahudi göçü bu noktada bir başlangıç noktası olarak ele alınabilir.³

Bu çerçevede, Osmanlı döneminde Filistin topraklarında Yahudilere toprak ve araziler verilmesi ve aynı zamanda Filistin topraklarına Yahudi göçünün artırılmasına yönelik kurulan Yahudi Milli Fonu'nun Yahudilere toprak satın alma konusunda sağladığı olanakların başlamasından itibaren, 1948'de İsrail- Arap Savaşı'nın ortaya çıkmasına kadar bölgesel alanda önemli olan tarihsel olayları kısaca belirtmekte faydalı olacaktır.⁴

Siyonizm ifadesi tam olarak, dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan Yahudilerin bir araya getirilmesi için onlara ait ulus- devlet kurulmasını hedefleyen bir siyasi ideoloji

---

¹Ali Ata Yiğit, "Filistin Meselesinin Kronileşmesi (1918-1948), **Türk Dünya Araştırmaları**, 234(123), Kasım Aralık 2019, s. 392

²Özge Özkoç, "Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin- İsrail Sorunu", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 64(3), 2009, s. 168.

³ M. Lutfullah Karaman, "Siyonizm", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 37, 2009, s. 329

⁴Israel Cohen, **A Short History of Zionism**, London, Frederick Muller, 1951, s. 47

olarak tanımlanabilmektedir.⁵ Bu hareket, dünya genelinde Yahudi ulusunu yeniden oluşturmak ve İsrail toprağında Yahudilere ait tam egemen bir devlet kurmayı hedefleyen siyasi bir ideoloji olmuştur.⁶

Kitab-ı Mukaddes başta olmak üzere, “Halkı olmayan bir ülkeyi, ülkesi olmayan bir halka devredin.” gibi dini alıntılarla cümlelerle hareket ederek, Filistin topraklarının Allah tarafından Yahudilere bir gün teslim edileceği vaat edilmiş topraklar olduğuna inanan dindar Yahudiler, Filistin’deki Arap varlığını tamamen inkâr ederek Filistin topraklarını kendilerine ait olarak görmüşlerdir. Siyonist hareket, sonraki yıllarda Yahudi Kolonizasyon Programı adlı göç hareketini başlatarak Filistin’de bir Yahudi ulus-devleti kurma amacı ile amaca yönelik eylemleri gerçekleştirmeye başlamıştır.⁷

Siyonizm hareketinin kurucusu olan Theodor Herzl, 29 Ağustos 1897 tarihinde İsviçre’nin Basel kentinde Filistin’de Yahudilere ait bir ulus- devlet kurma amacıyla Filistin’de bir kolonizasyon programı uygulanması gerektiğini belirtmiştir. Herzl, Yahudilere, onları birleştirerek tek bir ülkede tanınmış sınırlar içinde varlık hakkı sağlanmak ve Yahudi dinî ve millî düşüncelerinin yaygınlaştırılması ve güçlendirilmesi gibi hedeflerini gerçekleştirmek üzere Filistin’de uluslararası hukuk kapsamında Yahudi ulus- devletini güvence altına alarak bir vatan yaratma fikrini açıkça duyurmuştur.⁸

Bunun için Basel Kongresi çerçevesinde, bir Yahudi yurdu kurulması adına atılması gereken adımlar açıklanmıştır. Bunların en önemlisi, Filistin’de Yahudi çiftçi, tüccar ve esnafa özel olarak ayrıcalıklar verilmesi, buna bağlı olarak Yahudi ulusal duygularının ve milli bilincinin güçlendirilmesi ve tüm amaçların aktif hale getirilmesi için diğer hükümetlerin onaylarının alınması için yapılması gerekenlere başlanmasıdır.⁹ Basel’de düzenlenen kongrenin sağladığı büyük başarılarından biri olarak Siyonizm hareketinin batıdan doğuya yayılan tüm Yahudi toplulukları bir araya getirmesi ve

---

⁵ Filistin Remiks, “Siyonizm”, <https://interactive.aljazeera.com/ajtpalestineremix/zionism.html> (Erişim Tarihi 1/12/2021)

⁶İlan Greilsammer, **Siyonizm**, Çevi. Işık Ergüden, Dost Kitabevi, 2007, s. 7

⁷ Diana Muir, “A Land without a People without a Land”, **Middle East Forum**, 2008, pp. 55-62, <https://www.meforum.org/1877/a-land-without-a-people-for-a-people-without> (Erişim Tarihi 9/2/2022)

⁸Fatma Tunç Yaşar, Özcan, S. Kor, Z. **Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin**, İnsani Yardım Vakfı, 2003, s. 52

⁹Mim Kemal Öke, **Siyonizmden Uygarlık Çatışmasına Filistin Sorunu**, İzmir, Çağlayan Matbaası, Temmuz 2002, s. 38

kendilerine milli yurt kuma amacı ile ilgilenmeye başlayan Yahudi topluluklarının, özellikle de Doğu Avrupa’da yaşayan Yahudi toplumunun Filistin’de milli yurt kurulacağı konusunda büyük bir umuda kapılması görülebilir.¹⁰

1897’de Basel Konferansı’nda imzalanan bildiri ile birlikte Siyonist hareket tüm dünyada, özellikle de Avrupa’nın birçok yerine yayılan Yahudi örgütleri ve siyasi liderlerinin Filistin’de milli yurt kurma hedefini gerçekleştirmek adına, harekete geçmiştir. Bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu’nun hâkimiyeti altındaki Filistin topraklarını kademeli olarak ele geçirmek isteyen ve bunun için her fırsatı değerlendirmeye çalışan Yahudi grupların başlangıçta Osmanlı Padişahı Abdülhamid’in Filistin’i kendilerine satmasına yönelik girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Fakat bu konuda olumlu cevap alınamayınca İngilizlerin gerek Avrupa’dan gerekse başka bölgelerden Filistin topraklarına Yahudi göçünü artırmasına yönelik özellikle de 1920 ve 1930’lu yıllarda doğrudan yatırımlarda bulunduğu söylenmektedir.¹¹

Siyonist hareketin Yahudiler’in Filistin’de kendilerine bir Yahudi devleti kurabilmeleri adına geliştirdiği yöntemlerden biri de Yahudi Milli Fonu olmuştur. Bu bağlamda, Osmanlı sahasındaki Yahudi göçmenlerin Filistin’de toprak satın alma işlemlerini kolaylaştırmak üzere ve kurulacak olan Yahudi devleti fikrini gerçekleştirmek amacıyla maddi yardımda bulunmak üzere birtakım bankalar ve tapu şirketlerinin kurulmasına dair maddi ve siyasi faaliyet girişimlerinde bulunulmuştur.¹²

Bu süreçte göçe etki eden bir diğer gelişme olarak Rusya’da özellikle de Çarlık döneminde Yahudilerin bulunduğu yerleşim yerlerinde katliam uygulanması, 1887-1903 yılları arasında Rusya’dan yaklaşık olarak 25.000 Yahudi’nin Filistin’e göç etmesi zikredilebilir..¹³

Erken dönem göç hareketinin propaganda sürecinde inşa edilen algılar belirli vurgularla öne çıkmıştır. Örneğin Avrupa’nın sömürge tarihi göçün yöneldiği topraklara yönelik anlayışı anlamak açısından önemlidir. 19. Yüzyılın sonlarına doğru Avrupa’da

¹⁰Alain Boyer, **Siyonizmin Kökenleri**, Çev. Volkan Aytar, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, s.108

¹¹Raşid El- Gannuşî, **Filistin Sorunu ve FKÖ**, Çev. Lütfullah Bender, İstanbul, Bir Yayıncılık, 1988, s. 18

¹²Taner Aslan, “Yahudilerin Filistin’e Göçü Üzerine Bazı Düşünceler”, **Erdem**, (59), 2011, s. 48-50

¹³ **Filistin Sorunu ve Filistin Halk Kurtuluşu Cephesi**, Fhkc, İstanbul, Devrimci Sol, Birinci Basım, 1979, s. 10-11

hâkim olan sömürgecilik ideolojisinin yayılması ile beraber diğer milletlere karşı düşmanca yaklaşımlara dayanan, aynı zamanda Filistin'e dönerek milli yurdu kurmayı hedefleyen Siyonist hareketi, İngiltere ve Fransa dâhil olmak üzere Avrupa düzeyinde yayılan sömürgecikten yana olmuştur. Ancak şunu unutmamak gerekir ki, Siyonist sömürgecilik İngiltere ve Fransa sömürgeciliği kapsamında uygulanan politikalara kıyasla daha şiddetli ve baskıcı politikalar uygulayarak Filistin halkına karşı etnik temizlik uygulamıştır.

Bunun yanı sıra, ırk ayrımına dayanan Siyonist sömürgeciliğinin dünya üzerindeki Yahudilerin kendilerine ait özel devlet kurma hedefi lehine yaptığı en önemli propagandalardan biri “topraksız bir halk için halksız bir toprak” sloganı olmuştur. Bu kapsamda “topraksız bir halk için halksız bir toprak” sloganı 20.yüzyılın başlarında sık sık kullanılan, daha sonra belirtileceği üzere 1917 yılında ünlü dışişleri bakanı Balfour tarafından özellikle de İngiltere başta olmak üzere Batılı devletlerin yardımıyla, Filistin’de Yahudi vatani kurma fikrinin uygulanmasını teşvik eden Balfour Deklarasyonu çerçevesinde açıkça duyurulmuştur.¹⁴

Bu dönemde tarihsel kırılmayı yaratan olay Filistin topraklarında yaklaşık 402 yıl hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu’nun, Birinci Dünya Savaşı’nda Batılı güçler tarafından yenilgiye uğratılmasıyla bölgeden çekilmek zorunda kalmasıdır.¹⁵ Filistin toprakları bu dönemde İngiliz Mandası altına girmiştir.¹⁶

Osmanlı İmparatorluğu’nun Birinci Dünya Savaşı’nda Batılı güçler tarafından uğratıldığı büyük yenilgi, Orta Doğu’da, özellikle de Arap dünyasında büyük değişimlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bunlardan en önemlisi Orta Doğu’daki stratejik çıkarları değerlendirmek, aynı zamanda Osmanlı topraklarını paylaşmak isteyen ve kendilerine bölgesel alanda özel bir düzen kurmayı amaçlayan Fransa ile İngiltere arasında 1916 yılında imzalanan Sykes- Picot anlaşması olmuştur. Bu anlaşma çerçevesinde Suriye ve Lübnan Fransa’ya bırakılırken Filistin toprakları İngiliz Mandası’nın hakimiyeti altına

---

¹⁴ Muir, a.g.e.

¹⁵ Mustafa Necati Özfatura, **Filistin- İsrail Ekseninde Ortadoğu**, İstanbul, Yayın matbaacılık, Nisan 2005, s.63

¹⁶Orçun Mutlu, “Filistin Devleti’nin Devletlik Statüsüne Dair Bir Değerlendirme”, **Balkan Sosyal Bilimler Dergisi**, (8), 2019, s. 406

girmiştir.¹⁷ Filistin'in İngiliz Manda Yönetimine girmesi bölgede Yahudi devletinin kurulması sürecinde bir kırılma noktasıdır¹⁸

Tarihsel süreçte diğer bir önemli aşama ise 1948'de Arap- İsrail çatışmasının ortaya çıkmasında, aynı zamanda İsrail Devleti'nin uluslararası alanda tanınması konusundaki en önemli gelişmelerden biri de 1917, Balfour Deklarasyonu olmuştur. Bu çerçevede, İngiltere dışişleri bakanlığı yapmış olan Arthur James Balfour'un, Siyonist hareketin dernek başkanı Lord Jacob Rothschild'e gönderdiği "Filistin topraklarında Yahudiler için bir yurt vadeden" mektubuyla Balfour Deklarasyonu resmi olarak ilan edilmiştir.

Böylelikle Balfour Deklarasyonu'nun İngiltere'nin gözetiminde sağlanmasının Filistin'de bir Yahudi ulus-devleti kurulması hususunda meşrulaştırıcı bir araç rolü oynamış ve İngiliz mandası himayesindeki Filistin'e yoğun Yahudi göçünün hızlanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Balfour Deklarasyonu'nu tehlikeli gören Arapların bir direniş hareketi başlatması Arap- Yahudi çatışmasına giden sürecin en önemli ayaklarından biri olarak algılanmıştır.¹⁹

Bu gelişmelerle birlikte dünya tarihinde yaşanan önemli değişimler ve bu değişimlerden etkilenen Yahudilerin arayışları göç sürecinin hızlanmasına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesi ile beraber Osmanlı İmparatorluğu dâhil olmak üzere birçok büyük devletin tamamen yıkılması, aynı zamanda Rusya'da ortaya çıkan Bolşevik Devrimi ile Rusya- Polonya arasında çıkan savaş gibi uluslararası alanda meydana gelen gelişmeler nedeniyle Yahudilere yapılan baskılar, Filistin'e büyük bir Yahudi göçü yaşanmasına yol açmıştır.²⁰

Bu arada Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra, uluslararası gelişmeler sebebiyle Filistin'e Yahudi göçü ile ilgili yapılan çalışmalara göre, 1920-1923 yılları arasında Filistin'e göç eden Yahudi sayısı yaklaşık olarak 80.000'e kadar ulaşırken

---

¹⁷Nigar Neşe Kemiksiz, "Arap- İsrail Sorunu ve Bölgesel Yansımaları", **Journal of Awareness**, 3(1), 2018, s. 129

¹⁸ Yusuf Yıldırım, "İsrail- Filistin Sorununda İki Devletli Çözüm Arayışları", **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, 18(41), 2021, s. 3845

¹⁹ Nour Mahd Ali Abu Aisha, Karabacak, S. İbicioğlu, S. "Filistin'in kaderini değiştiren Balfour Deklarasyonu 104 yaşında", **Anadolu ajansı**, 02/11/2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/filistin-in-kaderini-degistiren-balfour-deklarasyonu-104-yasinda/2409778> (Erişim Tarihi 7/12/2021)

²⁰ Sevda Özücü, "Yahudi Diasporası'nın Filistin'e Göçü Ve İsrail Devleti'nin Kuruluşu", **Vakaüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, 3(2), 2018, s. 224

Filistin'in nüfusunun %17'sine kadar ulaşmıştır. Oysa 1920'leri başında bu oran %11'dir. Kısa süre içinde Filistin nüfusundaki Yahudilerin sayısının Araplara göre kademeli olarak bir artışı olduğu görülmektedir.²¹

1. Tablo

1920'ler Boyunca Filistin Bölgesine Yaşanan Yahudi Göçü

Yıl	Göç Eden Yahudi Sayısı
1920	5.514
1921	9.149
1922	7.844
1923	7.421
1924	12.856
1925	33.081
1926	13.081
1927	2.713
1928	2.178
1929	5.249

Kaynak: Briti Government, **The Political History of Palestine under the British Administration**, Palestine Royal Commision Report, 1937, s. 279

1. Tablo'da görüldüğü üzere, İngiltere mandası yönetimi Filistin topraklarına Yahudi göç hareketinin hızlandırılmasına yardımcı olmuştur. Bu kapsamda, sistemli ve

²¹Eylül Renin, “İsrail Filistin Sorununda Semboller, Söylemler ve Kimlik: Konstrüktivist Bir Analiz”, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2015, s. 78

tutarlı bir yapıya sahip olan İngiliz yönetiminin politikalarıyla Filistin’de günden güne artan Yahudi nüfusu, hem toprak hem de mülkiyetlerini genişletebilmiştir. Ayrıca Filistin’de iki toplum arasındaki gelişmişlik farkının Araplar aleyhinde ilerlemesiyle Filistinlilerin durumu daha da kötüleşmiştir.²²

1920’lerde Filistin’e göçmen olarak yerleşen Yahudiler bölgenin demografik oranları konusunda büyük değişimler meydana gelmesine yol açmıştır. Bölgede yaklaşık olarak 589.000 Müslüman yaşarken Yahudilerin sayısının 83.000’e kadar ulaşmıştır.

Diğer yandan, Filistin’e yerleşen Yahudilere Tel Aviv, Yafa, Hayfa gibi bölgelere yani yerleşim merkezi sayılan şehirlere yoğun bir şekilde yerleşmeleri söylenmiştir. Buna paralel olarak, Yahudilerin yerleştiği şehirlerdeki nüfus yapısı hususunda Yahudilerin lehine büyük bir değişim olduğu görülmüştür. Örneğin: Tel Aviv %100, Tabarya %64, Kudüs %54, Hayfa %25 civarındadır. Buna bağlı olarak Yahudilerin yerleştiği bölgelerde toprak mülkiyetleri konusunda büyük bir artış yaşandığı da belirlenmiştir.²³

İngiltere mandasındaki Filistin topraklarına Yahudi göçünü hızlandırmayı kolaylaştırmak adına yapılan hizmetlerin Ortadoğu’da özellikle de Filistin’de Arap ve Yahudi dengesinin bozulmasına neden olan Yahudi göçünü arttırdığı görülmüştür. Bu göç hareketi Arap halkı tarafından rahatsızlık verici bir durum olarak görmüştür. Arapların Yahudi göçüne duydukları bu rahatsızlığa rağmen, Yahudi göçü daha da artmıştır.

1920’lerde Filistin topraklarına göç eden Yahudilerin sayısında büyük bir artış yaşanmasına bağlı olarak, bölgedeki Yahudilerin sahip oldukları topraklar ve mülkler ile edindikleri geçim kaynakları konusunda da büyük bir değişim yaşanmıştır. Bu kapsamda, daha önceki yıllarda Filistin’deki Yahudilerin sahip oldukları topraklar 60 bin dönüm iken 1922 yılında 155 bin dönüme çıkmıştır. Öyle ki, Filistin’de Yahudilerin sahip oldukları toprakların her geçen gün artması yalnızca Arap- Yahudi siyasi veya toplumsal

---

²² M. Lutfullah Karaman, “Flisitin”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/filistin> (Erişim Tarihi 8/12/2021)

²³ Esin Özgül, “**1917 Balfour Deklarasyonu ve Filistin’e Yahudi Göçü**”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2018, s. 190

çatışmalarının ortaya çıkmasına sebep olmakla kalmamış, aynı zamanda bölgesel olarak büyük çatışmalar ortaya çıkmasına da yol açmıştır.²⁴

1930’larda özellikle de 1933 yılına gelindiğinde Almanya’da Adolf Hitler önderliğindeki Nazilerin iktidara gelmesi ile birlikte güçlenen Yahudi aleyhtarlığı ve onlara karşı sürekli olarak uygulanan ayrımcılık eylemleri sebebiyle, özellikle 1933-1935 yılları arasında güvenliklerini sağlamak amacıyla Nazi zulmünden ve soykırımdan kaçan Yahudilerin Filistin’e doğru yeni bir göç hareketi yaşamasına neden olmuştur.²⁵

Avrupa’daki işlenen Yahudik katliamlarının Filistin’e doğru Yahudilerin göçü artırmasına yol açmakla beraber Yahudilerin içinde kendilerine ait artık güçlü bir konum edinmek gerektiğini görüyorlardı. Bu durumda Yahudiler Filistin’de Yahudi yurdu kurma fikrini büyük bir destek almalarının yanı sıra Britanya hükümeti hızlı bir şekilde harekete geçerek Yahudilerin göçünde toprak tahsis sistemi gibi bir türlü kolaylıklar sağladı.²⁶

Filistin’e doğru Yahudilerin göçü bölgenin demografik yapısının büyük bir değişime uğramasına sebep olmuştur. Bu bağlamda rakamlar üzerinden tekrar bir karşılaştırma yaparak göçün hızı ve demografik gelişim takip edilebilir. 1922 yılında yapılan istatistiklere göre Filistin’de yaklaşık 490.000 Arap varken 84.000 Yahudi göçmen bulunmaktaydı, ancak 1930’ların başına gelindiğinde Filistin’de 770.000 Arap varken Yahudilerin sayısının bölgenin nüfusunun iki katını geçerek 181.000’e çıktığı görülmektedir.²⁷

---

²⁴Fatih Özkartal, “İsrail Devleti’nin Kuruluşunda İngiltere’nin Tarihsel”, **İlim ve Medeniyet**, 14 Ağustos 2016, <https://www.ilimvemedeniyet.com/israil-devletinin-kurulusunda-ingilterenin-tarihsel-rolu.html> Erişim Tarihi (10/12/2021)

²⁵William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2015, s. 83

²⁶Albert Hourani, **Arap Halkları Tarihi**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, İletişim Yayınları, 1. Baskı, 1997, s. 417

²⁷Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, İstanbul, Alkım Yayınevi, 1999, s. 107

2. Tablo

1930'lar Boyunca Filistin Bölgesinde Artan Yahudi Göç Dalgası

Yıl	Göç Eden Yahudi Sayısı
1930	4.944
1931	4.075
1932	9.553
1933	30.327
1934	42.359
1935	61.854
1936	29.727
1937	10.536
1938	12.868
1939	16.405

Kaynak: British Government, **The political History of Palestine under the British Administration**, Palestine Royal Commision Report, 1937, s. 279

2.Tablo'da belirtildiği üzere 1930'lar uluslararası alanda meydana gelen gelişmeler nedeniyle, özellikle de Almanya'da Yahudi topluluklara karşı uygulanmış olan soykırım ve şiddet eylemleri ile beraber dünya çapında Yahudiler sorunu hem Yahudiler'in büyük bir destek kazanmasına yardımcı oldu hem de dünyada özellikle de Avrupa'daki Yahudi mültecilerin Filistin'e yeniden bir göç hareketi yaşamasına sebep oldu.²⁸

---

²⁸Antoy Best, Jussi, M.H., Joseph, A.M., Kirsten, E.S., **20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi**, Çev. Taciser Ulaş Belge, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2012, s. 134

Bu süreçte, 1930'lar boyunca Filistin topraklarına olan Yahudi göç hareketlerine karşı direnişler başladı ve birlikte bölgede büyük protestolar düzenlenerek bir halk ayaklanması ortaya çıktı. Bu sırada Yahudiler ile Araplar arasında meydana gelen çatışmalar sonucunda çok sayıda Filistinli ve Yahudi hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine bölgeye siyasi ve askerî açıdan egemen olan İngilizler, bölgede Yahudiler ve Filistinliler arasında yaşanan çatışmaları sona erdirmek için yapılması gereken güvenlik işlemlerini uygulamak adına kendi askerî birlikleriyle müdahale edecek şekilde bölgeyi kontrol altına almaya çalışmıştır.²⁹

Bu sırada bölgedeki yoğun Yahudi göçü konusuna şiddetle karşı çıkan Araplar İngiltere mandası yönetiminden, bölgede artan Yahudi göçünün tamamen durdurulması veya en azından sınırlandırılması, Arap toprak ve mülklerinin Yahudi göçmenlere satışının engellemesi gibi taleplerde bulunmuştur.³⁰ Bütün bu gelişmeler ile beraber bölgede Arapların ihtiyaç duyduğu taleplerin karşılanması çerçevesinde, 17 Mayıs 1938 tarihinde İngiltere Sömürgeler Bakanı olarak görevi yapmış olan Mc Donald tarafından düzenlenen "Mc Donald Beyaz Kitabı" adlı belge Filistin sorununun çözüm formülü olarak sunulmuştur. Bunun üzerine bölgedeki Yahudi göçmenlerin toprak alımlarının yasaklanması, Filistin'de artan Yahudi göçünün yıllık olarak 75 bin Yahudi'nin göçmesine izin verilecek şeklinde sınırlandırılması, aynı zamanda 10 yıl içinde Filistin'e bağımsızlık verilmesi gibi birtakım yükümlülükler belirlenmiştir.

Diğer taraftan Beyaz Kitap çerçevesinde, Filistin'e Yahudi göçünün beş yıl boyunca yılda sadece 15 bin ile sınırlandırılması, Filistin'de on yıl içinde Araplara ait bağımsız bir devlet kurulması gibi Filistin'e Yahudi göçünü konusunda bir türlü kısıtlamalar getirildi. Ancak Yahudiler bu türlü çıkan kararlara karşı çıktılar ve bölgede kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için direniş eylemler başlatılarak Beyaz Kitabı'na karşı çıkacağı açık bir şekilde dile getirdiler.³¹

---

²⁹ Cleveland, **a.g.e.**, s. 288

³⁰ Denis Ojalvo, "Yahudi Soykırımı'nda bir kilometre taşı: The Macdonald White Paper of 1939", 26 Mart 2014, <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber90527yahudi-soykiriminda-bir-kilometre-tasi-the-macdonald-white-paper-of-1939.html> (Erişim Tarihi 13/12/2021)

³¹ Mehmet Ali Duran, "Filistin Taksim Planı ve İngiliz Manda İdaresinin Sona Ermesinin Cumhuriyet ve Ulus Gazetelerine Yansımaları (1947-1948), **İsrailiyat, İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi** ", no: 8, 2021, s. 48

Tüm bu gelişmeler süresince İngiltere, Filistinliler ve Yahudiler arasında bir barış süreci mümkün olmayacağı düşüncesi ile beraber, bölgede ortak bir siyasi çözüme ulaşmanın çok zor olduğu kanaatine varmıştır.³²Bunun üzerine 14 Şubat 1947 tarihinde yapılan İngiliz Kabine Toplantısı ile beraber dışişleri bakanı olarak görev yapan Ernest Bevin, fiili olarak Filistin'den kurtulmak, Filistin'i savuşturmak kararıyla³³ İngiliz Mandası Hükümeti'nin Filistin-Yahudi çatışması çerçevesinde uygun bir çözüm üretemeyeceğinin ve Filistin sorununun Birleşmiş Milletler'e devredilmesini önerdiğini söylemiştir.³⁴

1930'lar sonunda İngiltere Mandası'nın bölgedeki Araplar ve Yahudiler arasında yaşanan kanlı çatışmaları sona erdirmek amacıyla sunduğu Beyaz Kitap kapsamında önerilen çözümleri tamamen reddeden Siyonistler, kendi silahlı milislerini güçlendirmeye çalışmıştır. Bu arada Beyaz Kitap'a karşı çıkan Siyonistler'in *Haganah*, *Irgun* ve *Lehi* gibi silahlı örgütler kurarak hem İngilizlere hem de Araplara karşı saldırı eylemleri gerçekleştirdikleri söylenmektedir.³⁵

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte askerî ve ekonomi alanlarında büyük kayıplara uğrayan İngiltere, aynı zamanda bölgedeki iki toplum arasında baş gösteren saldırı eylemleri ile baş edemeyince Filistin sorunu BM'ye taşımaya karar vermiştir. Bu çerçevede BM, Filistin'de yaşanan kötü durumların iyice araştırılması ve incelenmesi için tarafısız ülkelerden oluşan (UNSCOP) adlı özel bir komite kurulmasına karar vermiştir.³⁶

Bu çerçevede, İsrail- Filistin çatışmasına çözüm bulma hususunda UNSCOP üyeleri öncelikle bir rapor hazırlayarak birtakım önerilerde bulunmuştur. Bu bağlamda,

---

³²Sezai Acar, "Filistin'de İngiliz Manda Dönemi (1922- 1939), Haziran 2003, <https://www.haksozhaber.net/okul/filistinde-ingiliz-manda-donemi-1922-1939-5046yy.htm> (Erişim Tarihi 15/12/2021)

³³ Ayşe Tekdal Fildiş, "Birleşmiş Milletler'in Taksim Kararı ve İsrail Devleti'nin Yaratılışı", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 41(1), Haziran 2012, s. 341

³⁴ Michael J. Cohen, **Palestine: Retreat from the Mandate- The Making of British Policy**, London, Paul Elek, 1978, s. 223

³⁵Benjamin Gidron, Stanley N. Katz, Yeheskel Hasenfeld, **Mobilizing For Peace: Conflict Resolution In Northern Ireland, Israel/Palestine, And South Africha**, Newyork, Oxford University Press, 2002, s. 56

³⁶ Sevinç Polat Bozkurt, "Başarısız Bir Çatışma Yönetimi Örneği: İsrail- Filistin Sorununun Çözumsuzlüğü ve Nedenleri", İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kasım 2020, s. 67

Filistin'deki İngiliz Mandası yönetiminin sona ermesi fikrini dile getirilirken Filistin'de bulunan Yahudi, Arap ve farklı dini azınlıklar arasında bölgenin üç parçaya ayrılacağı belirtilmiştir. Bu kapsamda, Filistin'de Kudüs ve Beytüllahim şehirlerinin uluslararası garantörlük altına alınması önerilmiştir. Buna bağlı olarak, bölgede bir Arap devleti ve bir Yahudi devletinin kurulacağı da belirlenmiştir, bu kapsamda kurulacak olan Filistin ve Yahudi devletlerinin her birinin iki yıllık geçiş süreci bittikten sonra bağımsız devletler olarak ilan edileceği de açıklanmıştır.³⁷

Diğer yandan ise BM tarafından ilan edilen Taksim Kararı çerçevesinde Filistin'de yaşayan Yahudilere ait olmak üzere Yafa, Hayfa, Safed, Nasıra, Tabariya gibi Filistin'in kuzey bölgelerinde bulunan 16 şehir tahsis edilmiştir. Bunun yanı sıra, BM'nin sunduğu Taksim Kararı çerçevesinde bölgede kurulacak olan Yahudi devleti için 15 milyon dönümlük toprak arazi verilmiştir.³⁸

Dolayısıyla da sunulan Taksim Kararı'na göre bölgede kurulacak olan Filistin devleti için toprakların %42,88'inin verileceği belirlenirken Yahudi devleti için ise %56,47'sinin tahsis edileceği belirlenmiştir, hâlbuki o günlerde yapılan çalışmalara göre Filistin'deki Arap nüfusunun Yahudi nüfusunun iki katından daha fazla olduğu söylenmektedir.³⁹ Böylece BM'in önerdiği "Taksim Kararı" kapsamında Filistin'deki Arapların kendi geçim kaynakları ve mülklerinin büyük çoğunluğu orantısız şekilde Yahudi göçmenlere verilerek 1948 yılında kurulacak olan ve İsrail Devleti olarak adlandırılan işgal devletinin kurulmasına giden yolda tüm planlar ve olanaklar gerçekleştirilmiştir.

Birleşmiş Milletler, Filistin- İsrail çatışması konusuna uygun bir çözüm bulmak üzere bir genel kurul toplantısı düzenlemiştir. Bunun üzerine Filistin'in Yahudiler ile Araplar arasında ikiye bölünmesi kararlaştırılmıştır. Bu konuda yapılan toplantıya katılan

---

³⁷ Duran, **a.g.e.**, s. 54-55

³⁸ Abdallatif Sedda, "**Uluslararası Hukuka Göre Filistin'deki İsrail Yerleşimi**", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2020, s. 11-12

³⁹ Bozkurt, **a.g.e.**, s. 68

üyeler içinde 10 çekimser oy varken 13 ret ve 33 kabul oyu ile beraber Taksim Kararı uluslararası düzeyde resmî olarak onaylanmıştır.⁴⁰

Birleşmiş Milletler Kasım 1947 Genel Kurulu'nda yapılan oylanma sonucunda Taksim Kararı 181 nolu karar ile yayımlanmıştır. Yayımlanan en önemli hususlardan biri olarak, Filistin'deki İngiliz Mandası yönetiminin Mayıs 1948'de askerî güçlerini tamamen çekmesiyle manda hükümetinin sonlandırılacağı öngörülmüş, buna bağlı olarak Kudüs şehrinin özel bir uluslararası rejim altında yönetilmesive bölgede kurulacak olan Yahudi ve Filistin devletleri için yapılması gereken işlemlerin uygulanarak adımlar atılmaya başlatılacağı dile getirilmiştir.⁴¹

Taksim Kararı, Kasım 1947 Genel Kurulu'nda yapılan toplantıda devletler tarafından onaylanma sürecinin sonrasında uluslararası olarak yürürlüğe girmiştir. Bu süreçte Taksim Kararı'nın kabul edilmesinden Mayıs 1948'de İngiltere'nin bölgeden çekilmesine dek bölgede Araplar ile Yahudiler arasında kanlı çatışmalar yaşanmıştır. Bu sırada, Yahudi göçmenler onlara büyük topraklar verildiği için kararı büyük bir coşkuyla karşılamış, aksine Araplar kararın fiilî olarak uygulanmasına açık bir şekilde izin verilmeyeceğine yönelik askerî hazırlıklar başlatmışlardır. Bu kapsamda en kanlı Siyonist örgütlerden biri olan *Haganah* örgütü Taksim Kararı'nı gerçekleştirmek adına kendi askerî birliklerini çeşitli bölgelere yığmaya başlamıştır.⁴²

Bölgedeki iki farklı toplum arasında meydana gelen çatışmaların şiddetlenmesi ile birlikte İngiltere'nin askerî güçlerini bölgeden tamamen çekmesi hazırlıklarını başlatması İsrail Devleti'nin kurulmasını kolaylaştıran en önemli sebeplerden biri olmuştur. Bunun yanı sıra, Yahudi milli örgütleri, Taksim Kararı ile Yahudilere tahsis edilen toprakları ele geçirmek amacıyla, Filistinlilerin kendi topraklarından zorla çıkarılmasını kolaylaştıran etnik temizlik hareketleri yürütümüş ve Filistinlilere yönelik toplu katliam ve soykırım eylemlerinde bulunmuştur.⁴³

---

⁴⁰M. Lutfullah Karaman, *Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1991, s. 42

⁴¹Selin M. Bölme, Ufuk Ulutaş, "Birleşmiş Milletler'de Filistin Oylaması: Devlete Doğru?", *Seta - Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, Eylül 2011, s. 4

⁴²Bozkurt, *a.g.e.*, s. 70

⁴³Palestine Remix, Al-nakba, <https://interactive.aljazeera.com/aje/palestineremix/al-nakba.html#/17> (Erişim Tarihi 20/12/2021)

İngiltere Mandası yönetimi 29 Kasım 1947 tarihinde Taksim Kararı'nın uygulanması amacıyla yapılması gereken işlemleri başlatmıştır. Bu süreçte, 15 Mayıs 1948 tarihinde Filistin'den askerî birliklerinin tam olarak çekileceğini açık bir şekilde ifade etmiştir. Bunun üzerine Aralık ayından itibaren İngiltere askerî güçleri Filistin'den kademeli olarak çekilmeye başlamıştır. Bu çerçevede, İngiltere'nin bölgeden resmi olarak çekileceğinin ilan edilmesi sürecinden sonra gerek Araplar gerekse Yahudiler bölgenin savaşı alana haline dönüşeceğini öngörmüşlerdir. Bu süreçte Yahudiler ile Filistinliler arasında meydana gelen kanlı çatışmalar sonucu çok sayıda Arap ve Yahudi ve az sayıda İngiliz vatandaşının hayatlarını kaybetmesiyle yaklaşık 1400 kişi ölmüştür.⁴⁴

Filistin'de İngiliz Mandası yönetiminin askerî kuvvetlerini bölgeden çekmesiyle ortaya çıkan kanlı çatışmalarda Siyonistler düzenli bir yapıya sahip olan askerî güçleriyle Arap topraklarını mümkün olduğu kadar ele geçirmeyi amaçlamış, Filistin güçleri ise politik ve askerî yapının yeterince güçlü olmaması ve iç kavgalar nedeniyle Yahudi milli örgütlerine karşı koyamamışlardır. Bunun durum hem Filistin toplumunun hem de Filistin askerî varlığının ağır bir yenilgiye uğramasına sebep olmuştur.⁴⁵ 1 Ocak 1948'de İngiltere Mandası'nın 15 Mayıs 1948 tarihinde tamamen çekileceğinin açıkça dile ifade edilmesinden sonra Yahudiler Arapları yaşadıkları yerleşim alanlarından göç etmeye zorlamak ve onları çıkartılmak amacıyla Araplara karşı büyük bir toplu katliam uygulamaya başlamıştır.⁴⁶

Uluslararası alanda “Filistinli mülteciler” ifadesinin ortaya çıkışı bu tarihsel süreç içinde gerçekleşmiştir. Tarihsel nedenini inceleyecek olursak, 1948 yılında *Haganah* ve *Irgun* dâhil olmak üzere Siyonist terörü temsilcisi olan milli örgütlerin Filistinlilere uyguladığı insanlık dışı “temizlik operasyonları” en önemli etken olarak görülmektedir.⁴⁷

1948'i Mayıs'ta uygulamaya konulacak olan “temizlik operasyonları” hedeflerini son derece açık bir şekilde dile getirildi. Birinci hedefi, İngiliz subaylar tarafından tüm askeri ve sivil tesislerini teslim alınmasıydı. İkinci hedef ise bölgede Yahudilere ait

---

⁴⁴Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap- İsrail Savaşları (1948-1988)*, s. 92

⁴⁵Rashid Khalidi, *The Iron Cage: The Story of the Palestinian Struggle for Statehood*, Boston, Beacon Press, s. 14

⁴⁶Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Bursa, Alfa yayıncılık, 2005, s.246

⁴⁷Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 91

kurulacak olan İsrail devletinin bulunduğu alanın, mümkün olduğu ölçüde Filistinlilerden temizlenmesi idi. Buna göre *Haganah* ve *Irgun* örgütleri Arap köyleri yok etme ve Filistinli halkından temizlenmesinde büyük bir katkıda bulundu.⁴⁸

1948'i Mayıs'ta bölgede gerçekleşen saldırı eylemleri gittikçe şiddetlenmiştir. Buna paralel olarak Siyonist hareket, Taksim Kararı ile elde ettiği toprakları kontrol altına almak için İngiliz Mandası bölgeden çekilir çekilmez İsrail Devleti'ni kurmayı amaçlamıştır. Bu süreçte 14 Mayıs 1948'de İngiliz Mandası askerî güçlerinin Filistin'den çekilmesinin ardından Tel Aviv'de toplanan Yahudi Milli Konseyi, İsrail Devleti'nin resmî olarak kurulacağına dair bir bildiri yayımlanmıştır. Bunun üzerine ABD ve Sovyetler Birliği gibi güçlü devletler tarafından yayılan bildiri üzerine onaylanması sonucu İsrail Hükümeti uluslararası alanda resmi olarak 15 Mayıs 1948 gününde ilân edilmiştir.⁴⁹

15 Mayıs 1948'de Tel Aviv'de İsrail Devleti'nin resmî olarak kurulacağının ilân edilmesinden sonra bölge sadece Filistin- İsrail arasında yaşanan çatışmalar ile birlikte bir savaş alanına dönüşmekle kalmamış, aynı zamanda Ürdün, Mısır, Lübnan, Suriye ve Irak gibi komşu Arap ülkeleri de İsrail'e karşı bir savaş başlatılacağını açıkça dile getirmiş ve böylelikle Arap-İsrail Savaşı'nın ortaya çıkması için ilk adım atılmıştır.⁵⁰

Arap- İsrail Savaşın seyrini Siyonist hareketin lehine dönüştürerek Arap ülkelerinin İsrail tarafından büyük bir yenilgiye uğratılmasına ve tüm Arap halklarının büyük bir hayal kırıklığı yaşamalarına neden olmuştur. Bu bağlamda, 1948 Arap-İsrail Savaşı'nın tarihsel olarak hem uluslararası hem de bölgesel çapta "Büyük Felaket-En Nakba" olarak adlandırılmasına neden olmuştur.⁵¹

1948 yılında ortaya çıkan Arap-İsrail Savaşı'nın getirdiği sonuçların Yahudilerin ele geçirdikleri arazilerin açısından köklü değişiklere yol açmıştır. Bu çerçevede uluslararası alanda büyük bir zafer kazanan İsrail Devleti'nin bölgedeki Arap ordularını ağır kayıplara uğratması ile birlikte bölgede geniş alanları kontrol altına almıştır. Bu

⁴⁸ Ilan Pappé, **Modern Filistin Tarihi**, Çev. Nuri Plümer, Ankara, Phoenix, 2007, s. 177

⁴⁹ Abdul Salam A. Majali, Jawad A. Anani, Munther J. Haddadin, **The Inside Story of the 1994 Jordanian-Israeli Treaty**, Ithaca Press, 1 February 2006, s. 4

⁵⁰ Yoav Gelber, **The Israeli- Arab War of 1948**, Jewish Virtual Library, July 2009, https://www.academia.edu/5677249/The_Israeli-Arab_War_of_1948 (Erişim Tarihi 24/12/2021)

⁵¹ Yaacov Bar-Siman- Tov, **The Israeli- Palestinian Conflict: From Conflict Resolution to Conflict Management**, New York, Palgrave Macmillan, 2007, s. 55

süreçte Taksim Kararı ile Yahudilere verilen toprakların oranı %56 iken savaş boyunca gerçekleştirdiği saldırı eylemleri nedeniyle bu oran %78'e kadar ulaşmıştır. Araplara kalan toprakların oranı ise %22 olmuştur.⁵²

Dolayısıyla da savaş sırasında *Haganah* ve *Irgun* dâhil olmak üzere Siyonist milli örgütleri, Arapların yaşadığı köy ve şehirlerde etnik temizlik operasyonları ve vahşice katliamlar gerçekleştirerek 15.000 Filistinlinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur.⁵³ Ancak Hagana'nın uyguladığı temizlik operasyonların çoğu son derece acımasız ve yoğun şiddet içeren olaylardı. Bunu da *Hagana'nın* tarafından işlenen insanlık dışı suçları Filistin'de yaşanan temizlik operasyonlarına giden yolu açan ana hatlardan biridir.⁵⁴

Gerek erken dönem tarihsel gelişmeleri gerekse İsrail Devleti'nin kuruluşunu ve İsrail'in 1948 yılında yaşanan savaşta askeri ve siyasi alanda büyük başarılar kazanmasını bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, hem uluslararası hem de bölgesel alanda büyük değişimler yarattığı görülmektedir. Bu değişimlerin özellikle Lübnan gibi komşu ülkeleri köklü bir şekilde etkilenlerinden biri de mülteci sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çerçevede savaşın ardından Siyonist milli örgütleri tarafından uygulanan katliam operasyonları sebebiyle hayatta kalmak için yaklaşık olarak 700.000 Filistinli bölgeden kaçmak zorunda kaldığı görülmektedir.⁵⁵ Bu süreçte Filistinliler, daha güvenli olan Lübnan, Mısır, Ürdün, Suriye gibi en yakında olan komşu Arap ülkelere göç etmiştir.⁵⁶

1948 yılındaki Arap- İsrail Savaşı'nın seyri ve getirdiği sonuçlar ile ilgili yapılan çalışmalara göre, İngiliz Mandası yönetiminin bölgeden çekilmesi süreciyle meydana gelen Arap- İsrail Savaşları sonucunda nüfusun yaklaşık olarak %85'i yani sayısal olarak 700.000 kişi yerleşim bölgelerinden zorla çıkartılarak başka ülkelere sığınmıştır. Bu olay yukarıda da atıfta bulunulduğu gibi uluslararası alanda ve tarihsel olarak El- Nakba diye adlandırılmaktadır ve "Büyük Felaket" anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra, 750.000 kişiye İsrail'in kontrol altına aldığı işgal edilmiş topraklarda, başka bir deyişle Filistin içi

⁵² Tayyar Arı, "Filistin'de Kalıcı Barış Mümkün Mü?", *İstanbul, Akademik Orta Doğu*, 2007, s. 17

⁵³ Yaşar, Özcan, Kor, *a.g.e.*, s. 57

⁵⁴ Pappe, *a.g.e.*, s. 178

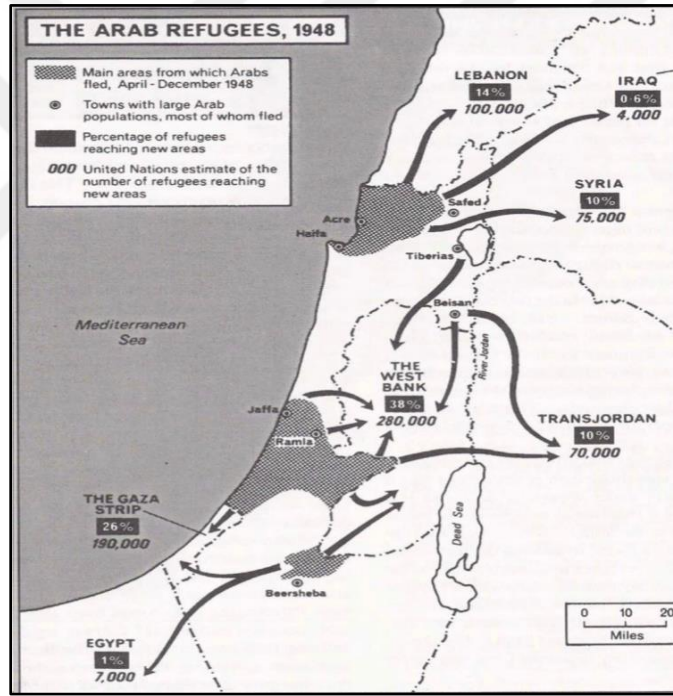
⁵⁵ Bozkurt, *a.g.e.*, s. 73

⁵⁶ Yaşar, Özcan, Kor, *a.g.e.*, s. 57

göç eden Filistinlilerin sayısı dâhil edilmemektedir. Savaşın ardından İsrail askerî kuvvetlerinin tamamen yok ettiği 400 civarı Arap köyü ve şehri, özellikle de Filistinlilerde büyük paniğe sebep olan Dayır- El Yassin köyünde yaşanan büyük katliam ve İsrail askerî güçleri tarafından uygulanan kovma kararlar ile birlikte hem uluslararası hem de bölgesel olarak yaşanan en büyük Filistinli göçüne sebebiyet vermiştir.

Aşağıdaki haritada gördüğünüz gibi Savaştan dolayı göç etmek zorunda bırakılan Filistinli mülteciler Lübnan, Suriye, Batı Şeria, Mısır ve Ürdün dâhil olmak üzere Arap ülkelerine mülteci olarak yerleştiler.⁵⁷

Şekil 1: 1948’de Bölgede Yaşanan Filistinli Göçü Hareketi

Kaynak: Jaber Suleiman, “Marginalised Community: The Case of Palestinian Refugees in Lebanon”, **Development Research Centre on Migration**, Globalisation and Poverty University of Sussex, 2006, s. 5

1. Harita’da görüldüğü gibi, Filistinli mülteciler daha önce yaşadıkları bölgelere yakın olan ülkelere göç etmeyi tercih etmişlerdir. Lübnan ve Ürdün gibi komşu ülkelere çok sayıda Filistinli mülteci sığınırken Filistin’de büyük bir iç göçü hareketi de yaşamıştır.

⁵⁷ OER services, “Palestinian Refugees”, <https://courses.lumenlearning.com/suny-hccc-worldhistory2/chapter/palestinian-refugees/> (Erişim Tarihi 27/12/2021)

Bu çerçevede özellikle de Lübnan’a göç etmek zorunda kalan Filistinli mültecilerin durumuna bakacak olursak, aşağıdaki haritada görüleceği üzere 1948 yılında Hayfa, Al-Jalil, Akka gibi Filistin’in kuzey bölgelerinden yaklaşık 100.000 kişi bölgesel olarak yakın olması nedeniyle Lübnan’a göç etti. Lübnan’a 1948’de yerleşen Filistinli mülteciler dinsel, sosyal ve sınıfsal yaklaşımlarından dolayı Lübnan toplumun içine yerleştirildi. Bu süreçte, göç eden zengin mülteciler Lübnan’ın şehirlerine yerleşirken fakir durumda olanlar BM’in kurduğu UNRWA tarafından Lübnan’ın çeşitli bölgelerinde kurulan mülteci kamplarında yaşamaktan dışında bir seçeneği olmadı.⁵⁸

Lübnan Devleti ülkeye yerleşmek zorunda kalan Filistinli mülteciler meselesi ile ilgili farklı politikalar oluşturdu. Lübnan’ın Filistin mültecilere yaklaşımı ve aldığı kararlar ülkenin tarihsel, sosyal, dini, etnik ve kültürel yapısı ile ilgilidir. İkinci ayırmda Lübnan Devleti’nin mülteci politikası ve nedenleri de incelenecektir.

1.2- Filistinli Mültecilerin Lübnan’a Yerleşmesi Meselesinde Lübnan Genelinde Alınan Kararlar

Daha önceki tarihsel bölümde açıklanmış olduğu üzere 1948 yılında ortaya çıkan Arap- İsrail savaşının sona ermesi uluslararası alanda, hatta daha çok bölgesel olarak ve Arap dünyası genelinde büyük bir yenilgi şoku yaşanmasına neden oldu. Savaşın yarattığı büyük sonuçlardan biri olarak Filistinli mülteciler sorunu, mültecilerin göç ettiği ülkelere özellikle de Filistinli mültecilerin ilk göç ettiği yıllarda hem resmi hükümet çevrelerinde hem de halk düzeyinde büyük sempati duyulmasına yol açtı. Bu bağlamda, araştırmanın konusu olarak Lübnan Hükümeti’nin Filistinli mültecilere uyguladığı politikalar inceleneceği üzere, öncelikle Lübnan Hükümeti’nin ülkeye göç etmek zorunda kalan Filistinli mülteciler meselesinde aldığı tavırları ve onlara karşı tutumlarını belirtmekte faydalı olacaktır.

1948 yılında meydana gelen Arap- İsrail Savaşı sonucunda çıkan Filistinli mülteciler sorunu Lübnan Hükümeti açısından değerlendirmek gerekirse, Filistinli

---

⁵⁸ Palestinian Journeys- timeline, “Palestinian Refugees in Lebanon”, <https://www.paljourneys.org/en/timeline/highlight/6590/palestinian-refugees-lebanon> (Erişim Tarihi 27/12/2021)

mültecilerin ÷lkeye yerleşmeleri ilk yıllarda Lübnan Hükümeti ve Filistinli mültecilere yardım ve bayındırlık amacıyla kurulan UNRWA kuruluşu arasında imzalanan anlaşmayla beraber gerçekleşmiş, Lübnan’da belirli bölgelerde UNRWA tarafından kiralanan özel yerleşim alanlarında 16 mülteci kampı inşa edilerek kamplara Filistinli mülteciler yerleştirilmiştir.

Üstelik Filistinli mültecilerin Lübnan’a ilk yerleştikleri dönemde mültecileri barındırmak amacıyla resmî olmayan kuruluşlar tarafından sınıra yakın bölgelerde birçok topluluk inşa edilirken Ürdün ve Lübnan hükümetleri başta olmak üzere Filistinli mültecilere ev sahipliği yapan devletler, ÷lke çapında çeşitli bölgelerde mülteci kampları kurmaya başlamıştır.⁵⁹

Savaş sebebiyle Hayfa, Al-Jalil, Akka, Nasıra gibi Filistin’in kuzey bölgelerinden kaçan tahmini 100.000 Filistinli mültecinin Lübnan’daki mülteci kamplarına yerleştirilmesi süreci hem Lübnan Hükümeti hem de Lübnan halkı tarafından olumlu bir şekilde karşılanmış, aynı zamanda Cumhurbaşkanı Bashar Khoury ÷lkeye yerleşen Filistinli mültecilere yönelik hizmetler verileceği ve mültecilere yakınlık gösterileceğine dair açıklamalarda bulunmuştur.⁶⁰

Diğer yandan Lübnan Hükümeti özellikle de Filistinli mültecilerin yerleşmelerini düzenlemek amacıyla ilk yıllarda mülteciler yerleştirme politikası kapsamında birtakım politikalar uygulamıştır. Bunların en önemlisi de 1950 yılında Filistinli mültecilerin yönetimi ve kontrol altına alınması gerektiğine inanan Lübnan Hükümeti’nin bir komite kurması olmuştur. Bu çerçevede, ÷lkede yaşayan Filistinli mültecilerin doğum ve ölüm durumlarının değerlendirilmesi, mültecilerin yaşadığı mülteci kamplarının belirlenmesi, mültecilerin ekonomik ihtiyaçlarının belirlenmesi gibi mültecilerin kişisel bilgilerini kaydedecek ve farklı işlemleri gerçekleştirebilecek “Mülteci İşleri Merkez Komitesi” adlı bir komite oluşturulmuştur.

---

⁵⁹ Palestinian Journeys: timeline, “The Evolving Infrastructure of Palestinian Refugee Camps”, <https://www.paljourneys.org/en/timeline/highlight/22473/evolving-infrastructure-palestinian-refugee-camps> (Erişim Tarihi 3/1/2022)

⁶⁰ Rami Siklawi, “The Dynamics of Palestinian Political Endurance in Lebanon”, **Middle East Journal**, Vol. 64, No. 4, Autumn 2010, s. 598

Bu süreçte –ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak tartışılacaktır - Lübnan Hükümeti 1962 yılında ülkedeki tüm Filistinli mültecileri devlet nezdinde “yabancılar” olarak tanımlamıştır. Bu durum mültecilerin kamusal alanda, özellikle de çalışma konusunda tamamen dışlanmasına neden olmuştur. Buna bağlı olarak Filistinli mültecilerin özel sektörlerde en önemli meslekleri icra etmeleri konusunda birtakım sınırlamalar getirilmiş ve bu durum mültecilerin ekonomik durumlarının olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur.⁶¹

Lübnan Hükümeti’nin Filistinli mültecilere uyguladığı yerleştirme politikalarından biri de mültecilerin tarım ve üretimde çalışmaya yönlendirilmeleri olmuştur. Bu kapsamda Lübnan Hükümeti, Filistinli mültecilerin ekonomik açıdan ülkeye katkı sağlamaları amacıyla, tarımsal alanlarda tecrübeli bir halk olduğunu da hesaba katarak mültecilerin daha çok tarımsal ve üretimsel alanlarda işgücü olarak kullanmasını tercih etmiştir. Bu bağlamda Filistinli mültecilerin zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla ilişkili sektörlerde ucuza çalışan işçiler ve hatta gündelik işçiler olarak çalışmaya yönlendirildiği anlaşılmaktadır.⁶²

Alınan kararlarla kamusal alanda birçok hakkın kısıtlandığı görülmekle birlikte aslında iki halkın uyum süreci açısından aynı derecede olumsuz bir tablo olmadığı söylenebilir. Lübnan Hükümeti’nin Filistinli mültecilerin ülkeye yerleşmesinin ilk yıllarında yürüttüğü bütünleşme ve uyum politikasını sosyal açıdan inceleyecek olursak, Lübnan halkı ile Filistin halkının İsrail işgâlinde önceki dönemlerde tarihsel olarak yeterince güçlü bağları bulunmaktadır. Lübnan halkı ile Filistin halkının aynı anadili kullanması, hemen hemen aynı kültür ve geleneklere sahip olmasının yanı sıra karşılıklı ticari ilişkilerinin canlı olması, halkların arasında sağlam ve bir dostluk ilişkisinin olmasını sağlamış, bu durum da ülkeye Filistinli mültecilerin yerleşmesinin Lübnan halkı ve Lübnan Hükümeti tarafından kabullenmesini kolaylaştırmıştır.⁶³

---

⁶¹ Anera Reports, “Palestinian Refugees in Lebanon”, Volume 3, June 2012, <http://www.anera.org/wp-content/uploads/2013/03/LEBRefugeeReport.pdf> (Erişim Tarihi 5/1/2022)

⁶² Dawn Chatty, Gillian Lewando Hundt, **Children of Palestine: Experiencing Forced Migration in the Middle East**, Canada, Berghahn Books, 2005, s. 17

⁶³ Daniela Nicoleta Dobre, “Lübnan’ın Entegre Etmeme Politikası Bağlamında Filistinli Mülteciler”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018, s. 44-45

1.3- Uluslararası ve Bölgesel Olarak Filistinli Mülteciler Meselesi ile İlgili Alınan Kararlar (UNRWA'nın Kuruluşu)

Bu ayırında yukarıdaki tarihsel çerçevenin aktarımında da kısmen zikredilen bazı karar ve kuruluş süreçlerine dair işleyişin aktarılması hedeflenmiştir. BM Genel Kurulu, 1948 ve 1967 yılları arasında meydana gelen Arap- İsrail Savaşı'nın bölgesel alanda getirdiği en önemli sonuçlarından biri olan Filistinli mülteciler sorunu kapsamında özellikle de Filistinli mültecilerin kendi ev ve mülklerine geri dönüş hakkını kullanabilmeleri için birtakım çalışmalar yürüterek Filistin-İsrail meselesinin çözümü çerçevesinde doğrudan birtakım kararlar çıkarmaya karar vermiştir. Bu kapsamda, Avrupalı devletler yoluyla, İsveçli arabulucu Kont Bernadotte Filistin bölgesinde ortaya çıkan sorunları çözmek adına Filistin- İsrail meselesini ele aldığı bir raporu Filistin'e göndermiştir.

Bunun üzerine, bölgede zor durumda kalan ve kendi topraklarından zorla çıkartılan Filistinli mülteciler kendi hayatları korunması ve aynı anda diğer onlara yardım ve bayındırlık ihtiyaçlar karşılaması gerektiği düşünen Birleşmiş Milletler artık Filistinli mültecilere temel hizmetler sunulması için uluslararası bir kurum kurulmasına karar verdi. Bunu da günümüzde bilinen UMRWA'nın kurulmasına atılan ilk adım olduğu söylenmektedir.⁶⁴

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte ekonomik sıkıntıya düşen ve tamamen hayatı geçim kaynaklı kaybetmekten zarar gören milyonlarca mülteciye insanî hizmet verilmesi gerekmesi kapsamında bir uluslararası yardım ajansı kurulması fikri vurgulanmıştır. Bu çerçevede, 1945 yılında Milletler Cemiyeti tüm dünyaya yayılan mültecilerin kendi ülkelerine iade edilmesi, aynı zamanda mültecilere verilmesi gereken insanî ve sosyal hizmetleri sunabilmek için “*United Nations Relief and Rehabilitations Administration*” (UNRPR), Türkçe’de ise “Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi” olarak adlandırılan bir kurul kurmuştur.⁶⁵ Ancak sonraki yıllarda dünya genelinde zor koşullarda yaşayan mültecilerin çeşitli bölgelere yeniden yerleştirilmesi ve mültecilere

⁶⁴Abdülkadir Tok , “Filistinli Mülteciler ve Uluslararası Hukuk”, **Insamer**, 24.07.2020, s. 2

⁶⁵ “United Nations Relief And Rehabilitation Administration,
<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/united-nations-relief-and-rehabilitation-administration>
(Erişim Tarihi 8/1/2022)

barınak sağlanması çerçevesinde, 1947 yılında adının Uluslararası Mülteci Örgütü (IRO) olarak değiştirilmesine karar verilmiştir.⁶⁶ Ancak Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından Aralık 1949'da alınan karar ile beraber UN High Commissioner for Refugees (UNCCR), Türkçe ifadesi ile, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) adlı bir uluslararası kurul kurularak bu kurula IRO'nun yerine mülteci sorunlarının çözülmesi ile yakından ilgilenme görevi verilmiştir.⁶⁷

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle tüm dünyaya yayılan mültecile yardım etmek amacıyla kurulan Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi, savaşın getirdiği mülteci sorunu çerçevesinde yürüttüğü görevleri sürdürmekte zorlanmış, bunun yanı sıra 1948 Arap- İsrail Savaşı ortaya çıkmıştır. Bu süreçte IRO'nın kuruluşu amaçlarına yoğunlaşamadığından Birleşmiş Milletler, Aralık 1949'da uluslararası ve bölgesel alanda ortaya çıkan Filistinli mülteciler sorununa hızlı bir şekilde müdahale edebilmek amacıyla Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı'nın (UNRWA) resmî olarak kurmasına karar vermiştir.⁶⁸

Bu bağlamda, sığınmacılardan ve mülteci kamplarından sorumlu olan Birleşmiş Milletler Yardım ve Rehabilitasyon İdaresi'nin aksine UNRWA'ya, 1948 Arap- İsrail Savaşı sebebiyle Ürdün, Suriye, Mısır, Irak ve Lübnan gibi komşu Arap ülkelerine kaçmak zorunda kalan Filistinli mültecilere temel ihtiyaçlar sunmak aynı zamanda geçim kaynaklarını ve topraklarını yitiren Filistinli mültecilere temel yardım hizmetleri vermek, zor günlerden geçen Filistinli mültecileri hayatta tutmak gibi temel görevler verilmiştir.⁶⁹

1948- 1949 yılları arasında Filistinli mültecilere daha çok besin ve gıda maddesi sağlamak üzere ve diğer sosyal hizmetleri vermek amacıyla kurulan Uluslararası Kızılhaç Komitesi, mültecilere yiyecek maddeleri ulaştırma konusunda oldukça yardımcı olurken Filistinli mültecilere ev sahipliği yapan Arap ülkeleri ile ilişkileri düzenlemek aynı zamanda ekonomik, sosyal, siyasal alanlarda temel insani hizmetler vermekten yükümlü

---

⁶⁶ Beyond Charity, Gil Loescher, **International Cooperation and the Global Refugees Crisis**, New York, Oxford Üniversitesi Press, 1993, s. 37

⁶⁷ Guy S. Goodwin- Gill, "Refugees: Challenges to Protection", **International Migration Review**, 35(1), March 1, 2001, s. 130

⁶⁸ Robert F. Gorman, Edward S. Mihalkanin, **Historical Dictionary of Human Rights and Humanitarian Organizations**, Unites States of Amerika, Scarecrow, 2007, s. 283

⁶⁹ Edward N. Luttwak, **The Virtual American Empire**, New Brunswick (U.S.A) and London (U.K), s. 2009, s.7

olan UNRWA, Lübnan başta olmak üzere Filistinli mültecilere ev sahipliği yapan ülkeler ile ikili görüşmeler yapmaya başlamıştır. Bu çerçevede Lübnan Hükümeti diğer Arap ülkelerinin aksine ülkelere yerleşen Filistinli mültecilerle ilgili gerek ekonomik gerek sosyal açıdan hiçbir şekilde sorumluluk almamıştır. Buna bağlı olarak, Filistinli mültecilere yardım etme ve bayındırlık sağlama amacıyla kurulan UNRWA, mültecilere iyi bir eğitim verilmesinin yanı sıra, oldukça sağlıklı besinler sunma gibi hizmetlerden yararlanabilmeleri hususunda sorumlu olacağına da dair bir açıklama yapmıştır.⁷⁰

Dolayısıyla da Lübnan Hükümeti, ülkeye Filistinli mültecileri yerleştirme politikalarının uygulanması konusu tamamen UNRWA'nın yükümlü olacağı ifade ederken daha sonraki yıllarda, özellikle de 1950'de Lübnan'daki yetkili makamlar UNRWA ile, Filistinli mültecilerin Lübnan'da belirli bölgelerde mülteci kampları kurulacak şekilde yerleştirileceğine dair bir anlaşmaya varmıştır. Bununla beraber Lübnan ve UNRWA'ya ait resmî olarak kayıtlı mülteci kamplarında eğitim ve sağlık merkezleri açılması, mülteci ailelere belli bir miktarda maddi yardımda bulunulması gibi faaliyetlerin gerçekleştirmesi adına UNRWA'nın birtakım programlar düzenleyeceği belirlenmiştir.⁷¹

Filistinli mültecilere temel ihtiyaçların sunulması ile ekonomik sosyal insani hizmetler verilmesinden sorumlu olan UNRWA, bölgesel ve uluslararası alanda yayılan Filistinli mültecileri UNRWA'ya ait bölgelerde yaşadığı takdirde UNRWA'nın sunduğu temel hizmetlerden yasal olarak faydalandırmaktaydı. UNRWA 1950 yılında 750.000 Filistinli mülteciye hizmet verirken günümüzde ise yaklaşık olarak 5 milyon kişinin bu hizmetlerden yararlandığı söylenmektedir.

Sık sık kullanılan “mülteci kampları” ifadesinin ne anlama geldiğini inceleyecek olursak, UNRWA'ya göre mülteci kampı “Tüm dünyaya yayılan Filistinli mültecileri yerleştirmek, aynı zamanda mültecilerin ihtiyaçlarını karşılamak için tesisler kurmak üzere mültecilere ev sahipliği yapan ülke ile UNRWA'nın gözetiminde bulunan yerleşim bölgeleri” olarak tanımlanmıştır. Bu durum, mülteci kamplarının bulunduğu arazilerin asıl olarak devlete ait olması nedeniyle, mültecilerin yaşadığı yerleşim arazilerinin kendilerine

---

⁷⁰ Chatty ve Hundt, **a.g.e.**, s. 17

⁷¹ “The United Nations and Palestinian Refugees”,
https://www.unrwa.org/userfiles/2010011791015.pdf?_cf_chl_jschl_tk_=kFqgIwJdjm5U2aRWg13MF1fMb617VcD00fSH8gHqJnA-1642768222-0-gaNycGzNCf0 (Erişim Tarihi 12/1/2022)

ait olmadığı fakat yine de bu topraklarda bina yapmak gibi arazi kullanımı haklarından yararlanabilecekleri anlamına gelmektedir. Ancak daha sonraki bölümde açıklanacağı üzere mülteci kampları, özellikle de Lübnan’da bulunan Filistinli mülteci kamplarında ekonomik ve sosyal koşulların oldukça zor olduğu görülmektedir, aynı zamanda mülteciler, kamplarda altyapı yetersizliği, nüfus yoğunluğu, yoksulluk gibi çok zor şartlarda yaşamayı sürdürmüşlerdir.⁷²

Bu konuda Lübnan’ın mevcut durumuna bakacak olursak, bu süreçte savaş yüzünden kaçmak zorunda kalan ve aynı zamanda Lübnan’a yerleşen yaklaşık 100.000 Filistinli mülteci bulunmaktadır. Bu mülteciler UNRWA’nın kayıtlarına göre ülke çapındaki 16 mülteci kampında yaşamıştır. Fakat sonrasında bu sayı Lübnan İç Savaşı sırasında üç mülteci kampının tamamen yıkılması nedeniyle 12’ye düşmüştür.⁷³

1.4- Filistinli Mültecilerin Lübnan’daki Sınıflandırması ve Coğrafi Dağılımı

1.4.1.-Filistinli Mülteci Kimdir ve Nasıl Tanımlanmaktadır?

Filistinli mültecilerin uluslararası sözleşmeler çerçevesinde tam olarak nasıl tanımlandığını inceleyecek olursak,“mülteci” kavramını tam olarak tanımlamak ve mültecilerin temel haklarını belirlemek dâhil olmak üzere tüm dünyaya yayılan mültecilerin korunması adına devletlerin yükümlülükleri açıklayan “1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşmesi”nin mülteci kavramı ile ilgili maddelerini belirtmekte fayda olacaktır.⁷⁴ Bu çerçevede, 1951 Mülteci Sözleşmesi kapsamında, mülteci kavramını belirleyen maddeler şöyle ifade edilmektedir:

1.Madde: A(1): “12 Mayıs ve 1926 ve 30 Haziran 1928 Düzenlemeleri, 28 Ekim 1933 ve 10 Şubat 1938 Sözleşmeleri, 14 Eylül 1939 Protokolü ya da Uluslararası Mülteci Örgütü Tüzüğü’ne göre mülteci sayılan”:

⁷² “Palestinian Refugees”, United Nations Relief and Works Agency for Palestinian Refugees in the Near East, <https://www.unrwa.org/palestine-refugees> (Erişim Tarihi 13/1/2022)

⁷³Hediye Levent, “Lübnan’da Filistinli Olmak”, **Ortadoğu**, 16 Ağustos 2018, <https://www.amerikaninsesi.com/a/1%C3%BCbnan-da-filistinli-olmak-/4529307.html> (Erişim Tarihi 13/1/2022)

⁷⁴Unchr-The UN Refugee Agency, <https://www.unhcr.org/protection/globalconsult/59ae98b24/call-comments-applicability-article-1d-1951-convention-relating-status.html?query=1951%20Convention%20on%20Palestinian%20Refugees> (Erişim Tarihi 13/1/2022)

A(2): Mülteci kavramını “1 Ocak 1951’den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahsa uygulanacaktır”.⁷⁵

1951 Mülteci Sözleşmesi çerçevesinde belirlenen mülteci kavramını inceleyecek olursak, 1. Madde’de ifade edildiği üzere mülteci statüsüne sahip olmak için bulunulması gereken koşullardan biri, kişinin ırkı, dini, toplumsal bir gruba bağlı olması veya siyasi düşünceleri gibi temel yaklaşımlardan dolayı zulme uğramış olmasıdır. Bu kapsamda, 1948 Arap- İsrail Savaşı’nın ardından İsrail silahlı çetelerinin din, ırk, siyasi ve toplumsal görüşler gibi sözleşmede belirtilen yaklaşımlardan dolayı Filistinlilere karşı uyguladığı etnik temizlik operasyonu yönünden bakıldığında, sözleşmede öngörülen vasfın Filistinli mülteciler için tam olarak geçerli olduğu görülmektedir.

Dolayısıyla da 1951 Mülteci Sözleşmesi’nin 1. (D). Maddesi’nde “Bu sözleşme, tanımlandığı üzere Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği dışında diğer bir Birleşmiş Milletler organı veya örgütünden hâlen koruma veya yardım gören kimselere uygulanmayacaktır”,⁷⁶ ifadelerinin geçmesi sonucunda 1951 Mülteci Sözleşmesi’nde işaret edilen kuruluşlar dışında herhangi bir siyasi organ ve kurumdan yardım alan kişileri kapsamadığı anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak, UNWRA gibi Birleşmiş Milletler altında kurulan kurumlara göre tanımlanan mülteci kavramının geçerli olmadığı da görülmektedir.⁷⁷

Bu çerçevede, 1951’de resmî olarak harekete geçen, aynı zamanda 1948’de meydana gelen savaş sebebiyle evlerini ve toprağını terk ederek zorunda ve kaçmak zorunda kalan Filistinli mültecilerin temel ihtiyaçları karşılamak amacıyla kurulan UNRWA “Filistinli mülteciler 1 Haziran 1946 ve 15 Mayıs 1948 yıllarına kadar Filistin’de

⁷⁵Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Tesilciliği, <https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf> (Erişim Tarihi 14/1/2022)

⁷⁶Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Tesilciliği, <https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf> (Erişim Tarihi 14/1/2022)

⁷⁷Veysel Güneş, “İnsan Hakları Bağlamında Göç ve Mülteciler”, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2019, s. 41

yaşamış olan 1948’de meydana gelen savaş sebebiyle kendilerine ait ev ve geçim kaynaklarını tamamen kaybeden kişilerdir.”⁷⁸ açıklamasıyla Filistinli mültecileri tanımlamıştır.

Ancak UNRWA’nın Filistinli mülteciler tanımı incelendiğinde, mültecilerin 1946’ya kadar yani 1948 Arap- İsrail Savaşı’nın en az iki yıl öncesine kadar Filistin’de yaşamış olması gerektiği belirtilmiştir. Buna paralel olarak, Filistin’de Arap- İsrail askeri kuvvetleri arasında meydana gelen savaş sebebiyle evini ve geçim kaynaklarını kaybeden insanlar olarak tanımlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında, 1946-1948 yılları arası Filistin’de yaşamış olması şartı ile savaş yüzünden evlerini kaybeden insanların kastedilmesi UNRWA’nın tanımının biraz kısıtlı olduğunu göstermektedir.

Dolayısıyla da UNRWA’nın Filistinli mülteciler tanımı ile beraber sunduğu hizmetlerden faydalanma hakkından yararlanabilen insanlar birkaç kategoriden oluşmuştur. Bunlardan en önemlisi UNRWA’ya göre belirlenen kişilerin ek olarak ailelerinde bulunan çocukları yasal olarak UNRWA’nın verdiği hizmetlerden yararlandırabilmesidir. Bunun yanında, kendilerini Filistinli mülteciler olarak tanımlayanları UNRWA’ya başvuru yaptıktan sonra UNRWA tarafından kayıtlı mülteciler olarak kabul edilebilmiştir.⁷⁹

1.4.2- Filistinli Mültecilerin Lübnan’daki Sınıflandırması

Daha önceki bölümde belirtildiği üzere Filistinli mültecilerle ilgilenmek konusunda Birleşmiş Milletlere ait kurumların aksine UNRWA, Lübnan, Suriye, Batı Şeria, Ürdün, Gazze gibi yerleşim bölgelerine yerleşen Filistinli mültecilerle özel olarak ilgilenen bir kurum olmuştur. Bunun yanı sıra, bu bölgelere göç eden Filistinli mültecileri hukuki koruma altına alarak onların temel ihtiyaçlarını karşılamak, istihdam programları yürütmek gibi temel hizmetler vermeyi güvence altına alma sorumluluğu olan bir kurum olmuştur. Ancak UNRWA’nın açıkladığı, aynı zamanda bugün bile uluslararası alanda

⁷⁸ “The United Nations and Palestinian Refugees”,
https://www.unrwa.org/userfiles/2010011791015.pdf?_cf_chl_jschl_tk_=kFqgIwJdjm5U2aRWg13MF1fMb617VcD00fSH8gHqJnA-1642768222-0-gaNycGzNCf0 (Erişim Tarihi 12/1/2022)

⁷⁹ United Nations Relief and Works Agency For Palestine Refugees in the Near East, Consolidated Eligibility and Registrations Instructions (CERI), s.3,
https://www.unrwa.org/userfiles/2010011995652.pdf?_cf_chl_jschl_tk_=Dyip_gbE.ltZF6D9pZzrJQ4gftMrciSN4D7xNie51sE-1643041359-0-gaNycGzNCz0 (Erişim Tarihi 15/1/2022)

resmî olarak kullanılan “Filistinli mülteciler” , 1 Haziran 1946 ve 15 Mayıs 1948 yıllarına kadar Filistin’de yaşamış olan aynı zamanda 1948’de meydana gelen savaş sebebiyle kendilerine ait ev ve geçim kaynaklarını tamamen kaybetmiş insanlar” olarak tanımlanmaktadır.⁸⁰

Ancak Filistinli mültecilerin tanımlanması konusunda Lübnan yasalarına bakıldığında, Filistinli mültecilerin Lübnan’da 70 seneden daha fazla bir yaşam sürüyor olmalarına rağmen Lübnan’da hiçbir yasa çerçevesinde Filistinli mültecilerin tanımlanması ile ilgili açıklama getirilmemiştir. Bunun üzerine, Lübnan yasaları kapsamında bulunan belirsizlik sebebiyle Filistinli mültecilerin Lübnan’daki sınıflandırması hem Lübnan otoriteleri hem de UNRWA tarafından üç farklı kategoride tanımlanabilmektedir.⁸¹

1-UNRWA ve Lübnan Hükümeti tarafından kayıtlı olan Filistinli mülteciler:

Bu çerçevede genel anlamda “1948 yılı mültecileri” olarak bilinen Filistinli mülteciler hem UNRWA tarafından hem de Lübnan Siyasi ve Mülteci İşleri Genel Müdürlüğü tarafından kayıtlı olan kişiler olmuştur. Ancak bu mülteciler Lübnan Hükümeti tarafından ülke topraklarında yasal olarak ikamet eden Filistinli mülteciler olarak sayılmıştır. Bunun üzerine Lübnan Siyasi ve Mülteci İşleri Genel Müdürlüğü tarafından bu mültecilere mavi renkli oturma izni verilmesinin yanı sıra Lübnan kamu güvenliği tarafından beş yıl geçerli olan seyahat belgesi de ayrıcalık olarak verilmiştir.

2-Yalnızca Lübnan Siyasi ve Mülteci İşleri Genel Müdürlüğü tarafından kayıtlı olan Filistinli mülteciler:

UNRWA’ya kayıtlı olmayan, yalnızca Lübnan Siyasi ve Mülteci İşleri Genel Müdürlüğü tarafından kayıtlanmış insanlar olarak bilinmektedirler. Bu kategoride yer alan Filistinli mülteciler sayısal olarak birinci kategoriden sonra gelmektedir. Bunun yanı sıra, genel olarak “1967 yılı mültecileri” olarak bilinmektedirler. Bu kişilere birinci kategoride yer alan mülteciler gibi mavi renkli oturma izni verilmiş fakat birinci kategoride yer alan

⁸⁰Implementing Cedaw for Palestinian Refugee Women in Lebanon, Cedaw-Committee. Ceneva, 2008, s.911,https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/LBN/INT_CEDAW_NGO_LB_N_40_9473_E.pdf (Erişim Tarihi 18/1/2022)

⁸¹Mohammad Al- Najjar, “ اسهامات الفلسطينيين .... اوضاع اللاجئين الفلسطينيين ”, Arapça olarak çeviren adı. Alin Bozouni, , Nisan 2004, s. 11

mültecilerin aksine sadece bir yıllık geçiş izni verilmiştir. Kaldı ki, yapılan araştırmalara göre UNRWA'ya kayıtlı olmayan 35.000 kişi bulunduğu da söylenmektedir.

3-Resmî olmayan, kimliksiz olarak yaşayan Filistinli mülteciler:

Bu çerçevede ne UNRWA ne de Lübnan Siyasi ve Mülteci İşleri Genel Müdürlüğü tarafından kayıtlı olan insanlar olarak tanımlanmışlardır. Bu sebeple “uyruksuz veya kimliksiz mülteciler” olarak sayılmışlar ve diğer kategorilere göre sayısal olarak en azınlık kategori olmuşlardır. Ancak bu kategoride yer alan Filistinli mültecilere Lübnan'daki Göç Genel Müdürlüğü tarafından verilen kimlik belgesi dışında hiçbir belge verilmemiştir. Bunun yanı sıra, Lübnan'da kimliksizyaşayan yaklaşık 3000-4000 kişi bulunduğu da açıklanmıştır.

Bu kapsamda bu mültecilerin bir kısmı, Ürdün'de FKÖ ile yetkili makamlar arasında yaşanan kanlı çatışmalar sebebiyle Lübnan'a yerleşmek zorunda kalırken Ürdün ve Irak gibi komşu ülkelerden aldıkları resmî belgelerin süreleri bitmiş olan kimliksiz kimseler olmuşlardır. Üstelik Lübnan otoriteleri tarafından bu mültecilere yasal olmayan mülteciler gözüyle bakılmıştır.⁸²Bu durum da bu mültecilerin ülke çapında hem halk hem de güvenlik kuvvetleriyle birtakım sorunlar yaşamalarına yol açmıştır.

Lübnan'da kimliksiz yaşayan Filistinli mültecilerin Lübnan yetkili makamları tarafından tanınmamış olması nedeniyle ülkedeki eğitim sistemi hizmetlerinden faydalanma, iş sektörlerinde bulunma ve seyahat hakkı kullanma gibi insani haklardan bile yararlanamamışlardır. Bunun yanı sıra bu kategoride yer alan kişiler hakkında Palestinian Human Rights Organization adlı organizasyon tarafından yapılan araştırmaya göre, bu mültecilerin ekonomi, sağlık, konut alanı gibi alanlarda yaşam koşullarının zorlayıcı olduğu ifade edilirken, ülkede kimliksiz yaşayan insanlar olması sebebiyle tüm ülkeye yayılan mülteci kamplarında kurulan askeri barikatlarda sürekli olarak soruşturma eylemlerine maruz kalmalarına neden olmuştur.⁸³

---

⁸²Undocumented Palestinian in Lebanon (Non-ID Refugees), Palestinian Refugees. Rights Series (5), 2014, s.2-3, <https://www.aidoun.org/en/wp-content/uploads/2014/01/No-ID-E.pdf> (Erişim Tarihi 20/1/2022)

⁸³ Najjar, **a.g.e.**, s. 11-12

1.4.3-Filistinli Mültecilerin Lübnan'daki Coğrafi Dağılımı

Lübnan'da siyasi anlamda en çok tartışılan konulardan biri olan Filistinli mülteci sorununun esas tarihsel kaynağı daha önceden açıklandığı üzere 1948 Arap- İsrail savaşı olmuştur. Ancak 1967'de Arap- İsrail arasında ortaya çıkan savaşlarla beraber Batı Şeria ve Gazze gibi Filistinlilerin bulunduğu yerleşim bölgelerinde yeniden büyük bir göç hareketi yaşanmasının sonucu olarak yaklaşık 320.000 Filistinli kendi toprağından çıkartılarak göç etmeye zorlanmıştır.⁸⁴ Buna bağılı olarak 1967 Arap- İsrail Savaşı nedeniyle bölgede tekrar Filistinli göç hareketi yaşanması sonucunda o dönemde yapılan çalışmalara göre, 1950 yılında Lübnan'daki Filistinli mültecilerin sayısı yaklaşık 110.000 iken 1967'de bu sayının 240.000'e ulaştığı söylenmektedir.

Bu kapsamda, daha sonra açıklanacağı üzere 1960'lı yılların sonunda özellikle de 1969 yılında FKÖ'nün Ürdün'deki askerî faaliyetlerini artırması, FKÖ devlet makamları arasında ortaya çıkan kanlı çatışmalar nedeniyle örgüt üyeleri ve Filistinli mültecilerin büyük bir kısmının Ürdün'den tamamen çıkarılması ile beraber Lübnan'a hem doğrudan yeni bir Filistinli göçü yaşanmasına hem de FKÖ'nün askerî merkezini Lübnan'a taşımasına sebep olmuştur.⁸⁵

Dolayısıyla da 1970'lerde Lübnan'a, özellikle de güney bölgelerine yönelen Filistinli göç hareketi konusunda UNRWA'nın açıkladığı istatistiklere göre, 1950 yılından bu yana Lübnan'daki Filistinli mültecilerin sayısı üç kat daha fazla artacak şekilde hâlihazırda bulunan Filistinli mültecilerin sayısını 430.000'den fazla yükselttiği söylenmiştir. Bunun yanı sıra, 2011 Haziran ayında yapılan istatistiklere göre Lübnan'da kayıtlı olan Filistinli mültecilerin sayısı 433.000 iken bu sayının Lübnan toplumunun %11'ini oluşturduğuna dair açıklamalarda bulunulmuştur.⁸⁶

Günümüzde UNRWA'ya resmî olarak kayıtlı olan 12 Filistin mülteci kampı bulunmaktadır. Ancak UNRWA'ya kayıtlı olan 479.000 Filistinli varken bunların %53'ü

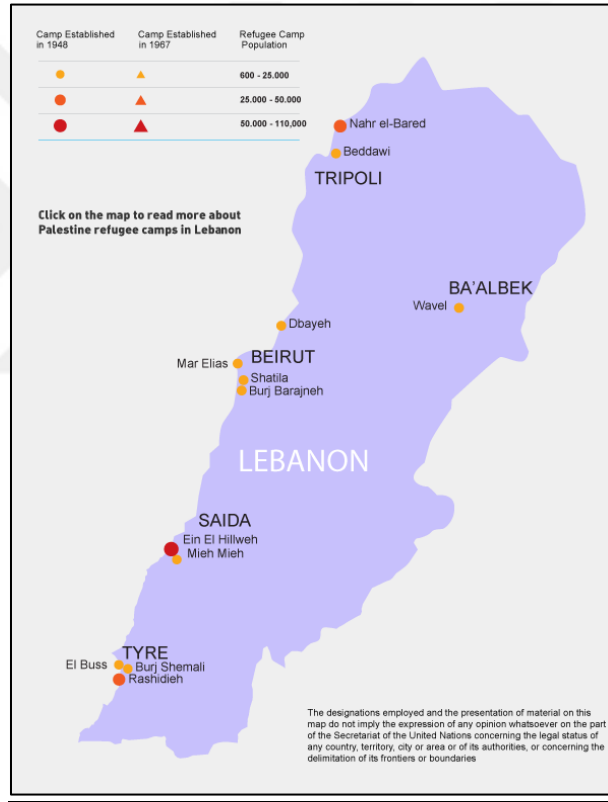
⁸⁴William Wilson Harris, **Taking root: Israeli settlement in the West Bank, the Golan and Gaza- Sinai, 1967-1980**, Chichester, Reasearch Studies Press, 1980. s.7

⁸⁵Edward Hagopain and A.B. Zahlan Ahılan, **Palestine's Arap Population: The Demography of The Palestinian**, Journal of Palestine Studies, 1974, s. 56-57

⁸⁶Palestine refugees unrwa lebanon, "Palestine refugees: a special case", <http://www.unrwa.org/userfiles/20111002306.pdf> (Erişim Tarihi 21/1/2022)

bu 12 mülteci kampında yaşamaktadır.⁸⁷ Bu süreçte bu mülteci kamplarına kayıtlı olarak yaşayan 214.736 Filistinli mülteci bulunmaktadır. Kayıtlı olmayan 15 Filistin bölgesel topluluğunun bulunduğu bilgisi ise yetkili makamlar tarafından verilmektedir. Filistinli mültecilere ait olan bölgesel topluluklar ya da yerleşim bölgeleri UNRWA'ya ait olmayan alanlarda kurulmuştur.⁸⁸ Ancak aşağıda görüleceği üzere Lübnan'da bulunan Filistin mülteci kamplarının ülkenin çeşitli bölgelerine yayılarak güneyden kuzeye doğru Saida, Beyrut, Baalbek gibi Lübnan'ın en yoğun yerleşimli şehirlerinin etrafında inşa edilmiştir.

Şekil 2: Lübnan'daki UNRWA'ya Kayıtlı olan Filistin Mülteci Kampları

Kaynak: UNRWA: <https://www.unrwa.org/where-we-work/lebanon>

2.Harita'da belirtildiği üzere, 1948 yılında Lübnan'a yerleşen Filistinli mültecileri bardındırmak amacıyla UNRWA tarafından 12 Filistin mülteci kampı kurulmuştur. 2005

⁸⁷ UNRWA: <https://www.unrwa.org/where-we-work/lebanon> (Erişim Tarihi 21/1/2022)

⁸⁸ Sherifa Shafie, "Palestinian Refugees in Lebanon", Forced migration online, <https://www.fmreview.org/palestine/elsayedali>, s. 6 (Erişim Tarihi 15/1/2022)

yılında Lübnan’da bulunan 12 mülteci kampında kayıtlı olan Filistinli mültecilerin yapılan nüfus dağılımı şöyle belirlenmiştir:

3. Tablo

Lübnan’daki Filistin Mülteci Kamplarında Nüfus Sayımı

Bölge	Mülteci Kampı	Aile Sayısı	Kişi Sayısı
BEIRUT	Mar Elias	179	613
	Burj Barajneh	3.747	15.540
	Dbayeh	1.111	4003
	Şatila	2.006	8265
SAIDA	Ain al-Hilweh	10.541	54.329
	Mieh Mieh	1.116	4.509
TYRE	El Buss	2.232	9.343
	Reşidiye	5.996	25.967
	Burj Şemali	4.286	19.764
TRIPOLI	Nahr el-Bared	6.525	30.700
	Beddawi	3.612	15.730

BA'ALBEK	Wavel	1.763	7.601
	Dikwaneh	2.258	9.189
	Nabatieh	1.654	7.127
Unrwa ile çalışan ve evlenen kadınlar		2.534	10.601
Toplam		49.560	213.340

Kaynak: Jaber Suleiman, “Marginalised Community: The Case of Palestinian Refugees in Lebanon”, **Development Research Centre on Migration**, Globalisation and Poverty University of Sussex, 2006, s. 8

Ancak Lübnan’da resmi olarak kayıtlı olan Filistinli mültecilerin yaklaşık yüzde 53’ü UNRWA’nın kurduğu 12 mülteci kampında yaşamayı sürdürürken diğerleri mülteci kampları dışında bulunan kırsal bölgeler ve şehir içlerinde yaşamıştır.

Lübnan’da yaşayan Filistinli mültecilerin sayısı ile ilgili birtakım çalışmalar yapılmıştır. Bu konuda 2016 yılında Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından yapılan araştırmalara göre, Lübnan’da yaşayan Filistinli mültecilerin toplam 504.000 kişi olduğunu tahmin edilmektedir.⁸⁹ Ancak bu çerçevede UNRWA tarafından yayımlanan son açıklamalara göre Lübnan’da UNRWA’ya kayıtlı olan 497.000 Filistinli mülteci bulunmaktadır. Üstelik bunların büyük bir kısmının ülkede temel insani haklardan yoksun bırakılmış insanlar olmalarının yanı sıra, bulundukları yerleşim bölgelerinde adaletsizlik, işsizlik ve yoksulluk gibi son derece kötü yaşam koşullarında yaşadıkları görülmektedir. Ayrıca ayrıntıları daha sonra tartışılacağı üzere ülkedeki siyasi otoriteler tarafından günümüze dek “yabancılar” olarak sınıflandırılmaları nedeniyle yaklaşık 39 meslekte çalışmaları yasaklanmış, aynı zamanda mezhepsel yaklaşımlardan dolayı ülkede mülk sahibi olmaları da kabul edilmemiş durumdadır. Bu sebeple Lübnan’daki Filistinli mülteciler en önemli haklardan bile yoksun bırakılmış kimseler olarak tanımlanmaktadır

⁸⁹UNHCR - The Un refugee Agency, “The Situation of Palestinian Refugees in Lebanon”, **Refworld**, 2016, <https://www.refworld.org/pdfid/56cc95484.pdf> (Erişim Tarihi 25/1/2022)

ve buna bağı olarak diğr ölkelerde yaşıyan mültecilere kıyasla en çok zarar gören insanlar olmuşlardır.⁹⁰

Nitekim Lübnan'da yaşıyan Filistinli mültecilerin nüfusu konusunda UNRWA tarafından sürekli olarak yapılan istatistiklere rağmen fiili olarak doğru bir sayıya henüz ulaşamadığı görölmektedir. Ancak bunun arkasındaki temel nedenin Lübnan'daki Filistinli mültecilerin kırılğan demografik ve sınıfsal yapı üzerinde çok tehlikeli olarak görölməsi nedeniyle ölkede yaşıyan Filistinli mültecilerin sayısının açıklanmasının ölkedeki demografik dengeyi sünni Müslümanlar lehine göstereceğı düşüncesiyle beraber ölkedeki mültecilerin sayısını tam olarak açıklamanın Lübnan Hükümeti'nde büyük bir kaygı yaratması olduğı görölmektedir.⁹¹

Dolayısıyla da daha sonraki bölümlerde belirtileceğı üzere Lübnan'da ikamet eden Filistinli mülteciler temel insani hizmetlerden bile faydalanamayacak düzeyde zor koşullarda yaşamaktadır. Bunun yanında vatandaşlık, çalışma, eğitim gibi en basit haklardan bile mahrum oldukları da görölmektedir. Bu çerçevede, özellikle de Lübnan Hükümeti'nin Filistinli mültecilere karşı mezhepsel yaklaşımlarından dolayı mültecilerin varlığının ölkedeki mezhepsel dengenin Müslümanlar lehine bozulması konusunda büyük bir tehdit olarak görölməsi sebebiyle birtakım kararlar alınarak mültecilere karşı ayrımcılık politikalarının sürekli olarak uygulanmaktadır. Ayrıca Filistinli mülteciler gecekondü mahallerinin dar sınırları içerisinde tutulup altyapı yetersizliği olan koşullarda yaşamakta ve ölkenin sosyal, ekonomi ve siyasi çevrelerinden tamamen uzaklaştırılarak izole edilmiş ve dışlanmış insanlar haline dönüşmüştür.

---

⁹⁰ UNRWA, where We Work, <https://www.unrwa.org/where-we-work/lebanon> (Erişim Tarihi 25/1/2022)

⁹¹Jaber Suleiman, "Marginalised Community: The Case of Palestinian Refugees in Lebanon", **Development Research Centre on Migration**, Globalisation and Poverty University of Sussex, 2006, s. 6

İKİNCİ BÖLÜM

FİLİSTİNLİ MÜLTECİLERİN LÜBNAN HÜKÜMETİ İLE SİYASİ İLİŞKİLERİNİN İNCELENMESİ

Tüm dünyaya yayılmış olan Filistinli mülteciler ile ilgili yapılan çalışmalarda, Lübnan'daki Filistinli mülteciler farklı bölgelere yerleşmiş olan Filistinli mültecilerle karşılaştırıldığında, Lübnan'a sığınanların sosyal, siyasi ve ekonomi alanlarında son derece kötü koşullarda yaşadıkları ortaya konulmuştur. Özellikle de mülteci kamplarında yaşayan Filistinli mültecilerin durumu insani koşullar açısından değerlendirildiğinde oldukça kötü olduğu görülmüştür.

Lübnan'a savaş nedeniyle sığınan Filistinli mültecilerin durumu ele alındığında, hem ekonomi alanında dışlandıkları hem de kurumsal ve mekânsal olarak da marjinalleştirme politikalarına da sürekli maruz kaldıkları görülmektedir. Bu çerçevede, üçüncü bölümde ele alınacağı üzere Filistinli mültecilerin Lübnan'da gerek devlet gerekse toplum açısından büyük bir tehdit olarak algılanması sebebiyle coğrafi ve mekânsal olarak tamamen izole edilmiş bölgelerde yaşatıldıkları, dış dünyadan izole edilmiş şekilde mekânsal marjinalleştirme politikasına maruz kaldıkları görülür. Filistinli mültecilerin Lübnan'da yasal olarak birçok meslek ve iş kolunda çalışmasının yasaklanması sonucunda ekonomi olarak marjinalleştirme politikasına da maruz kalmışlardır. Bunun yanı sıra, Filistinli mültecilerin Lübnan'da sosyal, kültürel, siyasi alanlarda faaliyet göstermelerinin yasaklanması sonucunda kurumsal olarak da izole edilmişlerdir. Genel bir değerlendirme yapıldığında Lübnan'daki Filistinli mültecilerin diğer ülkelerde yaşayan mültecilere göre sosyal ve ekonomik hayattan tam anlamıyla izole edilmiş kimseler oldukları söylenebilir.⁹²

Lübnan'daki Filistinli mültecilere karşı tüm alanlarda sürekli olarak uygulanan izolasyon politikalarını tarihsel süreçte ele aldığımızda Lübnan İç Savaşı ve ilişkili olayların/aktörlerin önem taşıdığı görülmektedir. İlk dönem Filistinli Mülteciler'in Lübnan'a yerleşmesi ve yaşamlarının yeniden inşana dair olumlu beklentilerinin var

---

⁹² Jaber Suleiman, "Palestinian Refugees in Lebanon between past and Present: Legal and Living Realities", *Institute for Palestine Studies*, 9 May 2013, <https://www.palestinestudies.org/ar/node/1636627> (Erişim Tarihi 27/1/2022)

olduğu bir dönemdir. 1958 yılında iktidar değişikliği baskıların arttığı ve takiben çatışma ortamının güçlendiği görülmektedir. Arap devletleri ile İsrail arasındaki savaş da bu süreçte etkilidir. Sonrasında Kahire Anlaşması bir dönüm noktası olarak görülebilir. 1969-1982 yılları arası ile özgürlük ve gelişim kavramları ile birlikte ele alınarak tartışılacaktır. Kahire Anlaşmasını takiben ikinci ana kırılma noktası Lübnan İç Savaşı'dır. Lübnan İç Savaşı'nın Filistinli mülteciler üzerinde çok yönlü olarak etki doğuracak sonuçları olmuştur, Savaş Filistinli mültecilerin yaşam koşulları ve temel hakları üzerinde birçok tahribat yapmıştır. 1982-1989 arası dönem ise Filistinli Mültecilerin Siyasi ve Askerî Durumunun Kötüleştiği dönem olarak ele alınacak ve bir sonraki başlıkta "Kalıcı İhmal" dönemi değerlendirilecektir. Bu bölümde son olarak ise Taif Anlaşması ve duruma etkileri tartışılacaktır.

2.1. Filistinli Mülteciler'in Lübnan'a Yerleşmesi ve Beklentiler (1948-1958)

1948'de İsrail Devleti'nin bağımsızlığını resmî olarak ilan etmesi sebebiyle bölgesel alanda meydana gelen Arap- İsrail Savaşı sonucunda yüz binlerce Filistinli komşu Arap ülkelerine sığınmak durumunda kalmıştır. Bu süreçte Lübnan'a göç etmek zorunda kalan Filistinli mültecilerin sayısı 100.000 civarında olmuştur.⁹³ O sene Lübnan'a göç etmek zorunda kalan Filistinli mültecilerin büyük kısmının Hayfa, Taberiye, Akka, Safed gibi Filistin'in kuzey bölgelerinden geldiği söylenmektedir.⁹⁴

Filistinli mültecilerin Lübnan'a yerleşmelerinin ilk yıllarında Lübnan Hükümeti ile UNRWA arasında yapılan anlaşmalar üzerine Filistinli mültecileri ülkede barındırmak ve iskân etmek amacıyla Lübnan hükümeti tarafından UNRWA'ya verilen kamusal alanlarda 16 mülteci kampı kurulmuştur. Bu çerçevede, Filistinli mültecilerin çoğunluklar UNRWA'nın kurduğu mülteci kamplarında çadırlar ve barakalarda kalmaları sağlanmış, buna bağlı olarak eğitim ve sağlık hizmetleri verilmesi adına geçici birimler inşa edilmiş ve bu şekilde Filistinli mülteciler UNRWA kamplarında yaşamlarına devam etmiştir.⁹⁵

---

⁹³ Adel Manna and Motti Golani, **Two Sides of the Coin: Independence and Nakba 1948. Two Narratives of the 1948 War and its Outcome**, The Institute of Historical Justice and Reconciliation, Cilt (4), Dordrecht, 2011, s.141

⁹⁴ Siklawi, *The Dynamics of Palestinian Political Endurance in Lebanon*, a.g.e., s. 598

⁹⁵ Henri Rueff, Alain Viaro, *Palestinian Refugee Camps: From Shelter to Habitat*, **Refugee Survey Quarterly**, 28(2-3), 2009, s. 339-359, s. 344

Filistinli mültecilerin UNRWA'nın Lübnan'da kurduğu mülteci kamplarında geçici olarak kalma sürecinde, topraklarını ve geçim kaynaklarını zorla terk ettiklerinden dolayı psikolojik anlamda olumsuz etkilenmişler ayrıca mülteci kamplarına yerleşme sürecinde onları psikolojik olarak zorlamıştır. Bunun yanında mülteci kamplarındaki altyapı hizmetlerinin zayıflığı, su, yiyecek, barınma ve giysi hizmetlerinin son derece kötü olması mültecilerin yaşamlarının daha da zorlaştırmıştır. Ayrıca mülteci kamplarında temiz suyu kaynağı bulunmaması ve herkes tarafından kullanılan ortak tuvaletler vb. yaşamı zorlaştırmıştır.⁹⁶

Diğer yandan, 1948-1958 yılları arasında Lübnan'a Filistinli mültecilerin yerleşmesi konusu genel olarak hem halk hem de hükümet açısından olumsuz bir tepkiyle karşılanmamış, mültecilerin yerleşim süreci ne kadar uzun sürse de onların hiçbir hakkını kullanmasına engel olunmayacağı ve adil bir şekilde karşılanacaklarına dair açıklamalarda bulunulmuştur. Bunun yanında, bu dönem içerisinde Filistinli mültecilerin bir dereceye kadar siyasi alanda ifade özgürlüğünü kullanabilmeleri ve kendi örgütsel faaliyetlerini düzenlenme hakkına sahip olmaları, aynı zamanda mültecilere istihdam sağlanması gibi Filistinli mülteciler lehine olumlu gelişmeler yaşanmıştır.⁹⁷

2.2. Askeri Baskı Eylemleri ve İstihbarat Kontrolü (1958-1969)

1958 yılında Lübnan'da patlak veren iç savaşın ardından Fuad Şehab ülkede başkan olarak görev yapan Camil Chamoun'un yerine gelerek iktidarı ele geçirmiştir. Bu dönem daha önceki olumlu ortamın önemli ölçüde değiştiği bir zaman dilimidir. Bu süreçte Fuad Şehab'ın ülke yönetimini devralması ile beraber Lübnan'daki tüm Filistinli mülteci kampları askerî açıdan kontrol altına alınmıştır. Ayrıca 1958-1969 yılları arasında, başka bir deyişle Fuad Şehab'ın iktidarı ele geçirdiği yıllarda güvenlik önlemleri alınması amacıyla Filistinli Mülteciler İstihbarat Bölümü kurulmasına karar verilmiştir. Bunun sonucunda Filistinli mültecilerin dolaşma ve seyahat hakkı, siyasi ve sosyal hakları üzerinde son derece baskıcı kısıtlamalar uygulanmıştır.⁹⁸

⁹⁶Nadia Latif, **Space, Power and Identity in a Palestinian Refugee Camp**, Terra-Hn, Sayı (5), Eylül 2008, <http://reseau-terra.eu/article800.html> (Erişim Tarihi 29/1/2022)

⁹⁷Badil: Resource Center for Palestinian Residency & Refugee Right, <https://www.badil.org/ar/publications/haq-al-awda/issues/items/2463.html> (Erişim Tarihi 29/1/2022)

⁹⁸Rami Siklawi, "The Palestinian Refugee Camp in Lebanon Post 1990: Dilemmas of Survival and Return to Palestine", **Arab Study Quarterly**, 41(1), 2019, s. 79

Lübnan'daki Hıristiyanlardan oluşan bir grup olarak Maruniler partisi iktidara ele geçirtikten sonra ülkeyi siyasi ve askeri anlamda korunması için hem İsrail'den hem de Filistinli mülteciler'den bir türlü tedbirler aldı. Örnek olarak Filistinli mülteci kamplarında güvenliği ve istikrarı sağlamak için birkaç askeri istihbarat ofis kurmasına kararı verilebilir.⁹⁹

Bu tedbirler neticesinde Filistinli mülteciler bulundukları bölgeden başka bir bölgeye hareket edebilmek için özel bir seyahat izni almak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte kamplarda toplantılar düzenlenmesi tamamen yasaklanmış, buna bağlı olarak mültecilerin kamplar dışındaki sosyal faaliyetlerden tamamen izole edilmeleri amacıyla pek çok yerde haber dinlenmek veya gazete okumak gibi faaliyetlere müdahale edilmiştir. Bunun yanı sıra Filistin mülteci kamplarında insanlar arasında siyasi ve askeri yapılanmanın oluşmasını engellemek üzerine son derece baskıcı düzenlemeler getirilmiştir. Benzer şekilde, kamplardaki Filistin bayraklarının kaldırılması ve siyasi ifade özgürlüğü gibi temel hakların kısıtlanması gibi eylemlere maruz kalmışlardır. Filistin mülteci kamplarının belli coğrafi sınırlar içinde tutulması sağlanarak büyük bir güvenlik sistemi ile kontrol altına alınmıştır.¹⁰⁰

Ayrıca Filistinli mültecilerin kamplarda yeni evler inşa etme ve yapılara onarım veya restorasyon uygulayabilmesi için özel bir izin alması gerekmiş ve bu konularda özel izni almak neredeyse imkânsız hâle gelmiştir. Bunun yanı sıra mülteci kamplarındaki altyapı yetersizliği ve temiz suyu kaynaklarına ulaşılamaması sonucu kamplar bölgelerinde çevre kirliliği sorununun hızlıca yayılmasına neden olmuştur. Bunlara ek olarak Filistinli mülteciler günlük yaşamlarında rastgele toplu tutuklama, şantaj eylemleri gibi büyük çapta baskıcı eylemlere maruz kalmışlardır.

1960'larda Lübnan'da Fuad Şehab'ın Filistin mülteci kamplarında uyguladığı sıkı güvenlik önlemleri ile beraber Filistinli mülteciler mülteci kamplarında kurulan istihbarat ofislerine karşı silahlı devrim yapmaya kalkışmışlardır. Bu çerçevede 1964 yılında Filistin halkının meşru temsilcisi olan Filistin Kurtuluş Örgütü tüm dünyadaki Filistinlilerin ulus

⁹⁹ "Nurturing Instability: Lebanon's Palestinian Refugee Camps", **International Crises Group**, Middle East Report no 84: 19 February 2009, s. 4

¹⁰⁰ Anne İrfan, "An Unusual Revolution: The Palestinian Thawran in Lebanon, C. 1969-82", **Durham Middle East Papers**, Institute for Middle Eastern and Islamic Studies, Durham University, 2020, s. 12-13

değerlerini canlandırıp Filistin kimliğini benimsemelerine yardımcı olmuş ve buna bağlı olarak bölgesel alanda büyük bir Filistin devrimci hareketi oluşturmuştur.¹⁰¹

1960’larda Filistinli mülteciler seyahat ve güvenlik konusunda karşılaştığı zorluklarla beraber hukuki anlamda da birtakım ayrımcılık politikalarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Bunların en önemlisi de Lübnan devlet yetkilileri tarafından ülkede yaşayan tüm Filistinli mültecilerin “yabancılar” olarak sınıflandırılması olmuştur. Bunun üzerine mülteciler çalışma hakkı, ev veya arazi alma hakkı, seyahat hakkı gibi sosyal ve ekonomik haklardan ziyade en temel insani haklardan bile yoksun bırakılmıştır. Üstelik 1960’larda Filistinli mültecilerin Lübnan Hükümeti tarafından uygulanan baskıcı eylemlere maruz kalmalarının yanı sıra UNRWA’nın mültecilere verdiği temel hizmetler hususunda büyük bir gerileme yaşanmıştır.¹⁰²

1960’larda Filistinli mülteciler ile Lübnan Hükümeti arasında yaşanan siyasi krizlerin kötüleşmesininana faktörlerinden biri “Altı Gün Savaşı” olarak adlandırılan 1967 Arap- İsrail Savaşı olmuştur. Arap- İsrail Savaşı Lübnan başta olmak üzere Suriye, Ürdün, Irak, Mısır ve Suudi Arabistan gibi birçok ülkeyi siyasi ve stratejik açıdan kötü bir şekilde etkileyerek birtakım zararlar getirmiştir.¹⁰³ Aralarından en çok zararı gören Lübnan Devleti siyasi anlamda da çok etkilenmesinin sonucu olarak 1967’de Filistinli mülteciler ile Filistinli gerillalar tekrar Lübnan’a yerleşmiştir.

Bu süreçte savaş sebebiyle Lübnan’a doğrudan tekrar bir Filistinli göçü yaşanmasının yanı sıra Suriye Hükümetinin doğrudan verdiği yardımlarla birlikte Filistinli silahlı gerillaların büyük bir kısmı Suriye sınırından geçerek Lübnan’ın içine girmeyi başarmışlardır. Buna bağlı olarak, Marunilerin ülkede Sünni Müslüman nüfusunun artışı konusunda endişelenmeleri 1970’ler boyunca Müslümanlarla yaşanan siyasi çatışmaların ana sebeplerinden biri olarak algılanmaktadır.¹⁰⁴

---

¹⁰¹ Siklawi, The Palestinian Refugee Camp in Lebanon Post 1990: Dilemmas of Survival and Return to Palestine, **a.g.e.**, s. 80

¹⁰² Rebecca Roberts, “Palestinians in Lebanon: Refugees Living with Long- Term Displacement”, **Journal of Palestine Studies**, 41(1), 2001, s. 7

¹⁰³ Charles Winslow, **Lebanon- War and Politics in a Fragmented Society**, London, Routledge, 31 October 1996, s. 156

¹⁰⁴ Khalid, Walid, **Conflict and Violence in Lebanon: Confrontation in the Middle East**, Cambridge, UK, Center for International Affair Harvard University, 1984, s. 40

1967 Arap- İsrail Savaşı bölgesel alandaki siyasi ve stratejik konularda getirdiği olumsuzluklarla beraber Lübnan Hükümeti'nin etnik rejiminin kırılma olması sebebiyle Lübnan'a savaş nedeniyle yerleşen Filistinli mülteciler konusunun daha fazla gündeme gelmesine neden olmuştur. Bunun yanında Mısır ve Suriye gibi Arap ülkelerinin savaşın ardından aldıkları büyük yenilgiden sonraki dönemde FKÖ, Ürdün ve Lübnan gibi ülkeleri kendi savaş eylemler başlatmak üzere uygun stratejik konumlar olarak görmüştür. Bu durum, Lübnan siyasi rejiminin görüşüne göre ülkeye yerleşen Filistinli mültecilerle beraber ülkedeki Sünni Müslümanların sayısının daha da artacağı anlamına gelmiş, buna paralel olarak bu dönemde Lübnan ordusu ile FKÖ arasında yaşanan etnik çatışmaların şiddetleneceği düşünülmüştür.¹⁰⁵

1960'ların sonuna gelindiğinde dünya genelindeki Filistin halkını büyük hayal kırıklığına uğratan Altı Gün Savaşı sürecinden sonraki dönemde Filistin gerilla ve silahlı grupları Arap ülkelerinin çoğunluğu tarafından büyük bir destek görmüştür. Bu süreçte özellikle de 1968'de İsrail silahlı kuvvetlerinin Beyrut Havalimanı'na düzenlediği saldırı eylemleri sonucunda birçok Lübnanlı hayatını kaybetmiştir.

Buna karşın Lübnan halkı Filistin direnişi hareketini desteklemeye kalkışmış fakat ülkede iktidarı ele geçiren siyasi gruplar arasında yaşanan kargaşa nedeniyle devlet denetimini kalmamıştır. Bu sırada Lübnan'da siyasi anlamda yaşanan huzursuzluk ile beraber Sünni Müslümanlar, Hristiyan Maruniler ve Dürziler başta olmak üzere ülkede bulunan etnik topluluklar arasında işbirliği yapmanın imkânsız hâle gelmesinin sonucu olarak Ürdün'den Lübnan'a taşınan FKÖ'nün Filistinli gerilla gruplarıyla Maruni gruplar arasında meydana gelen kargaşa daha da teşvik edilmiştir.¹⁰⁶

1960'ların sonunda özellikle de 1968 ve 1969 yıllarında İsrail'in Lübnan topraklarına yönelik saldırı eylemlerini durdurmak isteyen Lübnan Ordusu, Suriye sınırından Lübnan'a sızan Fedayîin isimi Filistinli gerillaların ülkeden tamamen çıkarılması gerektiğine inanmıştır. Bu süreçte ülkedeki Filistinli silahlı grupları ülke dışına çıkarmaya

¹⁰⁵ Mehmet Serkan Taflıoğlu, , “Lübnan Anayasal Düzeninde Egemenlik Dağılımı”, 24(28), 2016, s. 37

¹⁰⁶ Veysel Ayhan, Özlem Tür, **Lübnan Savaş, Barış, Direniş ve Türkiye ile İlişkiler**, Bursa, Dora Yayınları, 2009, s. 87

çalışan Lübnan Ordusu'nun bunun gerçekleşmesi adına gösterdiği çabalara karşın Filistin direniş hareketi yaşanmıştır.

1969 yılında Lübnan'daki güvenlik güçleri ile Filistinli gerillalar arasındaki kanlı çatışmaları sona erdirmek amacıyla birtakım girişimlerde bulunulmasına rağmen uzlaşmayan taraflar arasındaki siyasi krizler sürmüştür. Bu dönemde meydana gelen çatışmaların en önemlisi Filistin militanlarının Lübnan güvenlik güçlerini Nahr- El Bared isimli kamptan çıkarmayı başardığı çatışmalar olmuştur. Bunun yanı sıra bölgede özellikle de Lübnan'ın güney bölgelerinde FKÖ Suriye'den aldığı askerî destek ile beraber Bekaa bölgesinde birkaç köyü kontrol altına almıştır. Bununla beraber FKÖ Lübnan'daki hemen hemen tüm Filistin mülteci kamplarını hâkimiyeti altına almayı başarmıştır.¹⁰⁷ 1969 yılında mülteci kamplarında kurulan sıkı güvenlik sistemine karşı büyük protesto eylemleri düzenlenmesi sonucunda kamplarda kurulan istihbarat ofislerini kamplardan tamamen çıkarmayı başarmışlardır. Bu süreçte Filistinli mülteciler 1948'de psikolojik olarak uğradıkları büyük yenilgiden beri saygınlıklarını ve haklarını geri almış gibi hissetmişlerdir.

Diğer taraftan 1967 Arap- İsrail Savaşı'nın bölgesel alanda getirdiği en önemli sonuçlardan biri olan Filistinli mülteciler sorunu ile bölgede Filistin'e yakın Arap ülkelerine yaşanan göç hareketi ile beraber Lübnan'a yerleşen Filistinli mültecilerin sayısında hızlı bir artış yaşanmasına yol açmıştır. Üstelik bölgede Filistin halkının yegâne meşru temsilcisi olarak bilinen FKÖ hareketinin gelişmesinin sonucu olarak Lübnan'daki Filistinli gerillaların örgütlenmelerinde ve faaliyetlerinde bir artış yaşanmasının yanı sıra, FKÖ'nün Lübnan'dan İsrail'e yönelik saldırı eylemleri de gerçekleştirilmiştir.

Bu süreçte Lübnan'da siyasi ve stratejik alanda yaşanan tüm gelişmeler ile beraber ülkenin güvenliğinin korunamayacak hale gelmesinin devlet egemenliğini olumsuz bir şekilde etkilediği görölmüştür.¹⁰⁸ Böylece Lübnan Ordusu'nun FKÖ silahlı gruplarının saldırı eylemlerini sona erdirmek amacıyla başarısız girişimlerde bulunması ile beraber yerel ve bölgesel baskı gibi özölmemiş konuların gözden geçirilmesi gerekmiştir. FKÖ

¹⁰⁷ Hytham Al Jaro, “**Arapça Kaynaklarda Filistin Kurtuluş Örgütü ve Lübnan İç Savaşı (1975-1989)**”, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bilim Dalı , Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2019, s. 30-31

¹⁰⁸ Serpil Güdöl, “Bir Başarısız Devlet Örneği Olarak Lübnan”, **Identities**, 3(2), s. 784-783

ile Hükümet arasındaki gergin ilişkilerin iyileştirilmesi, aynı zamanda ülkedeki gerilla eylemlerinin düzene sokulması amacıyla Kahire’de Lübnan FKÖ tarafları arasında birtakım görüşmeler yapılarak Kahire Anlaşması resmî olarak imzalanmıştır.¹⁰⁹ Bu dönemde Lübnan’daki mülteciler ile güvenlik güçleri arasında yaşanan silahlı çatışmaları sona erdirmek için Mısır gözetiminde, Cemal Abdünnaser’in arabulculuğu ile, FKÖ’nün meşru temsilcisi olan Yaser Arafat ile Lübnan Ordusu Komutanı Nabil Boustani arasında Kahire Anlaşmasıyla çatışma eylemleri tamamen durdurulmuştur.¹¹⁰

İki taraf arasında imzalanan Kahire Anlaşması çerçevesinde Lübnan ve Filistin tarafları ilk defa Filistinli mültecilerin temel haklarını resmî olarak tanımış, bunun yanında siyasi ve askerî anlamda FKÖ’ye Lübnan topraklarından İsrail’e yönelik saldırı eylemleri gerçekleştirme hakkı tanınması, aynı zamanda Lübnan’da bulunan tüm Filistin mülteci kamplarının ilk kez FKÖ’nün egemenliği altına alınması öngörülmüştür. Bu çerçevede Kahire Anlaşması kapsamında Filistinli mültecilere hukuki ve siyasi anlamda ne kadar ayrıcalık verildiği aşağıda belirtilecektir.

2.3. Kahire Anlaşması ve Filistinli Mültecilere Etkisi

Kahire Anlaşması Filistin’li mülteciler için birçok alanda yeni düzenlenmeler yapılmasını sağlamıştır:

-Lübnan’daki Filistinli mültecilere varlık hakkı tanınması: Bu kapsamda FKÖ ile Lübnan otoriteleri arasında imzalanan Kahire Anlaşması çerçevesinde belirlenen temel ilkelere dayanarak Filistinli mültecilere çalışma hakkı, ikamet hakkı ile seyahat hakkı tanınması, buna paralel olarak mülteci kamplarındaki halkın çıkarlarını gözetmek amacıyla yerel komiteler kurma hakkı tanınması, kurulan yerel komitelerle işbirliği yaparak mülteci kamplarında Filistin mücadele programı hazırlanması amacıyla silahlı askerî noktalar kurulması gibi haklar tanınmıştır.

-Lübnan’daki mülteci kamplarında gerilla yapılanmalarına dair düzenlemeler: Bu kapsamda Lübnan otoriteleri tarafından mülteci kamplarındaki gerilla eylemlerinin

---

¹⁰⁹ Jaro, **a.g.e.**, s.31

¹¹⁰ Palestinian Journeys: timeline, “Palestinian Refugees in Lebanon”, <https://www.paljourneys.org/en/timeline/highlight/6590/palestinian-refugees-lebanon> (Erişim Tarihi 31/1/2021)

kolaylaştırması adına Filistinli devrimcilere birtakım askerî ayrıcalıklar verilmiştir. Bu süreçte mülteci kamplarında bulunan Filistinli devrimcilerin yer değiştirebilmeleri kolayca sağlanmış, aynı zamanda Filistinli silahlı grupların güvenliği korunması adına sınır bölgelerinde denetim ve kontrol noktalarının kurulması, diğer yandan da Filistinli gerilla eylemlerini denetleyen komutanlığın Lübnan içişlerine karışmamasının şart koşulması, Filistinli silahlı mücadele komutanı ile Lübnan Ordusu komutanlığı arasında ortak bir disiplin bulunması, en önemlisi Lübnan yetkili otoritelerinin tüm durumlarda ve her ne olursa olsun kendi toprakları üzerinde siyasi ve askerî alanlarda kendi yetki ve sorumluluklarının yerine getirilmesine sahip olan bir hükümet olması üzerinde durulmuştur.¹¹¹

3 Kasım 1969 tarihinde iki taraflı imzalanan Kahire Anlaşması'nın hem Lübnan yetkili otoriteleri hem de FKÖ tarafında resmî olarak kabul edilmesi ile beraber bölgede Filistin- Lübnan ilişkileri hususunda özellikle de askerî anlamda büyük ölçüde siyasi bir çözüme varılmış gibi görülmüş, aynı zamanda iki taraf arasında meydana gelen çatışmalar resmen durdurulmuştur. Üstelik yukarıda belirtildiği üzere Kahire Anlaşması kapsamında Filistinli silahlı grupları Lübnan topraklarından İsrail'a yönelik saldırı eylemleri ele alınmıştır, bunun yanında Filistinlilere çalışma, seyahat, ikamet gibi ekonomik ve sosyal haklardan faydalanma hakkı tanınmıştır. Nitekim Lübnan otoriteleri ile işbirliği yoluyla mülteci kamplarında yasal işlemlerin yapılmasını sağlamak, güvenliği sağlamak gibi temel işlemlerin uygulanması adına yerel komiteler kurularak Lübnan'daki Filistin mülteci kamplarında ilk kez “özerk yönetim” biçimi resmî olarak kararlaştırılmıştır.¹¹²

Zira Kahire Anlaşması çerçevesinde belirlenmiş maddelerde Lübnan-Filistin siyasi ilişkileri tarihsel olarak ilk kez tarafların kardeşlik, güvenlik, samimiyet, işbirliği yapmak gibi birtakım ortak hedefler belirleyerek Lübnan ve Filistin siyasi çıkarları açısından olumlu gelişmeler yaşanmasına ön ayak olmuştur. Kaldı ki Lübnan bu sözleşmede İsrail'e yönelik eylemlerde Filistinlilerin yanında olacağını açıkça dile getirmiştir. Üstelik Lübnan'daki tüm Filistinli mülteci kamplarının kontrolünün hem siyasi hem de askerî

---

¹¹¹ Palestinian Journeys: timeline, “Cairo Agreement between the Lebanese Authorities and the Palestinian Guerrilla Organizations”, <https://www.paljourneys.org/en/timeline/historictext/9625/cairo-agreement-between-lebanese-authorities-and-palestinian-guerrilla-organizations> (Erişim Tarihi 2/2/2022)

¹¹² Nurturing Instability: Lebanon's Palestinian Refugee Camps”, **a.g.e.**, s. 4

açından ilk kez FKÖ'ye verildiği de görülmüştür. Bu durum FKÖ'nün siyasi ve askerî açıdan büyük bir başarı kazadığını anlamına gelmiştir.¹¹³

Ancak 1969 yılında imzalanan Kahire Anlaşması çerçevesinde Filistinli mültecilere çalışma ve ikamet gibi temel hakların hukuki olarak verildiği görülse de sözleşmenin maddelerini yasal olarak yerine getirmek için hukuki adımlar atılmadığı görülmektedir, aynı zamanda Kahire Anlaşması çerçevesinde belirlenen maddeler sadece yazılı olarak kalmıştır. Dolayısıyla da Kahire Anlaşması ile siyasi ve askerî açıdan FKÖ'ye verilen Filistin mülteci kamplarının kontrolü, Lübnan Hükümeti için anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bu konuda Lübnan'daki Müslümanlardan özellikle de Filistinli mültecilerden son derece rahatsız olan Maruniler kendilerini aldatılmış gibi hissetmiş ve Kahire Anlaşması'na karşı olumsuz tepkiler vermiştir.¹¹⁴

Bu konuda özellikle de Kahire Anlaşması çerçevesinde ülkede siyasi ve askerî açıdan verilen büyük ayrıcalıklar FKÖ'ye yönelik endişeleri bulunan Hristiyan Marunilerin ülkede günden güne artan bu tehlikete karşı silahlanmaya başlamasına sebep olmuştur. Bu süreçte Piere Cemayel'in başında bulunduğu Kataib Partisi'nin (Falanjist Parti) silahlanmasının yanı sıra askeri eğitim kamplar kurmuşlardır. FKÖ'nün siyasi ve askerî varlığını büyük bir tehlike kaynağı olarak gören Maruniler askerî hazırlıkları başlatarak ülkede yakın bir zamanda iki taraf arasında kanlı çatışmalar ortaya çıkacağı uyarısında bulunmuştur.¹¹⁵

Bunun devamında, Kahire Anlaşması çerçevesinde siyasi ve stratejik alanda kendilerine yeterince imkân tanınan Filistinli mültecilerin gerçekleştirdikleri siyasi eylemleri durdurmak amacıyla Lübnan siyasi yetkilileri tarafından istihbarat ofisleri kullanılarak mültecilere bir sebep gösterilmeden tutuklama eylemleri uygulanmıştır. Bununla beraber kamplardaki Filistinlilerin hareket etmelerinin mümkün olduğu kadar kısıtlanması amacıyla mültecilerin geceleri kamp dışına çıkmalarının yasaklanması, kritik

---

¹¹³ Serpil Güdül, "Lübnan İç Savaşı'nda Filistinli Örgütlerin", **Electronic Turkish Studies**, Turkey, Ankara, 13(22), 2018, s. 259

¹¹⁴ Samir Khalaf, **Civil and Uncivil Violence in Lebanon: A History of the Internationalization of Communal Conflict**, Columbia University Press, 2002, s. 219

¹¹⁵ Güdül, Lübnan İç Savaşı'nda Filistinli Örgütlerin, **a.g.e.**, s. 260

durumlar olması halinde özel bir izin alınması şartıyla ancak çıkabilmesi ve buna bağlı olarak mültecilerin kamp içinde bile toplanma hakkı kullanmalarının kısıtlanması gibi güvenlik bahanelerine dayanılarak mültecilerin dolaşma ve hareket özgürlüğü ortadan kaldırılmıştır.¹¹⁶

2.4. Özgürlük ve Gelişim Dönemi (1969-1982)

1970 yılında Yasser Arafat liderliğinde bölgede siyasi ve askerî anlamda aktif hâle gelen Filistin Kurtuluş Örgütü, Ürdün'den başlayarak bölgesel alanda birtakım siyasi krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu sırada Ürdün'de “devlet içinde devlet yaratmak”, “Ürdün'ü Filistin Devleti haline getirmek istemek” gibi suçlamalar sebebiyle FKÖ ile Ürdün otoriteleri arasında askerî ve siyasi çatışmalar meydana gelmiştir.

Bunun süreçte üzerine Ürdün'de Kral Hüseyin'i devirmeye çalışan Yasser Arafat ve ülkenin hâkimiyet altına alınmasına uğraşan Filistinli silahlı gerillaları Ürdün otoriteleri tarafından Eylül 1970'te ülke için bir tehdit unsuru olan ikili devlet sistemini yok etmek amacıyla FKÖ'ye karşı şiddetli saldırı eylemleri uygulayarak FKÖ'nün askeri varlığını ülkeden tamamen çıkartmayı başarmıştır.¹¹⁷

FKÖ'ye ait silahlı gruplar Ürdün'den tamamen çıkartılmış ve buna bağlı olarak FKÖ ana merkezini Lübnan'a taşımak zorunda kalmıştır. Bu durum, öncesinde incelendiği gibi FKÖ ile Lübnan otoritelerinin imzaladığı Kahire Anlaşması çerçevesinde hukuki olarak geçerli olmasının yanı sıra Lübnan'daki FKÖ askerî varlığını geliştirme ve güçlendirmeye giden yolun ana hatlarından biri olmuştur.¹¹⁸

Dolayısıyla da Kahire Anlaşmasıyla Lübnan'daki Filistin mülteci kamplarının kontrolünün siyasi ve askerî açıdan FKÖ'ye verilmesi, Filistinli mültecilere ikamet ve çalışma hakkı gibi sosyal haklar verilme imkânı tanınmakla kalmamış, aynı anda mülteci

¹¹⁶ Nadia Latif, “Space, Power and Identity in a Palestinian Refugee Camp”, *Revue Asylon*, Sayı (5), Eylül 2008, <http://reseau-terra.eu/article800.html> (Erişim Tarihi 29/1/2022)

¹¹⁷ Altan Tan, “Ortadoğu notları (24): Kara Eylül”, *Independent Türkçe*, 3 Temmuz 2020, <https://www.indyturk.com/node/205801/t%C3%BCrkiyeden-sesler/ortado%C4%9Fu-notlar%C4%B1-24-kara-eyl%C3%BCl> (Erişim Tarihi 4/2/2022)

¹¹⁸ Palestinian Journeys: timeline, “Palestine Liberation Organization”, (Erişim Tarihi 5/2/2022), <https://www.paljourneys.org/en/timeline/highlight/6592/palestine-liberation-organization-ii>

kamplarında mesleki ve teknik eğitim merkezleri kurma özgürlüğü, kültürel ve sosyal kurumlar kurma gibi birtakım önemli hakları özgürce kullanma fırsat bulunmuştur.

Söz konusu Kahire Anlaşması ülkedeki Filistinli mültecilere ilk kez temel haklar veren ve hukuki imtiyazlar tanınmış olan bir anlaşma olmuştur. Bu anlaşma Lübnan'daki Filistinli mültecilerin ve FKÖ'nün temel askerî varlığının tanınmasının yanı sıra Filistin silahlı gruplarının Lübnan topraklarından İsrail'e yönelik silahlı mücadele etme hakkını hukuki ve yazılı olarak da tanımış bir anlaşma olmasına bağlı olarak ülkede bulunan tüm Filistin mülteci kamplarını "özerk yönetim" sayması sebebiyle siyasi alanda tam bir güvenlik ve askerî anlaşma olduğu algılanmaktadır.¹¹⁹

Nitekim Kahire Anlaşması'nın resmî olarak kabul edilmesi ile beraber FKÖ'nün Lübnan'daki Filistin mülteci kamplarını kontrol altına almasının yanı sıra kamplarda siyasal, ekonomi ve sosyal alanlarda temel hizmetleri vermek görevlerini de üzerine almıştır. Bu çerçevede Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Lübnan sınırlarında devlet içinde devlet yaratma fikrini harekete geçirebilmesi amacıyla mülteci kamplarında milli değerleri öğretecek şekilde askeri ve siyasi genişleme politikası uygulanmasına adım atılmıştır. Bunun yanı sıra FKÖ, Filistin mülteci kamplarında eğitim, teknik, mesleki ve sağlık gibi mültecilerin temel sosyal ihtiyaçlarını karşılaması amacıyla kamplarda birtakım ekonomi faaliyetleri düzenlenerek mültecilere iş bulma konusunda olumlu katkılarda bulunmuştur.

Böylelikle Lübnan'daki Filistin mülteci kamplarında siyasi ve askerî alanda egemenliğe sahip olan FKÖ, mülteci kamplarında birtakım sosyal ve ekonomi faaliyetleri uygulanması şeklinde mültecilerin yaşam koşullarını iyileştirmeye giden adımlar atmıştır. Buna bağlı olarak Lübnan'daki mülteci kamplarında Filistin kimliği ve aidiyeti, milli duyguları daha da güçlendirmiştir.¹²⁰

1970'lerde Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Kahire Anlaşması kapsamında sağladığı ayrıcalıklar ülkedeki mülteci kamplarının sadece ekonomik veya siyasi alanda fırsatları değerlendirmekle beraber yeni projeler düzenlenmekle sınırlı kalmamıştır. Bu süreçte

¹¹⁹ Jaber Suleiman, Badil: Resource Center for Palestinian Residency & Refugee Right, <https://www.badil.org/ar/publications/haq-al-awda/issues/items/2463.html> (Erişim Tarihi 5/2/2022)

¹²⁰ Sari Hanafi, "Palestinian Refugee Camps in Lebanon Laboratory of Indocile Identity Formation", 2010, s.5-6

mülteci kamplarında ekonomik durmu iyileştirecek yeni kalkınma projelerinin düzenlenmesi sonucunda kamplarda mülteciler arasındaki toplumsal yapının yeniden canlanması sağlanmıştır.

Bunun yanı sıra FKÖ tarafından, Filistin mülteci kamplarında insanları güvenliğini ve düzeni sağlanmak gibi temel işlemleri gerçekleştirebilmek adına kamplarda birtakım kurumlar kurulmuştur. Bu çerçevede Filistin mülteci kamplarında şiddet, terör ve suçla mücadele etme kapsamında FKÖ'nün bulunduğu mülteci kamplarında Filistin Silahlı Kuvvetleri (Palestinian Armed Struggle Command- PASC) isimli bir güvenlik kurumu kurulmuştur. Bu kurumu sayesinde kamplarda yaşayan mültecilerin güvenliğinin sağlanmasının yanı sıra insanlar arasında meydana gelebilecek suçların önlenmesi gibi görevlerde bulunulmuştur.

Aynı zamanda her mülteci kampına elektrik, su, atık toplama gibi genel olarak şehir belediyelerinin yaptığı görevleri üstlenmesi için Halk Heyeti adlı bir yerel kurumda kurulmuştur. Son olarak mülteci kamplarında koyulan kuralların insanlar tarafından uyup uyulmadığına dair bir denetim kurumu kurulması gerekmiştir. Bunun üzerine FKÖ bulunduğu mülteci kamplarında Devrim Mahkemeleri kurulmasına karar vermiştir.¹²¹

Böylelikle FKÖ, 1970'lerden 1982 yılına kadar Lübnan'da Filistin mülteci kamplarında güvenliğin sağlanması, yasaların uygulanması, yürüttüğü kalkınma projeleri ve siyasi, askerî, sosyal alanlarda düzenlendiği faaliyetler konusunda son derece başarı elde ettikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra, FKÖ'nün 1970'lerde Lübnan'daki mülteci kamplarında uyguladığı yönetim sisteminin hem Lübnan hem de birkaç Arap devleti tarafından büyük ilgi toplandığına dair açıklamalarda bulunulmuştur. Bu sırada FKÖ tarafından Lübnan'daki Filistin mülteci kamplarında temel olarak uygulanan "özerk yönetim" hususunda bölgesel alandaki devletler tarafından başarılı bir yönetim olduğu da kabul edilmiştir.

Fakat yine de FKÖ'nün mülteci kamplarında askerî ve siyasi açıdan gerçekleştirdiği başarılarından son derece rahatsız olan Maruniler FKÖ'nün ülkede askeri varlığını geliştirmesi ve Filistinli mültecilerin iyileşen hukuki yaşam standartları gibi

---

¹²¹ Julie Peteet, "Socio- Political Integration and Conflict Resolution in the Palestinians Camps in Lebanon", *Journal of Palestine Studies*, 16(2), 1987, s. 32-33

durumlara şiddetli karşı çıkmış, bu durum Maruniler ile Filistinli gerillaların aralarında düşmanlık ve kin beslenmesine neden olmuştur. Bu konuda özellikle de FKÖ'nün Lübnan'da askerî ve stratejik açıdan büyük bir öneme sahip olmasının yanı sıra mülteci kamplarında uyguladığı siyasi sistem Lübnan otoriteleri özellikle de Müslümanlara karşı düşmanlık besleyen Marunilerin son derece endişelenmesine sebep olmuştur. Bu durum diğer nedenlerle beraber ülkedeki Filistinli mültecilerin yaşam şartlarını olumsuz bir şekilde etkileyen Lübnan İç Savaşı'nın patlak vermesinin ana nedenlerinden biri olarak algılanmıştır.

2.5. Lübnan İç Savaşı'nın Ortaya Çıkışı

Lübnan'da 1975-1990 yılları boyunca süregelen, aynı zamanda ülkenin güvenliği konusunda büyük hasara sebep olan Lübnan İç Savaşı sürecinde, Arap- İsrail Savaşı sebebiyle Lübnan'a göç etmek zorunda kalan Filistinli mültecilerin varlığı ve aynı anda Ürdün'den Lübnan'a sızan Filistinli gerillaların Lübnan'da askerî ve siyasi alanda çeşitli faaliyetler düzenlenmesi ülkenin iç savaşı'nın patlaması temel bir faktör olarak algılansa bile, FKÖ'nün ülkede stratejik ve askerî alanda uyguladığı yayılmacılık politikası ve Lübnan'da siyasi çevrelerde bunu büyük bir tehdit olarak görülmesi önemlidir. Üstelik ülkede her yerde yayılan Filistinli gruplar ülkede diğer dini mezhepler için büyük bir endişe kaynağı oluşturmıştır. Bu çerçevede, Filistinlilerin Lübnan'daki askerî faaliyetleri arttıkça Hristiyanlar ülkede FKÖ tarafından sürekli olarak düzenlenen askerî faaliyetleri tamamen engellemek gerektiğine inanmış, aynı zamanda Lübnan'daki siyasi ortamlarda Filistinlilere karşı olan millî düşünceler gündeme gelmiştir.¹²²

Lübnan'daki Filistinli gerillaların askerî faaliyetlerini artırması ile ülkede askerî ve siyasi anlamda etkili bir nüfuza sahip olan Filistinli silahlı gruplar Lübnan İç Savaşı'na giden yolun ana nedenleri olarak görülse de bunun yanında ülkede 1943 yılında ilan edilen Ulusal Pakt çerçevesinde oluşan ülkedeki mezhep grupları arasında gelir dağılımındaki dengesizlik ve sosyal eşitsizlik ülkedeki etnik ve dinî azınlıklar arasındaki çekişmelerin daha fazla şiddetlenmesine yol açarak Lübnan İç Savaşı'nın ortaya çıkışının ana sebeplerinden biri olmuştur.

---

¹²²Ercan Karakoç, **Geçmişten Günümüze Ermeni Komiteleri ve Terörü**, Hınçak – Taşnak'tan Asala ve Jcag – Ara'ya, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, s. 170

Bu çerçevede ülkedeki Sünniler ve Şiiler Maruniler gibi Hristiyan gruplara kıyasla yoksulluk konusunda daha çok sıkıntı çekmiş ve Maruniler Müslümanlara kıyasla daha fazla siyasi ve ekonomik ayrıcalıklara sahip olan bir grup olmuştur.¹²³

Lübnan İç Savaşı öncesindeki dönemlerde Ulusal Pakt her zaman bilindiği üzere Hristiyan gruplara, özellikle Marunilere sosyal ve ekonomik ayrıcalıklar tanımış iken Müslüman gruplara daha az ayrıcalık tanınmıştır. Bu bağlamda dinî gruplar arasındaki adaletsizlik net bir şekilde görünürken, Hristiyan Maruniler ülkedeki en zengin grubu oluşturmuş, Müslüman Şiiler ise ülkedeki en yoksul grup olmuştur. Bu durum Lübnan İç Savaşı'nın patlak vermesine neden olan diğer sebepler ile beraber ülkedeki ekonomik zayıflıktan beslenen kırılğan siyasi yapı açısından önemli bir etken hâline gelmiştir.¹²⁴

Nitekim bu durum başkent Beyrut'ta daha açık bir şekilde gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, Beyrut'un doğu kısımlarındaki Hristiyan zengin aileler lüks bir yaşam sürerken şehrin batı kısmındaki Filistinli mülteciler ve Şiiler yoksulluk sınırının altında son derece kötü durumlarda yaşamak durumunda kalmışlardır. Özellikle Beyrut'taki dinî gruplar arasındaki gelir eşitsizliği ile günden güne artan ekonomik kutuplaşmanın ülkede yaşanan siyasi gerginliklerle beraber dinî gruplar arasında patlak veren İç Savaş'ın meydana gelmesinin ana sebeplerinden biri olduğu görülmektedir.¹²⁵

Dolayısıyla da Lübnan İç Savaşı öncesi dönemde Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC), Filistin Demokratik Cephesi (FDC) gibi Marksist ideolojileri benimseyen ulusal partiler, Lübnan'da yayılan sosyal adaletsizliğe karşı çıkan dinî azınlıklarca daha fazla destek görmüş, buna bağlı olarak Filistin ulusal hareketinin toplumda yayılmasını hızlandırmıştır.

Lübnan'da Ulusal Pakt çerçevesinde 1940'lardan günümüze dek Hristiyanlara ve özellikle de Marunilere mensup olan kişilere ve siyasi adaylara ekonomik ve sosyal alanda verilen ayrıcalıkların Şiiler gibi Müslüman gruplar ile diğer dinî ve etnik azınlıklar açısından son derece rahatsız edici bir durum olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, 1948

¹²³ Albert Hourani, **A History of the Arab Peoples**, Cambridge, Harvard University Press, 1991, s. 429

¹²⁴ Odeh, B. J, **Lebanon, Dynamics of Conflict: a Modern Political History**, London, Zed Books, 1985, s. 55

¹²⁵ Namık Sinan Turan, "Lübnan'da Ulusun İnşası ve Ortak Tınının Üretimi- Rahbani Kardeşler ve Feyruz", **Ortadoğu Etütleri**, 3(1), Temmuz 2011, s.217

ve 1967 yıllarındaki Arap- İsrail Savaşları sebebiyle Lübnan'a göç etmek zorunda kalan Filistinli mülteciler ve özellikle de 1960'ların sonunda Suriye aracılığıyla Lübnan'a sızan FKÖ önderliğindeki Filistinli gerillaların büyük çoğunlukla Sünni Müslümanlar olması Maruni Hristiyanları rahatsız etmiştir.

Bu kapsamda, ülkedeki nüfus dağılımı ile yakından ilgilenen dinî azınlıklar arasında paylaşılan ayrıcalıklar hususunda, Filistinli mültecilerin ülkede kalıcı olarak görülmelerinin Lübnan toplumundaki nüfus dengesinin Sünni Müslümanlar lehine değiştireceği endişesi diğer etnik grupların, özellikle de Hristiyan Marunilerin, Filistinli mülteciler ve silahlı örgütlerinin ülkede siyasi ve askerî varlığının bulunmasını büyük bir endişe kaynağı olarak algılaması getirmiş ve bu mesele çerçevesinde ciddi bir askerî hazırlık yapılmaya başlanmıştır.¹²⁶

Diğer yandan, Lübnan Devleti'nin iç savaş öncesi dönemlerde de uzun yıllar boyunca hem kendi halkının hem de kendi toprağının güvenliğini sağlamayı başaramayan bir devlet olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, tüm ülkeye özellikle de ülkenin güney bölgelerine sızan ve yerleşen Filistinli silahlı grupların hem Lübnan'daki güvenlik otoritelerine hem de İsrail'e yönelik saldırı eylemlerinde bulunması, Lübnan Devleti'nin kendi sınırları içinde ulusal güvenliği ve kontrolü tamamen kaybetmesine yol açan bir faktör olmuştur.¹²⁷

Bu çerçevede Lübnan topraklarından İsrail'e yönelik sürekli saldırılar düzenlenen FKÖ'nün Lübnan Ordusu tarafından denetlenememesi sebebiyle Lübnan'daki ordu birliklerinin hem hükümet otoriteleri hem de halk nezdinde başarısız olduğu görüldüğü belirtilebilir.¹²⁸ Ayrıca Lübnan Ordusu FKÖ'nün İsrail'e yönelik düzenlediği saldırı eylemlerini engelleyememesi ile İsrail'in Beyrut dâhil olmak üzere Lübnan'ın çeşitli bölgelerine saldırılarda bulunması ülkede hâlihazırda var olan huzursuzluğun artmasına yol açmıştır. Bu durum Lübnan'ın her tarafında Filistinli ve Maruni silahlı grupların yayılarak aralarında yaşanan kanlı sokak çatışmalarının daha da vahim bir hâl almasına

---

¹²⁶ Çağlar Çerçinli, “Lübnan İç Savaşı'nda Türk Dış Politikası”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, Ağustos 2019, s. 33

¹²⁷ Robert G Rabil, **Embattled neighbors: Syria, Israel and Lebanon**, USA, Colarado, Lynne Rienner Publishers, 2003, s. 47

¹²⁸ Milton J. Esman, Itamar Rabinovich, **Orta Doğu'da Etnisite Çoğulculuk ve Devlet**, Çev. Zafer Avşar, İstanbul, Avesta Yayınları, 2004, s. 230

sebepe olmuştur. Üstelik bu süreçte Lübnan güvenlik güçlerinin ülkedeki Filistinli gerillalar ile Maruniler arasında baş gösteren kanlı çatışmaları sona erdirememesi ülkedeki savaşçı taraflar dışında terörizmin ve savaşın yayılmasının hızlanmasına sebepe olmuştur.¹²⁹

1970'lerin ilk yarısında FKÖ'nün Lübnan topraklarından İsrail'e düzenlediği saldırı eylemleri Lübnan Ordu Kuvvetleri'nin olayları denetlemedeki başarısızlığını kamuoyuna göstermiştir.¹³⁰ Bu süreçte Nisan 1973'te İsrail ile FKÖ'nün karşılıklı ateş açmaları El- Fetih hareketinden üç liderin ölümüne yol açmıştır. Bu olayın sorumluluğunu Lübnan Hükümeti'ne yükleyen FKÖ, ülkenin çapında büyük gösteriler düzenlenmeye karar vermiştir.

Lübnan İç Savaşı öncesindeki yıllarda bölgede askerî ve siyasi açıdan birtakım gelişmeler ile ülkede iç savaş ortaya çıkmasını hazırlayan olumsuz gelişmeler olsa da Lübnan İç Savaşı'nın patlak vermesinin asıl sebebi "Ayn Rummane" olayı olmuştur. 3 Nisan 1975'te, Ketaib Partisi lideri Pierre Cemayel'e Ayn Rummane kentindeki kiliseden çıkarken suikast teşebbüsünde bulunulması, siyasi ve etnik çevrelerde suikast eyleminin arkasındakileri Filistin silahlı gerillalarının kışkırttığına dair söylemelerde bulunulmuştur. Bunun üzerine aynı gün aynı kentte misilleme politikası kapsamında Ketaib Partisi'ne mensup olan birkaç kişi tarafından Tel Zaatar kampına giden Filistinli mülteci çocuk ve kadınlarla dolu olan bir araca ateş açılması 27 Filistinli mültecinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur.¹³¹

Bu olay Filistinli silahlı gerillalar ile sağ görüşlü Hristiyanlar arasında sokaklarda kanlı çatışmalar yaşanmasına neden olmuş, ülke çapında büyük bir sarsıntı ve kaos yaşanmasına yol açmıştır. Bunun yanında Beyrut'ta bulunan Tel Zaater Filistin mülteci kampında yaşanan kanlı çatışmalar önlenemez haline gelmiş ve bu durum Lübnan İç Savaşı'nı alevlendiren olay olarak algılanmıştır. Aynı zamanda Nisan 1975'te yaşanan Filistinli- Falanjist (Ketaib) çatışmasının Lübnan İç Savaşı'nın başlangıç noktası olarak kabul edildiği de söylenmektedir.¹³²

¹²⁹ İrfan C. Acar, **Lübnan Bunalım ve Filistin Sorunu**, Ankara, Türk Tarihi, 1989, s. 72

¹³⁰ Esman, Rabinovich, **a.g.e.**, s. 230

¹³¹ Edgar O'balance (Auth.), **Civil War in Lebanon 1975-1992**, UK, Palgrave Macmillan, 1989, s. 1-2

¹³² Çerçinli, **a.g.e.**, s. 35

Nisan 1975'te Filistinli gerillalar ile Marunilerden oluşan bir silahlı grup arasında Ayn Rummane olayı sebebiyle yaşanan kanlı çatışmalar Lübnan İç Savaşı'na giden yoldaki ana sebeplerden biri olarak görülse de daha önceki yıllarda özellikle de 1960'larda FKÖ'nün Ürdün'deki birliklerini Lübnan'a taşımak durumunda kalması ile Lübnan'daki kırılgan siyasi yapının bir araya gelmesinin son derece gergin olan durumlar sebebiyle doğal bir sonuç olarak iç savaşa neden olduğu görülmektedir.¹³³ Bunun yanı sıra, Maruni milislerin Ayn Rummane olaylarından Filistinli gerillaları sorumlu tutmasının ülkedeki siyasi ve etnik kutuplaşma ile arada güçlü bir bağ olduğu açıkça görülmektedir.¹³⁴

Diğer yandan, Lübnan İç Savaşı'nın ortaya çıkışı konusunda FKÖ'ye bağlı gerillalar temel faktör olarak algılanmış ve Lübnan siyasi çevrelerinde olayların sorumlusunun tamamen FKÖ olduğuna ilişkin görüşler etkili olmuş iken diğer tarafta Rachid Solh gibi kimseler de dâhil olmak üzere Maruni milislerin Filistinli mülteciler ve Filistinli gerillalara yönelik Tel Zaatar mülteci kampında gerçekleştirdiği soykırım gibi savaş suçlarının meşrulaştırması adına Ayn Rummaneh Olayının bir bahane olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Buna ilaveten, Lübnan İç Savaşı'nın sona ermesinden sonraki yıllarda ülkede yaşayan Filistinli mültecilerin siyasi varlığı ile mültecilerin yaşam standartlarının iyileştirilmesi gerektiğini dile getiren Lübnanlı bakanların aksine savaşın ardından siyasi çevrelerde farklı siyasi kararlar ve tutumlar görülmüştür.¹³⁵

Bu kapsamda Lübnan iç savaşın ardından görülen siyasi tutumlardan biri olarak Lübnan'ın eski başbakanı Dürzi olan Rachid Solh, Lübnan'da son zamanlarda meydana gelen etnik çatışmalar ile ülke çapında buna ilişkin maddi ve manevi hasarlar, ölümler gibi ciddi durumlardan Ketaib Partisi'nin sorumlu tutulması gerektiğine açıkça dile getirmesi idi, aynı zamanda ülkede yaşanan kanlı çatışmaların genişletilmesine dair suçlamalarda bulunmuştur.¹³⁶ Ketaib Partisi ise Filistinlinleri sorumlu tutmaktadır ve aynı zamanda Lübnan'da ilk kez yoğun topçu bombardımanı yaşanması konusunun Maruni milisleri

¹³³ Helena Cobban, **The Making of Modern Lebanon**, Routledge, 13 September 2019, s. 120

¹³⁴ Kamal S Salibi, **Cross roads to civil war: Lebanon, 1958-1976**, Delmar, N.Y., Caravan Books, 1976, s. 98

¹³⁵ Jorgen S. Nielsen, "International Documents on Palestine 1972", Lebanon, Beirut, **The Institute for Palestine Studies**, 1975, s. 415

¹³⁶ Bassam Khawaja, **"War and Memory: The Role of Palestinian Refugees in Lebanon"**, USA, Macalester College, Spring 2011, s. 39

herkesin gözünde haklı çıkarmak için planlanmış olduğunu ifade etmiştir.¹³⁷ Ancak Lübnan'ı tam bir savaş alanına çeviren Ketaib Partisi'ne ülke çapında sert eleştirilerde bulunulmuştur.¹³⁸

Lübnan Devleti'nin tarihsel olarak kırılğan bir dinî ve etnik yapıya sahip olan bir devlet olması ülkedeki çeşitli etnik topluluklar arasında çatışmalar yaşanmasına ve ülkenin savaşı alanına gelmesine sebep olmuş, bu durum dışarıdan askerî müdahalenin önlenememesine yol açmış ve ülke çıkarlarının tehlikeye uğramasına giden yolun açılmasına sebep olmuştur. Bu kapsamda, Suriye ve İsrail gibi komşu devletler Lübnan'ın iç işlerine karışabilme şansını yakalamış ve budurumu kendi lehlerine değerlendirmişlerdir.

Bu çerçevede İsrail Devleti, Lübnan'daki Maruni milisler ile FKÖ arasındaki siyasi ve askerî gerginlikleri daha şiddetli çarpışmalar haline getirmek amacıyla ülkenin iç işlerine müdahale politikası uygulanmasına eğiliminde olmuştur. Diğer yandan Suriye Devleti Lübnan'da kendilerine bir siyasi örgüt kurabilmek adına Maruni milisler ile Amal Hareketi'nden milislerle ittifak kurarak ülkede yaşayan Filistinli mültecilerin kontrol altına alınması amacıyla çabalarda bulunmuştur. Ancak Lübnan İç Savaşı'nda askerî olarak dışarıdan müdahale edilmesini kolaylaştıran durumlar Tel Zaatar gibi mülteci kamplarında acımasız bir şekilde soykırım yapılmasının ve savaş suçları işlenmesinin ana nedenlerinden biridir. Bu süreç Lübnan'ın genel anlamda siyasi ve etnik açıdan son derece kırılğan yapıya sahip ve kendi sınırları içinde kontrol, düzen ve güvenliği temin edemeyen bir devlet olmasına zemin hazırlamıştır.¹³⁹

2.6. Lübnan İç Savaşı'nın Filistinli Mültecilerin Yerleşim Bölgelerine Etkileri

Lübnan İç Savaşı'nın Filistinli mültecilerin yaşam standartları ve yerleşim alanları üzerinde doruğa ulaştırdığı şiddet eylemi 1976 yılında Tel Al- Zaater adlı Filistin mülteci kampında işlenen soykırım cinayeti olmuştur. Bu konuda daha sonra görüleceği üzere Tez

---

¹³⁷ Cobban, **a.g.e.**, s. 126

¹³⁸ Nielsen, **a.g.e.**, s. 407

¹³⁹ Handan Hilal Köse, "The Impact of Palestinian Refugees on The Impact of Palestinian Refugees on Lebanese Politics", Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2012, s. 12-13

Al- Zaater soykırımı gerek Lübnan halkı gerek Lübnan yetkili makamlarının Lübnan'a yerleşen Filistinli mültecilere duyduğu derin nefret, kin ve öfkeyi herkese açık bir şekilde göstermiştir.

Üstelik 1960'lar sonunda Suriye'den Lübnan'a yasal olmayan yollarla sızan Filistinli silahlı savaşçıların iç savaşın ortaya çıkışı konusunda önemli bir etken olduğu açıklanmasa bile Lübnan otoriteleri ve özellikle Hristiyanlardan Maruni milisler, silah taşımayan savaşta taraf olmayan Filistinli mülteciler ile Filistinli gerillalar arasında hiçbir ayırım yapmaksızın mülteci kamplarına girip büyük bir etnik temizlik ve toplu soykırım gerçekleştirmiştir.

Ancak 1976 yılında Tez Al- Zattar Kampı'nda ülkedeki Filistinli mültecilere yönelik ilk soykırım eylemlerinin başlaması, 1982 Sabra- Şatila Soykırımı ile 1980'lerin sonuna kadar Filistinli mültecilere yönelik şiddet ve toplu katilam operasyonlarının Filistinli mülteciler ile Lübnan Hükümet arasında büyük bir güvensizlik ortamı yaratması, aynı zamanda Lübnan hakkı ve Lübnan siyasi makamlarının nezdinde Filistin mülteci kamplarının ülkenin güvenliğine tehdit olarak görülmesi, Filistin mülteci kamplarının sürekli olarak sıkı bir kuşatma ve abluka altına alınması gerektiğini düşündürmüştür.¹⁴⁰

Beyrut civarındaki Filistin mülteci kampları UNRWA tarafından yönetilse de Marunilerin kontrol altına aldığı kamplar olmuştur. Bu kapsamda 1975 yılının sonuna doğru ülkede Maruni milisler ile Filistinli silahlı savaşçılar arasında yaşanan kanlı çatışmalar olduğu dönemde, Maruni milisler ülkede etnik temizlik ile ırk ayrımı politikası uygulamış, yerleşim bölgelerinden Hristiyan olmayan özellikle de Maruni olmayan etnik toplulukları kovma kararı ile birlikte Maruni grupların yaşadığı bölgelere yakın olan Tel Al- Zaatar Kampı'na 4 Haziran 1976'da Filistinli mültecilere karşı düşmanca tavır alan Beşir Cemayel önderliğinde saldırılar düzenlenmiş, kamp Maruni milisler tarafından iki aylık bir askerî kuşatma altında kalmıştır.¹⁴¹

Lübnan İç Savaşı'nın Filistinli mültecilere hukuki ve sosyal açıdan bıraktığı olumsuz ve yıkıcı etkilerle ilgili yapılan araştırmalara göre, Tel Al- Zaatar 53 gün boyunca

---

¹⁴⁰ Khawaja, a.g.e., s. 42

¹⁴¹ Caroline Rooney, Rita Sakr, **The Ethics of Representation in Literature, Art, and Journalism**, Transnational Responses to the Siege of Beirut, New York, Routledge, 6 February 2018, s. 69

ağır top, roket saldırısı ve askeri abluka altına alınmıştır. Bunun yanı sıra Hristiyan Filistinlilerin barındığı Cısr- el Paşa Kampı da Maruni milisler tarafından kuşatma altına alınmıştır. Tel Al- Zaatar kampında yaşanan soykırım eylemleri gibi kuşatmalar sırasında sürekli olarak ve kesintisiz bir şekilde top ve roket gibi ağır silahlı kullanılmış, kampa yemek, ilaç veya tedavi malzemeleri gibi savaşta ihtiyaç duyulacak temel ihtiyaçların girişine bile izin verilmemiştir.¹⁴² Bu bağlamda, İç Savaş'ın ardından Maruni milislerin Filistin mülteci kamplarında gerçekleştirdiği soykırım eylemleri ve etnik temizlik sırasında temel ihtiyaçların kamplara girişinin engellenmesi sonucunda açlığa, sussuzluğa ve tam bir ilaçsızlığa dayanamayan 300 bebek ölümü gerçekleşmiş ve yaklaşık 1.500 mülteci hayatını kaybetmiştir.¹⁴³

Buna paralel olarak Maruni milislerin Tel Al-Zaatar kampında gerçekleştirdiği soykırım sebebiyle yaklaşık 400 mültecinin hayatını kaybetmesinin yanı sıra 12.000 mülteci diğer kamplara yerleşmek zorunda kalmıştır. Başka bir deyişle Lübnan İç Savaşı'nın ülkede ekonomik anlamda ve Filistinli mültecilerin yaşam koşullarında bıraktığı yıkıcı etkiler ülke içinde bir Filistinli mülteci iç göçü yaşanmasına da sebep olmuştur. Dolayısıyla Lübnan İç Savaş'ı Filistinli mültecilerin yaşanan savaş suçları sonucunda hem hayatta kalma mücadelesi konusunda hem de yaşam standartları konusunda gerileme yaşanmasına yol açan bir toplu katliama sebebiyet vermiştir.¹⁴⁴

Tel Al- Zaatar'de olduğu gibi Lübnan İç Savaşı'nda Filistinli mültecilere yönelik toplu katliamlar ile sonraki yıllarda Lübnan Hükümeti'nin Filistinli mültecilere hukuken uyguladığı ayrımcılık politikası arasındaki ilişkiyi inceleyen Helena Cobban'ın yazdığı "*The Making of Modern Lebanon*" isimli araştırma çerçevesinde, katliam sırasında Maruni milislerin kampa girer girmez Filistinli gerillalar ile Filistinli mülteciler arasında hiçbir ayırım yapmaksızın acımasızca tüm mültecilerin yok edilmeye çalışıldığı ifade edilmiştir.¹⁴⁵

---

¹⁴² Garbis Altınoğlu, "Tel El- Zaatar'ın 53 Günü", 27-28 Ocak 2005, <https://turkishmarxist.wordpress.com/2005/01/28/tel-el-zaatarin-53-gunu/> (Erişim Tarihi 16/2/2022)

¹⁴³ Helena Cobban, **The Palestinian Liberation Organization: People, Power and Politics**, Cambridge University Press, 1984, s. 73

¹⁴⁴ Lisa Suhair Majaj, Paula W Sunderman, Thereese Saliba, **Intersection: gender, nation, and community in Arab women's novels**, New York: Syracuse University Press, 2002, s. 156

¹⁴⁵ Cobban, *The Making of Modern Lebanon*, **a.g.e.**, s. 141

Nitekim Lübnan'da yaşayan Filistinli mültecilere yönelik ilk toplu katliam olarak bilinen Tel Al- Zaatar Katliamı Filistinli mültecilere ev sahipliği yapan Lübnan Hükümeti'nin mültecilerin siyasi varlığının ülkenin mezhepsel yapısını Lübnan aleyhine bozacağı görüşü ile mültecileri sorumlu tutması sonucunda insan haklarına aykırı olarak işlenen soykırım eylemleri Filistinli mültecilerin Lübnan'da ne kadar aciz ve çaresiz kaldığını açıkça göstermektedir.¹⁴⁶

İkinci bölümde inceleneceği üzere Lübnan İç Savaşı'ndan sonraki yıllarda Lübnan devleti Filistinli mültecilere karşı hukuki olarak tam bir izolasyon politikasını yürütmüştür. Bunun ana sebebi aslında Lübnan devleti İç Savaşı patlamasında Filistinli mültecilerin büyük bir rol oynadığını inanmaktaydı. Bunun için Lübnan devleti savaşı'ndan sonraki yıllarda Filistinlilere karşı bir türlü yasal işlemleri uygulayarak ekonomi ve siyasi anlamda tam bir dışlama politikasını gerçekleştirdi.

Lübnan İç Savaşı'nın Filistinli mültecilerin hukuki ve yaşam standartları üzerinde bıraktığı derin izleri inceleyecek olursak, Lübnan otoritelerinin Filistinli mültecilerin iç savaşın patlak vermesi konusunda temel rol oynadığına dair açıklamalarda bulunduğu görülmektedir. Ancak Lübnan İç Savaşı'nın ardından İsrail gibi düşman ülkelerden gelen dış müdahalenin etkisiyle Filistinli mülteciler büyük kayıplar vermiş, Lübnan siyasi makamlarının Filistinlileri savaşı savaştan sorumlu tutması durumu daha da kötüleştirmiştir.

Bu çerçevede, Lübnan İç Savaşı sırasında FKÖ'nün Lübnan topraklarından İsrail'e yönelik sürekli olarak düzenlediği saldırılarla beraber İsrail Devleti 1982 yılında Barış Celil adlı yaklaşık 4 ay süren askerî operasyonlar kapsamında kendilerine yönelik saldırıların tamamen durdurulması amacıyla FKÖ'yü Lübnan topraklarından çıkarmayı hedeflemiştir. Ancak bu saldırı İsrail'in Lübnan'daki FKÖ varlığını yok etmeye yönelik bir saldırı olsa da İsrail Devleti, Lübnan'daki Filistinli mültecilerin ülkenin güvenliği ve istikrarı konusunda büyük bir tehdit oluşturduğunu göstermeyi amaçlamış, Filistinli mültecilerin Lübnan Devleti'ni siyasi ve etnik anlamda olumsuz bir şekilde etkilediğine dair Lübnan siyasi otoriteleri ve özellikle de ülkede siyasi alanda büyük bir yetkiye sahip

---

¹⁴⁶ Khawaja, a.g.e., s. 43

olan Maruni gruplarını ikna ederek mültecilerin Lübnan'da sosyal ve ekonomik alanda tam anlamıyla izole edilmelerinde büyük bir rol oynamıştır.¹⁴⁷

6 Haziran 1982'de İsrail Bakanlar Kurulu toplantısıyla İsrail Ordusu'na Lübnan'ın güney bölgelerine askerî birliklerin yerleştirilmesine dair izin verilerek savaş başlatılmıştır. Bu süreçte, 1982'deki İsrail işgalinin esas amacı bölgeden FKÖ'nün çıkarılması ve FKÖ'nün tamamen yok edilmesi olsa da Helena Cobban ve Fawwaz Traboulsi gibi Lübnan tarihi konusunda önemli olan tarihçiler, Lübnan'daki Maruni grupların İsrail Devleti ile çıkar birlikteliğinde olmaları, her iki tarafın da Filistinli mülteciler ve Filistinli gerillalara düşmanca eğilimi olması ile bağlantılı olarak, bu işgalin Marunilerin çıkarına uygun bir durum olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁴⁸

Haziran sonuna gelindiğinde İsrail işgal güçlerinin Lübnan'ın iç kısımlarına ve Beyrut'a kadar ilerlemesinin sonucunda FKÖ'nün dönemde bulunduğu bölgeler tamamen İsrail işgal güçlerinin kontrolü altına girmiştir. Bunun üzerine İsrail işgal birlikleri yaklaşık 1 ay abluka altına aldıkları Beyrut'taki askerî kuvvetlerine bölgeden çekilmeyip bölgedeki FKÖ ile Filistinli mültecilere bölgeyi terk ettirmelerine dair emirler vermiş,¹⁴⁹ buna bağlı olarak bölgede FKÖ ile İsrail askeri güçleri arasında karşılıklı ateşkes yapılması sonucunda FKÖ Beyrut'tan ve Lübnan topraklarından tamamen geri çekilmeye ve çıkmaya zorlanmış, buna paralel olarak FKÖ askerî birliklerini Tunus'a taşımaya dair karar vermiştir.

Nitekim Lübnan İç Savaşı'nda silahlı olan veya olmayan Filistinlilerin ayrımı yapılmaksızın tüm Filistinli mültecilere yönelik kötüleşen bakış açısının ve bu bağlamda mültecilere yönelik sosyal, ekonomik ve siyasi boyutlarda uygulanan izolasyon politikasının arkasındaki temel etken olduğu görülmektedir.¹⁵⁰ Dolayısıyla bu işgalden Lübnanlılardan ziyade Filistinli mülteciler beşerî ve maddi anlamda zararlı çıkmıştır.

Bu süreç, toplam 19.000 Lübnanlı ve Filistinlinin hayatını kaybetmesi ve yaklaşık 30.000 kişinin yararlanmasıyla sonuçlanmıştır. Üstelik İsrail işgal güçleri tarafından

---

¹⁴⁷ Frederic C. Hof, "A Pratical Line: The Line of Withdrawal from Lebanon and its Potential Applicability to the Golan Heights", **Middle East Journal**, 55(1), 2001, s. 2

¹⁴⁸ Cobban, *The Making of Modern Lebanon*, a.g.e., s. 177

¹⁴⁹ Dilip Hiro, **Lebanon: Fire and Embers – A History of the Lebanese Civil War**, New York, St. Martin's Press, 1992, s. 85

¹⁵⁰ Khawaja, a.g.e., s. 50-51

FKÖ'ye yönelik saldırıların etkisiyle Tire bölgesindeki üç adet mülteci kampı fiziksel olarak hasar görmüş, Ein El- Hilweh kampındaki binalar insanların üzerine yıkılmıştır. Örnek olarak: İsrail saldırılarından hasar alan Raşidiye kampındaki evlerin %70'i tamamen yıkılmıştır.¹⁵¹ Bu bağlamda, 1978'de İsrail'in Lübnan'a düzenlediği işgal hareketleri ile birlikte 1982'de FKÖ'nün bölgeden çıkarılması amacıyla Lübnan'ın güneyine düzenlenen saldırıların sonucunda Lübnan, bölgesel olarak İsrail tarafından iki kez müdahaleye maruz kalması nedeniyle sıkı bir kuşatmaya mahkûm olmuştur.¹⁵²

Bunun yanı sıra, 1982 yılında İsrail Devleti'nin FKÖ'nün bölgeden tamamen çıkarılması hedefini gerçekleştirmek için FKÖ'ye yönelik düzenlediği askerî operasyonlar sonucunda FKÖ yalnızca bölgeden tamamen çekilmekle kalmamış, bu durum Filistinli mültecilerin Lübnan'da gerek siyasi otoriteler gerek Lübnan halkı açısından imajının son derece bozulmasına ve buna paralel olarak İsrail'in Lübnan'ı işgali sebebiyle Lübnan'ın ekonomik, stratejik, altyapı, sosyal ve siyasi anlamda büyük hasar almasının etkisiyle Filistinli mültecilere karşı hâlihazırda beslenen düşmanca duyguların perçinlenmesine sebep olmuştur.

1982'de İsrail'in Lübnan işgalinin en önemli sonuçlarından biri olan Lübnan'daki FKÖ'ye ait tüm askerî ve siyasi kurumların tamamen yok edilmesi ile bağlantılı olarak, Lübnan topraklarından ve bölgeden tamamen çıkarılmak istenen FKÖ'nün Lübnan otoriteleri ile aralarında yaşanan kanlı çatışmaların ardından sivil ve silahlı Filistinliler arasında ayrım gözetilmemiş ve buna bağlı olarak Lübnan'daki tüm Filistinlilerin ülkeye büyük zarar getirdiğine yönelik siyasi anlamda yayılan düşünceler, Filistinli mültecilere yönelik hukuki alan başta olmak üzere izolasyon politikası uygulanması sağlamlaştırılmıştır. Bu çerçevede 1976'da Lübnan Maruni milislerinin sivil ve silahlıları ayırt etmemesi ile birçok sivil erkek, kadın ve çocuk vahşi bir şekilde hedef alınmış, 1982'de Filistinli mültecilere yönelik toplu katliamlar yeniden yaşanmıştır.¹⁵³

---

¹⁵¹ Rebecca Robert, **Palestinians in Lebanon: Refugees Living with Long-term Displacement (International Library of Post-War Reconstruction and Development)**, I.B. Tauris, 15 October 2010, s. 84

¹⁵² Majaj, Sunderman, Saliba, **a.g.e.**, s. 9

¹⁵³ David Gilmour, **Lebanon: The Fractured Country**, New York, St. Martin's Press, 1983, s. 175

16 Eylül 1982’de Filistinli mültecilere yönelik son derece düşmanca duygular besleyen aşırı sağcı Hristiyan Maruni milisleri, İsrail işgal kuvvetlerinin gözetiminde ve korumasında¹⁵⁴Beyrut yakınlarındaki daha çok sivillerin bulunduğu Sabra ve Şatilla adlı Filistin mülteci kamplarına girerek bölgelerde 16 ile 18 Eylül tarihleri arasında tüm kamuoyunun gözleri önünde Filistinli mültecilere yönelik işlenen en büyük toplu katliam ve soykırım eylemlerini gerçekleştirmiştir.¹⁵⁵

Bu çerçevede, Sabra ve Şatilla kamplarında işlenen toplu katliam eylemlerine tanık olan kişilerin verdiği ifadelerle göre, 17 Eylül günü sabaha karşı kamplarda elektriklerin kesilmesi ile beraber Maruni milisler evlere girip mültecilere bıçak, balta gibi silahlarla saldırmış, aynı zamanda kadınlar ve çocuklara tecavüz edilmiştir. Diğer yandan, Maruni milislerin mülteci kamplarında gerçekleştirdiği toplu katliamlar sebebiyle binlerce kişi sakat kalmış, insan cesedi ile ölümlerin parçaları kamplarda beklemiştir.

Sabra ve Şatilla soykırımı Lübnan’daki aşırı sağcı Hristiyan milislerin Filistinli mültecilere yönelik eylemlerinden en vahşisi olarak algılanmaktadır. Nitekim İsrail işgal kuvvetleri tarafından, soykırım suçu işlenmesinin ardından kamplarda az sayıda silahlı Filistinli bulunsa da bu katliamda ölenlerin çoğunluğunun sivil erkekler, kadınlar, çocuklar olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁶

16-18 Eylül 1982’de Lübnan Hristiyan milislerinin İsrail işgal kuvvetleri gözetiminde Sabra ve Şatilla kamplarında sivil ve silahlı mültecileri ayırt etmeden gerçekleştirdiği büyük toplu katliama yalnızca FKÖ ve diğer Arap ülkeleri büyük tepki göstermemiş, aynı zamanda uluslararası alanda BM başta olmak üzere birçok devlet şiddetli eleştirilerde ve konu hakkında açıklamalarda bulunulmuştur.

Bu kapsamda, Birleşmiş Milletler 16 Aralık 1982’de bölgede yaşanan kanlı çatışmalar ile korkunç olayların insan haklarına ve uluslararası ilkelere aykırı olan tam bir katliam ve savaş suçu olduğuna dair açıkça açıklamalarda bulunmuştur. Dolayısıyla da

---

¹⁵⁴ Mayssoun Sukarieh, Stuart Tannock, “On the Problem of Over- researched Communities: The Case of the Shatila Palestinian Refugees Camp in Lebanon”, **Sociology**, 47(3), 2013, s. 498

¹⁵⁵ Eyad Abu Shakra, “The Sabra and Shtila massacre”, **Arab News**, 18 April 2020, <https://www.arabnews.com/node/1660936> (Erişim Tarihi 20/2/2022)

¹⁵⁶ Signoles Aude, “Sabra and Chatila”, **SciencesPo**, 14 March 2008, <https://www.sciencespo.fr/mass-violence-war-massacre-resistance/fr/document/sabra-and-chatila.html> (Erişim Tarihi 22/2/2022)

Filistinli mültecilere karşı olan aşırı sağcı Hristiyan milisler tarafından Sabra ve Şatilla kamplarında Filistinli mültecilere sivil ve silahlı ayrımı gözetilmeksizin 3 gün boyunca sürdürülen kanlı baskınlarda hayatını kaybeden binlerce kadın ve çocuk olmuştur.¹⁵⁷

Bu kapsamda, Birleşmiş Milletler Lübnan'daki Filistinli mültecilere uygulanan kanlı eylemlerin uluslararası ilkeler çerçevesinde tam bir soykırım hareketi olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁸ Zira uluslararası alanda alınan geniş çaplı tepkiler ile bağlantılı olarak Lübnan'da yaşanan kanlı soykırım eylemleri Arap dünyasında da gerek devletler gerekirse halklar nezdinde olumsuz tepkiler toplanış, bu durumun olaylara karşı büyük bir etki yarattığı da görülmüştür.¹⁵⁹

2.7. Filistinli Mültecilerin Siyasi ve Askerî Durumunun Kötüleşmesi (1982-1989)

Bu dönemde yaşanan bölgesel gelişmeler, 1982'de İsrail'in Lübnan'ın güneyini işgali ile beraber FKÖ'nün Lübnan'dan tamamen çıkarılması sürecinden başlayarak Lübnan İç Savaşı'nı sona erdiren aynı zamanda ülkenin güvenliği ve istikrarını sağlayan Taif Anlaşması'nın imzalanmasına kadar uzanmaktadır. Bu çerçevede yaşanan en önemli gelişmelerden biri olan FKÖ'nün Lübnan topraklarından zorla çıkarılması sonucunda Lübnan İç Savaşı öncesindeki yıllarda FKÖ'nün Filistin mülteci kamplarında sosyal, eğitim, sağlık, istihdam gibi önemli alanlarda verdiği temel hizmetlerde aynı zamanda FKÖ'nün mülteci kamplarındaki mültecilere en iyi hizmeti vermek adına kurduğu sivil toplum kuruluşlarının sağladığı imkanlar ile yaptığı yardımlar konusunda büyük bir çöküş ve gerileme yaşanmıştır.

Diğer yandan, 1982'deki İsrail işgali sonucu Lübnan'daki siyasi makamlar, Maruni milisler gibi Hristiyan grupları ile ülkedeki diğer etnik toplulukların FKÖ'ye yönelik olumsuz algılar ve görüşleri FKÖ'nün yalnızca Lübnan'daki önemli çevrelerde saygınlığı kaybetmesine sebep olmamış, aynı zamanda FKÖ'nün mülteci kamplarında kurduğu sivil

---

¹⁵⁷ İdiris Okuducu, Mahmut Geldi, "Kimseden hesabı sorulamayan Sabra ve Şatilla Katliamının üzerinden 39 yıl geçti", **Anadolu Ajansı**, 15.09.2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kimseden-hesabi-sorulamayan-sabra-ve-satilla-katliaminin-uzerinden-39-yil-gecti/2365420> (Erişim Tarihi 22/2/2022)

¹⁵⁸ Alexander Mikaberidze, **Atrocities, Massacres, and War Crimes: an encyclopedia**, California, Santa Barbara, Abc -Clio, Gredo Reference, Cilt (1), 2013, s. 580

¹⁵⁹ As'ad Ghanem, **The Palestinian- Arap Minority in Israel, 1948-2000**, A Political Study, State University of New York Press, 2001, s. 85

toplum kuruluşlarının ekonomik anlamda tam olarak çökmesine ve bununla bağlantılı olarak sivil toplum kuruluşlarından yararlanan Filistinli mültecilerin ekonomik olarak ve yaşam standartları açısından büyük zarar görmesine sebep olmuştur.

O günlerde mülteci kamplarında FKÖ'nün kurduğu altyapı hizmetlerinde ekonomik anlamda yaşanan büyük çöküşü telafi etmek ve düzeltmek amacıyla birkaç hayır kurumu ve dernek kurulmuş olsa da Filistinli mültecilerin temel ihtiyaçlarının karşılanması konusunda yeterli potansiyel bulunmaması mültecilerin ekonomik, sosyal ve güvenlik durumlarının son derece kötüleşmesine sebep olmuştur.

Üstelik bu dönemde Lübnan ile Filistinli mültecilerin ilişkilerinde son derece derin izler bırakmış olan birtakım kanlı olaylar yaşanmıştır. Bu kapsamda yukarıda vurgulandığı gibi, Eylül 1982'de İsrail işgal savunma kuvvetleri gözetiminde ve korumasında Maruni milislerin Filistinli mültecilere uyguladığı Sabr ve Şatila katliamları Filistinli mülteciler meselesinde yaşanan en kanlı ve vahşi şiddet olaylarından biri olmuş, ve takiben 1985-1988 yılları arasında Filistinli mültecilere karşı işlenen bir savaş suçu daha ortaya çıkmıştır. Lübnan İç Savaşı'nın son yıllarında Amal Hareketi, Suriye Ordusu, Lübnan Ordusu ile bir araya getirerek Beyrut yanlarında bulunan mülteci kamplarda Mayıs 1985'ten Ocak 1988'e kadar süren Mülteci Kampları Savaşı adıyla bilinen kanlı olay yalnızca binlerce Filistinli mültecinin öldürülmesiyle kalmamış, aynı zamanda birtakım mülteci kamplarının tamamen yıkılmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁶⁰

1985-1988 yılları arasında Beyrut civarındaki Filistin mülteci kamplarında yaklaşık 3 yıl süren ve Mülteci Kampları Savaşı olarak bilinen kanlı olaylar incelenecek olursa, bu savaşta Filistinli mültecilere yönelik şiddet eylemlerinde bulunmak isteyen birtakım gruplar olsa da Amal milisleri diğer gruplara kıyasla mülteci kamplarına askerî anlamda geniş çaplı terör saldırısı yapan taraf olmuştur. Bu süreçte Burj Al- Barajneh, Sabra ve Şatilla dâhil olmak üzere Beyrut civarına yayılan Filistin mülteci kamplarında 3 yıl süren savaş nedeniyle kamplara özellikle de yaklaşık 6 ay boyunca sıkı bir şekilde askerî abluka

---

¹⁶⁰ Suleiman, "Palestinian Refugees in Lebanon between past and Present Legal and Living Reality", **a.g.e.**

altınında kalan Burj Al- Barajne kampına gönderilen yardımların tamamen yasaklanması sonucu açlıktan ölen binlerce mülteci olmuştur.¹⁶¹

1980’lerde bölgede etnik sebeplerle meydana gelen şiddet olaylarından beşerî, maddi ve manevi anlamda oldukça zararlı çıkan Filistinli mültecilerin askerî ve siyasi varlığından son derece rahatsız olan Maruni milisler, ülkede yaşanan kanlı olayların ardından mümkün olduğu kadar Filistinli mültecileri büyük kayıp ve zarara uğratmaya eğilimli olmuştur.

Bu süreçte Şii grupların varlığına da değinilmelidir. 1982’de İsrail Lübnan’ı işgali sebebiyle ülkeden kovulan FKÖ’nün bölgede ve özellikle de mülteci kamplarında bıraktığı büyük boşluk Şii gruplar tarafından doldurulmaya çalışınca ve aynı zamanda Suriye’nin yardım sağladığı bazı Filistinli gerillalar bir araya gelince mülteci kampları hemen hemen bir savaş alanına dönüşmüştür.¹⁶² Diğer yandan, 1985-1988 yılları arasında ortaya çıkan kamp savaşlarında Filistinli mülteciler Amal ve Şii grupları tarafından saldırı eylemlerine maruz kaldıkça mülteciler birbiriyle direniş ve işbirliğinde bulunmuştur.

Genel bir değerlendirme yapıldığında - mülteci kamplarındaki Fetih Hareketi ile ilgili olarak Filistinli gerillalar ile Filistinli mültecilerin maruz kaldığı büyük kanlı çatışmalar ile ilgili pek fazla araştırma yapılmamış olsa bile- bilinenlere göre kanlı çatışmalar sebebiyle binlerce mülteci hayatını kaybetmiş, aynı zamanda mültecilere yiyecek, içecek, ilaç gibi insani yardımlarda bulunulmasının tamamen yasaklanması sebebiyle yaklaşık 18.000 yetersiz beslenme vakası oluşmuş ve binlerce çocuk ve kadın açlıktan öldüğü vurgulanmıştır.¹⁶³ Mülteci kamplarındaki çatışmaların ardından UNRWA gibi uluslararası kuruluşlardan gelen yardımların bile yasaklanması mültecilerin herhangi bir hizmetten faydalanamaması, ekonomik ve insani durumlarının son derece kötüleşmesinin yanı sıra Rashidiye, Şatila ve Burj Al- Barajneh gibi Filistin mülteci kamplarının tamamen yıkılması gibi sonuçlar da getirmiştir.

---

¹⁶¹ Stefan Christoff, “The War Against Palestinian Refugees in Lebanon”, **Canadian Dimension**, 1 March 2004, <https://canadiandimension.com/articles/view/the-war-against-palestinian-refugees-in-lebanon> (Erişim Tarihi 24/2/2022)

¹⁶² Joe Stork, “The war of the Camps, the War of the Hostages”, **Middle East Report**, June 1985, <https://merip.org/1985/06/the-war-of-the-camps-the-war-of-the-hostages/> (Erişim Tarihi 24/2/2022)

¹⁶³ Ghada Hashem Talhami, **Palestinian Refugees: Pawns to Political Actors**, New York, Noca Science Publishers, 2003, s. 96

Son olarak Lübnan'ın kaderinin kalıcı olarak değişmesine neden olan Lübnan İç Savaşı yalnızca Filistinli mülteciler üzerinde derin izler bırakmakla kalmamış, aynı zamanda savaş sebebiyle toplam 150.000 kişinin ölmesive yaklaşık 200.000 kişinin yaralanmasına, ülkenin büyük zarar görmesine sebep olmuştur. Üstelik gerek Lübnan toplumu gerekse Filistinli mültecilerin hem ülkede iç göç yaşamasına hem de uluslararası alanda büyük bir göç hareketi yaşanmasına yol açmıştır. Buna bağlı olarak Lübnan'daki çoğu alanda, özellikle ekonomi, altyapı ve ordu kalitesi gibi sektörlerde büyük bir çöküş ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹⁶⁴

2.8. Hukuki Olarak Kalıcı İhmal Dönemi (1989-2005)

Bu dönem, Lübnan İç Savaşı'nı resmî olarak sonra erdiren Taif Anlaşması'nın uzlaşamayan taraflar arasında imzalanması sürecinden başlayarak bölgede İsrail- Filistin arasında yapılan görüşmeler sonucunda imzalanan Oslo Anlaşması sürecinden 2005 yılında gerçekleştirilen Refik el- Hariri suikastına kadar uzanan, Filistinli mültecilerin kaderini son derece değiştiren önemli bir dönem olduğu bilinmektedir.

Bu dönemden önceki yıllarda özellikle de 1987'de Lübnan Hükümeti FKÖ ile önceki yıllarda imzalamış olduğu Kahire Anlaşması'nı tek taraflı iptal etmiştir. Nitekim bu dönemde 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgali sonucunda bölgeyi terk etmek zorunda kalan FKÖ'nün Beyrut'taki resmî ofisi kapatılmışken iki taraf arasında tamamen kesilmiş olan diyalogun yeniden başlaması gibi gelişmelere de tanık olunmuştur. Ayrıca 1980'lerde Filistin- Lübnan tarafları arasında tamamen kopmuş olan diplomatik ilişkileri geliştirmek ve aynı zamanda diyalogu yeniden başlamak adına birtakım girişimlerde bulunulmuştur.

Bu çerçevede Lübnan tarafında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın temsilcisi olarak bir bakanlık komitesi kurulmuş FKÖ ile Filistinli direniş grupları tarafından da temsilciler atanarak bir heyet kurulmuştur. Bu süreçte, Eylül 1991'de kurulan Filistin heyeti ile Lübnan komitesi arasında gerçekleşen toplantı sırasında Filistin heyeti "Lübnan'da Yaşayan Filistinli Mültecilerin Medeni ve Sosyal Hakları" adlı bir müzakere metni sunmuştur.

---

¹⁶⁴ I. Halit Elçi, "Lübnan Hizbullahı'nın Dönüşüm Süreci", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 28

Ancak Lübnan tarafının sunulan müzakere metnini gözden geçirmek ve incelemeye dair bir süre talebinde bulunmasına rağmen, bir süre bekledikten sonra ülkedeki Filistinli mültecilere temel ve insani hakları vermek ile mültecilerin hukuki durumunun iyileştirmesi adına taleplerde bulunan dilekçeyi onaylamamıştır. Bu sebeple, bölgede yaşanan kanlı çatışmalar sebebiyle kesilen siyasi ilişkilerin yeniden canlandırılmasına engel olunmuştur.

Lübnan- Filistin ilişkilerini geliştirmek ve yeniden canlandırmak adına bulunan girişimler 1990'ların sonunda yeniden ortaya çıkmıştır. Bu konuda Nisan 1999'da FKÖ'nün yürütme komitesi ülkedeki Filistinli mültecilere medeni ve sosyal haklar tanınması gerektiğine dair birtakım isteklerde bulunmuştur. Bu süreçte 25 Nisan 1999 tarihinde FKÖ'nün meşru temsilcisi olan yürütme komitesi, Lübnan yetkili makamlarına Filistinli mültecilere ekonomik, siyasi, sosyal ve medeni konularda insani haklar tanımak adına yapılması gereken işlemlerin yerine getirilmesine dair resmî olarak istekte bulunmuştur. Fakat daha önceki yıllarda bulunan girişimlerde olduğu gibi Lübnan siyasi yetkililerinin bu konuda pek çaba göstermediği görülmektedir.

Bu yıllarda FKÖ ile Lübnan yetkili makamları arasındaki görüşmeleri ayrıntılı bir şekilde inceleyecek olursak, Lübnan Hükümeti'nin Filistinli mültecilerin hukuki durumu iyileştirmek hususunda yeterince ilgi göstermediği ve istekleri yerine getirmeyi açıkça istemediği görülmektedir. Bu sebeple sarf edilen çabalar başarısız hâle gelmiş ve Filistin-Lübnan siyasi ve diplomatik ilişkilerininionarmak konusunda Filistinli mültecilerin büyük bir hayal kırıklığına uğradığı görülmüştür.

1990'larda FKÖ ile Lübnan yetkili makamları arasındaki siyasi ve etnik yaklaşımlardan dolayı tamamen kesilmiş olan ilişkileri düzeltmek ve geliştirmek adına bulunan başarısız girişimler ile paralel olarak bu yıllarda Lübnan'da yaşayan Filistinli mültecilerin hukuki durumu daha kötüleşmiştir. Bunun üzerine üçüncü bölümde ayrıntılı bir şekilde inceleneceği üzere 1990'larda Filistinli mültecilerin Lübnan'daki varlığına karşı çıkan Lübnan otoriteleri birtakım karar ve düzenlemeler çıkararak mültecilere karşı ayrımcılık uygulanmaya başlamıştır. Bunlardan en önemlisi önceki yıllarda çıkarılmış olan mülkiyet kanunu üzerinde değişiklikler yapan 269 sayılı Kanun olmuştur.

Bu çerçevede 2001'de Filistinli mültecilerin ülkede kalıcı olarak yerleşmelerinin tamamen yasaklanması amacıyla Filistinliler mülk edinmek veya arsa almak gibi mülkiyet

haklarından yoksun bırakılmıştır. Bu bağlamda, 1995 yılında Filistinlilerin çalışma hakkı konusunda getirilmiş birtakım kısıtlamalar ile beraber 2005 yılına kadar hukuken tam bir kalıcı ihmal politikası altında yaşamışlardır.¹⁶⁵

Diğer taraftan Lübnan İç Savaşı'ndan büyük bir zararla çıkan ve tam anlamıyla hezimete uğrayan Filistinliler bir yandan birtakım ırkçı ve ayrımcı politikalara maruz kalmış, diğer yandan da mülteci kamplarındaki son derece kötü altyapı hizmetleriyle yaşamak zorunda kalmış, aynı zamanda mülteciler arasında işsizlik ve yoksulluk oranında büyük bir artış yaşanmıştır. Bunun yanı sıra Lübnan Ordu Kuvvetleri'nin yapı malzemelerinin kamplara girişini engellemesi ve imar işlemlerinin tamamen yasaklanması ile beraber mülteciler kamplarda gerek sağlık gerek altyapı hizmetleri gerekse ekonomik şartlar açısından son derece kötü koşullarda ortaya çıkmıştır.¹⁶⁶

2.9. Taif Anlaşması ve Filistinli Mültecilere Etkileri

Lübnan'ın siyasi, stratejik ve ekonomik anlamda büyük zarar görmesine neden olan İç Savaş'ın sonra ermesi gerektiği düşüncesi ile Suudi Arabistan'ın Taif şehrinde birtakım görüşmeler yapılarak 22 Ekim 1989 tarihinde taraflar arasında Taif Anlaşması resmî olarak imzalanmıştır.¹⁶⁷ Bu anlaşma çerçevesinde temel olarak dört başlığı kapsayacak şekilde Lübnan'ın siyasi yapısı, ülkelerle ilişkilerini geliştirme ve düzenleme gibi siyasi konular oturtulmuştur. Bunun üzerine Lübnan'daki tüm toprakların Lübnan Devleti kontrolünde kalacağı, İsrail işgalinden tamamen kurtarılacağı, Lübnan'ın siyasi alanda Suriye'nin varlığının tanınması, Lübnan'da bulunan FKÖ ile Filistinli mülteciler meselesi gibi temel siyasi konular ele alınmıştır.¹⁶⁸

Nitekim Lübnan tarihi açısından büyük bir dönüm noktası olan Taif Anlaşması çerçevesinde bazı siyasi değişiklikler yapılmıştır. Taraflar arasında imzalanan anlaşmanın maddelerinde belirtildiği, üzere Lübnan Cumhurbaşkanı'nın parlamentonun demokratik bir şekilde seçtiği bir Hristiyan olması gerektiği, parlamentodaki Hristiyan ve Müslüman

¹⁶⁵ Suleiman, Badil: Resource Center for Palestinian Residency & Refugee Right, **a.g.e.**

¹⁶⁶ Suleiman, Palestinian Refugees in Lebanon between past and Present Legal and Living Reality, **a.g.e**

¹⁶⁷ Mehmet Serkan Taflıoğlu, "Lübnan Anayasal Düzeninde Egemenlik Dağılımı", Niğde University Faculty of Economics and Administrative Sciences, **Sosyoekonomi**, 24(28), 2016, s. 38

¹⁶⁸ Sandra M. Saseen, "The Taif Accord and Lebanon's Struggle to Regain its Sovereignty", **American University International Law Review**, Article 3, Volume 6 (1), 1990, <https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1551&context=auilr&httpsredir=1&referer>, (Erişim Tarihi 27/2/2022)

adayların eşit olarak dağılacığı açıklanmıştır. Suriye meselesi ile ilgili olarak, Lübnan’da güvenlik ve istikrarın sağlanması ile beraber ülkedeki Suriyeli birliklerin ülkeden çekileceği belirlenmiştir.¹⁶⁹ Anlaşma çerçevesinde Filistinli mülteciler ile ilgili maddeler ele alınacak olursa, Filistinli mültecilere ülke içinde geri dönüş hakkı tanınmaması sonucu bu hakkın tamamen reddedildiği anlaşılmaktadır. Hâlbuki bu konu anlaşma kapsamında Filistinli mültecilerin durumu ile yakından ilgili olan tek tartışmadır.¹⁷⁰

Bu süreçte Lübnan- Filistin ilişkileri konusunda Lübnan otoritelerinin, bu anlaşma çerçevesinde ülkedeki Filistinli gerillaların ellerindeki silahları bıraktıkları sürece, ülkede hukuki ayrımcılık politikalarına maruz kalan Filistinli mültecilere medeni, sosyal ve ekonomi alanında haklar tanınacağına dair taahhütlerde bulunduğu görülmektedir.¹⁷¹ Fakat uygulamaya bakıldığında genel olarak Lübnan otoritelerinin Filistinli mültecilere insani ve temel hakların tanınması konusunda uyguladığı ilgisiz, ırkçı ve ayrımcı politikalar sebebiyle Filistinli mültecilerin ülkede sosyal ve ekonomik hayattan izole edilmeleri mültecilerin güçsüz ve zayıf bir taraf olmalarına sebep olduğu açıktır.

Yukarıda vurgulandığı gibi 1990 yılında, Lübnan Hükümeti’nin 1969 yılında FKÖ ile yaptığı resmî görüşmeler sonucunda resmi olarak imzalanan Kahire Anlaşması çerçevesinde Filistinli mültecilere sosyal ve siyasi hakların tanınması ile buna bağlı olarak ülkede FKÖ’nün siyasi ve askeri varlığının tanınması ve düzenlenmesi hususunda Filistinlilere verdiği tüm önemli ayrıcalıklar tekrar iptal edilmiştir. Kahire Anlaşması’nı tek taraflı olarak iptal eden Lübnan Hükümeti, anlaşma kapsamında Filistinli mültecilere verilen tüm hakların ortadan kaldırılmasına neden olmuştur.¹⁷² Bu bağlamda, Lübnan İç Savaşı sonrasında Filistinli mülteciler ülkede sosyal ve ekonomi hayattan izolasyon politikalarına maruz kalmışlardır. Dolayısıyla da Lübnan’daki Filistinli mültecilerin

---

¹⁶⁹ Ahmet Bağlıoğlu, “Lübnan’ın Tarihsel Dokusu ve Yönetim Anlayışındaki Mezhebi Etkiler”, **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 13(1), 2008, s. 28

¹⁷⁰ Dobre, **a.g.e.**, s. 53

¹⁷¹ Jaber Suleiman, “The Current Political, Organizational, and Security Situation in the Palestinian Refugees Camps in Lebanon”, **Journal of Palestine Studies**, 29(1), 1999, s. 69

¹⁷² Robert Bowker, **Palestinian Refugees: Mythology, Identity, and the Search for Peace**, Lynne Rienner Publishers, 2003, s. 76

yerleştirilmesi konusunda Lübnan ile diğer ülkelerle karşılaştığımızda Lübnan'daki Filistinli mülteciler yaşam şartlar açısından daha çok zor şartlarda yaşadığı görülmektedir.¹⁷³

Lübnan Hükümeti'nde geçmişten günümüze hâkim olan Hristiyan Maruni siyasetçiler 1990'lardan sonra Filistinli mültecilere insani hakların tanınması konusunda kendi inisiyatifleri ile hareket etmeye, aynı zamanda ellerinde bulunan gücü istedikleri şekilde kullanmaya meyilli olmuşlardır. Dolayısıyla Filistinli mültecilerin çoğunluğu Sünni Müslüman olduğundan onlara vatandaşlık vermenin veya ülkede mülk sahibi olmalarının ülkenin mezhepsel ve etnik dengesini Müslümanlar lehine çevireceği korkusu Lübnan'daki siyasi makamlarca endişeyle karşılanmıştır. Bunu durumun, Filistinli mültecilere ülkede nerdeyse tüm alanlarda dışlama politikası yürütülmesi ile beraber onlara karşı ırkçı ve aşağılayıcı yaklaşımların yayılmasının asıl sebebi olduğunu göstermektedir.¹⁷⁴

---

¹⁷³ Nawaf A. Salam, "Between Repatriation and Resettlement: Palestinian Refugees in Lebanon", **Journal of Palestine Studies**, 24(1), 1994, s. 24

¹⁷⁴ Zeliha Sağlam, "Lübnan Siyasetinde Filistinli Mültecilere Yönelik Politikaların İyileşmemesinin Ardındaki Nedenler Burc Baracne Kamp Örneği", Marmara Üniversitesi Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017, s. 25-26

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİLİSTİNLİ MÜLTECİLER'İN HUKUKİ AÇIDAN DIŞLANMASI

3.1. Yasal Çerçeve

Filistinli mülteciler Lübnan'a göç ettikleri ilk yıllarda Lübnan Hükümeti tarafından “geçici mülteciler” olarak kabul edilmiştir. Bu süreçte Lübnan yetkili makamları Filistinli mültecilerin hukuki durumlarına ilişkin hiçbir kanun çıkarmamıştır. Ancak 1950'lerin başında Filistinli mültecilerin kalışlarının uzun sürebileceğinin görülmesinden itibaren Lübnan Hükümeti politikalarını değiştirmeye başlamış ve buna dayanarak Filistinlilerin işlemlerini yasal olarak düzenlenmek amacıyla “Mülteci İşleri Merkez Komitesi” resmî olarak kurulmuştur.

1950 yılında kurulmuş olan “Mülteci İşleri Merkez Komitesi” ile beraber Lübnan'daki Filistinli mültecilerin hukuki durumları bölgesel ve uluslararası gelişmeler ile bağlantılı durumda olmuştur. Bu gelişmelerin ilki 1950 yılında Sosyal İşler Bakanı Emil Lahoud'un çıkardığı karar olmuştur. Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler anlaşmaları çerçevesinde Filistinli mültecilerin çeşitli projelerde çalıştırılmasına aykırı olarak Emil Lahoud tarafından ülkedeki Filistinli mültecilerin çalışma izni almadan Lübnan iş piyasasına girme hakkına sahip olmayacakları belirtilmiştir. Bu durum, istihdam konusunda mezhepsel ve etnik faktörlere dayanarak Lübnanlılar ile diğer halklar (yabancılar) arasında ayrımcılığın pekiştirmesini hedefleyen ilk karar olmuştur.¹⁷⁵

1959 yılına gelindiğinde ise 1950 yılında kurulmuş olan “Mülteci İşleri Merkez Komitesi” 4082 sayılı Kararname ile birlikte “Siyasi İşler ve Mülteciler Müdürlüğü” olarak adlandırılmıştır.¹⁷⁶ Bu çerçevede bu komite Filistinlilere ait özel seyahat belgeleri, evlilik, ölüm, doğum, yer değişikliği ve mültecilerin haneleri gibi şahsi ve medeni evraklarını kaydetme ve çıkarma gibi resmî işlemler ile ilgilenmiştir.¹⁷⁷

---

¹⁷⁵ Najjar, **a.g.e.**, s.27

¹⁷⁶ Sağlam, **a.g.e.**, s. 39

¹⁷⁷ Unhcr - The UN refugee Agency, “The Situation of Palestinian Refugees in Lebanon”, **Refworld**, 2016, s.4

Buna bağılı olarak 31/3/1959 tarihli 927 sayılı Bakanlık Kararnamesi ile kurulan “Siyasi İşler ve Mülteciler Müdürlüğü”ne Filistinli mültecilerin resmî evraklarının vermesinin yanında UNRWA ile iletişim kurma ve Lübnan yetkili makamları ile işlemlerin gerçekleştirilmesi gibi ek görevler belirlenmiştir. 927 sayılı Kararname, Lübnan Hükümeti tarafından Filistinli mültecilerin varlığını düzenlemek amacıyla gösterilen ilk çaba olmuştur.¹⁷⁸

Filistinli mültecilere ilişkin 927 sayılı Bakanlık Kararnamesi’nin maddelerinde açık bir şekilde “Filistinli mülteciler”den bir grup olarak bahsedilmesine karşın Lübnan’daki yasakoyucular mültecileri ülkedeki yabancılardan ayırt etmemeye eğilimli olmuşlardır. Bu konuda Lübnan’daki yabancılardan statüsü düzenleyen 319 sayılı Kararname, Filistinli mültecilere birçok alanda en çok zarar veren kararlardan biri olmuştur. Bu esnada, 2 Ağustos 1962 tarihinde ülkedeki yabancılardan hukuki statüsünü düzenlenmek amacıyla içişleri bakanı tarafından bir kararname çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra, Lübnan’daki tüm yabancılar beş tane grupta kategorize edilerek ülkedeki Filistinli mülteciler üçüncü yabancı grup olarak sınıflandırılmıştır.¹⁷⁹ Bu bağlamda, 319 sayılı Kararname gereği Filistinli mülteciler “Kendi ülkesinden belgesi olmayan, aynı zamanda Lübnan Emniyet Genel Müdürlüğü veya Siyasi İşler ve Mülteciler Müdürlüğü tarafından çıkarılan ikamet belgesine sahip olan kişiler” şeklinde özel bir yabancı grubu olarak değerlendirilmiştir.¹⁸⁰

Bu çerçevede Lübnan yasaları Filistinli mültecileri “yabancılar” ve “özel bir yabancı grubu” olarak tanımlamaktadır. Nitekim Lübnan kanunları çerçevesinde “mülteci” kavramının tam olarak ne anlama geldiği belirtilmemiştir. Zira Lübnan yasalarında “mülteci” veya “Filistinli mülteci” terimler için ne genel ne de özel bir tanım bulunmamaktadır. Ancak fiilî olarak Lübnan’daki Filistinli mülteciler kimi zaman “yabancılar” olarak kimi zaman “mülteciler” olarak kimi zaman “kendi ülkelerinde belgesi olmayan kişiler” olarak tanımlanmıştır.¹⁸¹

---

¹⁷⁸ Najjar, **a.g.e.** s. 27

¹⁷⁹ Jaber Suleiman, “Marginalised Community: The Case of Palestinian Refugees in Lebanon”, **a.g.e.**

¹⁸⁰ Kadriye Sınmaz, “Lübnan’daki Filistinli Mülteciler: 75 Yıldır Yok Sayılan İnsanlar”, **İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İnsamer)**, 21 Aralık 2020, <https://insamer.com/tr/lubnandaki-filistinli-multeciler-75-yildir-yok-sayilan-insanlar-3556.html> (Erişim Tarihi 19/6/2021)

¹⁸¹ Dalal Yassine, “Unwelcome Guests: Palestinian Refugees in Lebanon”, **al-shabaka. The Elektronik İntifada**, 13, 2010, s. 3

Öte yandan birçok uzman dünyadaki mülteciler konusunda uluslararası hukuk çerçevesindeki uluslararası örfler ve sözleşmeler ile Lübnan yasaları çerçevesinde izlenen politikalar arasında çok büyük bir uçurum olduğunu işaret etmektedir. Uluslararası hukuk tüm mültecilere insani ve sosyal haklar açısından yeterince yasal güvence sağlamışken Lübnan yasaları çerçevesinde Filistinli mültecilerin ülkedeki diğer yabancılardan ayırt edilmemesinin yanı sıra onları tanımlayan tek bir tanım bile bulunmadığı görülmektedir.

3.2-Çalışma Hakkı

3.2.1. Uluslararası HukukÇerçevesinde Çalışma Hakkı

Genel anlamıyla çalışma hakkının Lübnan Hükümeti'nin imzalanmış olduğu uluslararası anlaşmalar ve sözleşmeler gereği konulmuş olan en önemli haklardan biri olduğu görülmektedir. Zira uluslararası sözleşmelerin standartlarına göre Lübnan kendi topraklarında ulusal köken esası dâhil olmak üzere hiçbir ayırım gözetmeksizin herkesin bir işi olması ve istediği işi yapması hakkını tanınmalı ve sağlamalıdır.¹⁸² Bu bağlamda Birleşmiş Milletler Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin 6.Maddesi uyarınca “Bu sözleşmeye taraf devletler herkesin çalışma hakkını tanır ve bu hakkı korumak için gerekli tedbirleri alır. Çalışma hakkı, herkesin kendi seçtiği ve girdiği bir işte çalışarak geçimini sağlama imkânına ulaşma hakkını da içerir.” olarak ifade edilerek hiçbir ayırım gözetilmeksizin herkesin bir çalışma hakkı olduğu belirtilmiştir.

Benzer şekilde 7. Madde uyarınca “Bu sözleşmeye taraf devletler herkese adil ve elverişli şartlarda çalışma hakkı tanır” ifadesiyle hiçbir ayrımcılık uygulanmadan herkesin adil ve uygun şartlarda güvence altına alınarak bir işte çalışma hakkı tanınmıştır.¹⁸³ Buna ek olarak Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme’de 5. Madde uyarınca “Sözleşmeye taraf devletler her şekliyle ırk ayrımcılığını yasaklamak ve ortadan kaldırmak ve ırk, renk ya da ulusal veya etnik köken ayrımı yapmaksızın ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan yararlanmada herkesin kanun önünde eşitlik hakkını garanti altına almak yükümlüğünü üstlenirler.” olarak belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, 5. Maddesi uyarınca çalışma, işini özgürce seçme, adil ve elverişli çalışma

¹⁸² Amnesty International, “Lebanon - Exiled and suffering: Palestinian refugees in Lebanon”, 17 October 2007, 18/010/2007, available at: <https://www.refworld.org/docid/4715bc6f826b.html> (Erişim Tarihi 20/6/2021)

¹⁸³ <https://www.maltepe.edu.tr/Content/Media/CkEditor/29042020103321591-16araliktr.pdf> (Erişim Tarihi 20/6/2021)

koşulları, işsizliğe karşı korunma, eşit işe eşit ücret, adil ve elverişli ücret hakları koruma altına alınmıştır.¹⁸⁴

Ancak uluslararası anlaşmalar çerçevesinde öngörölmüş olan tüm hükümler ve kararlara aykırı olarak Lübnan Hükümeti çalışma hakkı konusunda Filistinlilere karşı yoğun baskılar uygulamaktadır. Zira Lübnan’da yetkili makamlar tarafından uygulanan kısıtlamalar nedeniyle iş bulamayan ve işe başvuramayan Filistinli mülteciler eğitim hakkı, elverişli konut hakkı dâhil olmak üzere diğer haklardan yararlanmaları bakımından da etkilenmiştir.¹⁸⁵

Lübnan Hükümeti 1966 yılında 1965 Kazablanka Protokolü’nü imzalamasına rağmen Filistinlilere vatandaşlık verme, ev sahipliği yapan ülkelerde çalışma hakkı, Filistinlilerin istediği zaman göç ettikleri topraklarından ayrılabilmek ve kendi ülkelerine dönmek gibi haklara onay vermemiştir. Bunun yanı sıra Lübnan Hükümeti’ne Birleşmiş Milletler’in Mülteci Statüsüne İlişkin Sözleşmesi’ni imzalamış ne de 1967 Protokolü’ndeki öngörölen mülteci haklarını tanımıştır. Bu bağlamda, Lübnan Hükümeti’nin Filistinli mültecilerin temel hakları konusunda kendi ilkelerine göre karar verme yetkisine sahip olduğunu görölebilir, bundan dolayı Lübnan’daki Filistinli mültecilerlerin sosyal ve ekonomik haklarının kısıtlamasının¹⁸⁶ yanı sıra Filistinli mültecilerle alakalı olan yasal süreçler ve kararların Lübnan iç hukukundaki düzenlenmeler ile sınırlandırılmış hâle gelmiştir.¹⁸⁷

Aşağıda ikinci kısımda göröleceği üzere Lübnan İş Kanunu çerçevesinde Filistinli mültecilerin çalışma hakkı konusunu inceleyen yasallar, kararnameler, düzenlemeler ve değişiklikler dâhil olmak üzere Lübnan’ın iç hukuk düzenlemeleri ele alınmaktadır. Buna paralel olarak çalışma ve mülk edinme hakkı gibi ana haklara odaklanılarak yetkili

---

¹⁸⁴ Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, 3 Nisan 2002, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/medias/8563/1-her-tuerlue-irk-ayr%C4%B1mc%C4%B1%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%C4%B1n-ortadan-kald%C4%B1r%C4%B1mas%C4%B1na-%C4%B0li%C5%9Fkin-uluslararası%C4%B1-soezle%C5%9Fme.pdf> (Erişim Tarihi 20/6/2021)

¹⁸⁵ Amnesty International, **a.g.e.**, s. 22

¹⁸⁶ Dobre, **a.g.e.**, s. 57-58

¹⁸⁷ Sınnmaz, **a.g.e.**

makamların uyguladığı işlemlerin Filistinlileri yaşam standartları bakımından nasıl etkilediği de incelenmektedir.

3.2.2. Lübnan İş Kanunu Çerçevesinde Filistinlilerin Çalışma Hakkı

Filistinli mültecilerin Lübnan'a ilk göç ettikleri zamandan günümüze dek Lübnan kanunları Filistinlilerin iş gücü piyasasına girişi meselesi başta olmak üzere farklı alanlarda “karşılıklı memnuniyet” ilkesine dayanmaktadır. Bu durum, Lübnanlıların yabancı ülkelerde işçi olarak temel haklardan nasıl yararlanabiliyorsa kendi topraklarına yerleşen yabancı işçilere de aynı şekilde temel haklarını vereceği anlamına gelmektedir. Bu arada en temel sorun şudur: Filistinlilerin ait olduğu bağımsız olan bir ülke bulunmaması sebebiyle Lübnan Hükümeti uluslararası çapta Filistin meselesine destekçi bir ülkede olarak görülse de fiili olarak Filistin'i resmî bir bağımsız ülke olarak tanımama eğilimli olmuştur.¹⁸⁸

Lübnan'a yerleşen yabancıların çalışma hakkı üzerine uygulanan ilk kısıtlamalar 10 Temmuz 1962 tarihinde yürürlüğe giren “Lübnan'a giriş ve kalış aynı zamanda çıkış” konusunu kapsayan yasa ile beraber gerçekleşmiştir.¹⁸⁹ Yasanın 25. Maddesi'nde Lübnan'da yabancılarının işgücü piyasasına girişi konusuna şartlar koşularak sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda, 25. Madde gereği profesyonel sanatçı olmayan yabancıların, yürürlükte olan yasa ve yönetmeliklere uygun olup Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığınca verilmiş bir izinleri yoksa Lübnan'da çalışmalarının veya bir iş yürütmelerinin yasak olduğu belirtilmiştir.¹⁹⁰

Lübnan Hükümeti 1964 yılında Filistinlilerin çalıştırılması meselesinde 1971 yılında taraf olduğu “Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme”de belirlenmiş yükümlülöklere aykırı olarak birtakım kararlar almıştır. Bu bağlamda 18 Eylül 1964'te “Lübnan'daki Yabancı Uyruklu Kişilerin İstihdamı”nı düzelenmek amacıyla 17561 sayılı bir Başkanlık Kararnamesi çıkarılmıştır.

¹⁸⁸Hoda Baraka, “Palestinian in Lebanon: Chains of Misery (Bound by the Law and the Market)”, The American University of Cairo, Forced Migration and Refugee Studies Program (Fmrs), No.9, 2008, s. 11

¹⁸⁹Policy Prief, “The Worf of Palestinian Refugees in Lebanon Is A Right And A Common Interest”, 26

HAZİRAN 2014, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---arabstates/---ro-beirut/documents/publication/wcms_248434.pdf (Erişim Tarihi 28/6/2021)

¹⁹⁰LAW OF 10 JULY 1962 Concerning the entry and stay in lebanon as well as the exit, <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/SERIAL/39234/97115/F1369890137/LBN-39234.pdf> (Erişim Tarihi 28/6/2021)

Bu bağlamda, Filistinlilerin çalışma hakkı ve ülkede Filistinlilerin yasal olarak çalıştırılmasına ilişkin olarak üç adet kısıtlayıcı ilke bulunmaktadır Bunlar; çalışma izni alınması gerekliliği, ulusal üstünlük, haklar ve yükümlülüklerde karşılıklı memnuniyet olarak belirtilmiştir. Bunun yanında Lübnan Çalışma Bakanlığı her yılda sadece Lübnanlılara ait bir takım görevler tahsis edilerek diğer yabancıları çok sayıda işte çalışma hakkında mahrum bırakmıştır.¹⁹¹

Bu bağlamda, Filistinli mültecilerin Lübnan mevzuatı gereği “yabancılar” olarak sınıflandırılması ile beraber mültecilerin çalışma ve sosyal güvenlik hakları 18/9/1964 tarihli 17561 sayılı Kararname kapsamında düzenlenmiştir ¹⁹² Kararnamenin 2. Maddesi’nde Lübnan’da bir işte çalışmak isteyen tüm yabancıların Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’ndan izim alması gerektiği belirlenmiştir, bu konuda 8. Madde yabancılara izin verilmesi için bulunması gereken şartları kapsamaktadır. Bu konudaki en önemli şartlar: Lübnanlı bir kadınla evlenmişya da Lübnanlı bir anneye sahip olmak, 1 Ocak 1954 tarihinden önce ikamet eden birisi olmak, en az 9 aydır bir kuruluştta çalışan olmak, Lübnanlının yapamayacağı bir işte aynı zamanda bir Filistinli yerine kimsenin bulunamadığı bir konuda uzman olmak olarak sayılmıştır.

Dolayısıyla Lübnan’da yabancı işçiler yalnızca çalışma iznine sahip oldukları takdirde Lübnan sendikalarına katılabılmıştır. ¹⁹³ Böylelikle Lübnan’da Filistinlilerin çalıştırılabilmesi meselesi Filistin’de çalışan Lübnanlı işçilere davranış şekillerine bağlı kılınarak “aynı şekilde karşılık verme” şeklinde adlandırılan politika Lübnan İş Kanunu’na yerleştirilmiştir.

Ancak karşılıklı memnuniyet ilkesi üzerinde mevcut olan Lübnan çalışma yasasına bakılırsa, Lübnan’da meslekler türlerinin üç kategoride sınıflandırıldığını görülmektedir. Bu bakımdan, Lübnan’da yabancıların çalıştırılmasına ilişkin olan çalışma yasası; lonca

---

¹⁹¹Jaber Suleiman, “Trapped Refugees: The Case of Palestinian in Lebanon”, **Refugee Studies Centre Oxford Department of International Development University of Oxford**, Woking Paper Series No. 64, 2010, s. 9

¹⁹² **Ibid.**, s. 15

¹⁹³Degree No. 17561 of 18 September 1964, Regulation the work of aliens, <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/SERIAL/39241/97116/F1805533883/LBN-39241.pdf> (Erişim Tarihi 1/7/2021)

meslekleri, çalışma izni gerektiren meslekler ve çalışma izni gerektirmeyen meslekler şeklinde sıralanarak bölümlendirilmiştir.

Lonca Meslekleri: Çalışma yasasında sıralanan ilk meslek grubu olan lonca meslekleri hususunda, bilindiği üzere kişinin bu işleri yasal olarak yürütebilmesi için meslekten sorumlu olan lonca teşkilatına üye olması gerekmektedir.¹⁹⁴Nitekim karşılıklı memnuniyet ilkesine olmasına karşın Lübnan'daki lonca düzeni nedeniyle ülkedeki yabancıların Lübnan'daki sendikalara katılmalarının nasıl engellediğini birkaç örnek vererek göstermek istemekteyim.

Avukatlar Sendikası: Bu çerçevede Lübnan'da Avukatlar Sendikası'nın işlerinin düzenlenmesine dair 11 Mart 1970 tarihli 8/70 sayılı Kanunun 5/1 Maddesi uyarınca yabancılar dâhil herhangi bir kişinin avukatlık mesleğini yapabilmesi için en az 10 senedir Lübnan vatandaşı olması gerekmektedir.¹⁹⁵Ancak Filistinli mülteciler yukarıda belirtildiği üzere Lübnan yetkili makamları tarafından “özel yabancı grubu” olarak sayıldığından ne Avukatlık Sendikası'na üye olma hakkı ne de Lübnan'da avukatlık mesleğini icra etme hakları olmuştur.

Tabipler Odası: Bu bağlamda tıp alanının düzenlenmesine dair 6 Nisan 2000 tarihli 313 sayılı Kanunun 5/2 Maddesi uyarınca Arap ülkelerinden gelen ve Lübnanlı olmayıp tıp alanına başvuru yapan kişiler, kendi ülkelerindeki otoriteler tıp alanında çalışmak isteyen Lübnanlılara Tabipler Odası üyelik işlemi gerçekleştirip tıp alanında resmî olarak çalışacağına dair izin verdiği takdirde Lübnan'da bulunan Tabipler Odası'na katılabilir. Denebilir ki, Lübnan'da bulunan tüm yerel sendikalar yabancılar ile karşılıklı memnuniyet ilkesine dayanarak bu şekilde eyleme geçmiştir.¹⁹⁶

Buna bağlı olarak bu durumun diş hekimliği, hemşirelik, eczacılık gibi önemli meslekler de geçerli olduğu görülmektedir ancak Lübnan'a sığınan Filistinli mültecilerin ülkedeki

---

¹⁹⁴Petter Aasheim, “**The Palestinian Refugees and the right to work in Lebanon**”, University of Lund Faculty of Law International Human Rights Law, Graduate Thesis, 2002, s. 42

¹⁹⁵Mona Joreije, “Law organising the profession of lawyer”, N. 8/70 with its amendments, <https://bba.org.lb/content/uploads/Syndicate/141020111552894~Law%20organizing%20the%20profession%20of%20the%20lawyers%20n.8-70%20and%20its%20amendments.pdf> (Erişim Tarihi 2/7/2021)

¹⁹⁶Nizar Saghih / Karim Nammour, “**Labor Rights of Palestinian Refugees in Lebanon, Access to Liberal Professions**”, Policy Dialogues Series – Lebanese – Palestinian Relations / 02, s. 54

siyasi makamlar tarafından “yabancılar” olarak tanımlanmaları sebebiyle ülkede birçok görev ve mesleklerin çalışma alanı dışında bırakılmışlardır.

3.2.2.1.Çalışma İzni Gerektiren Meslekler

1982 yılında FKÖ olarak adlandırılan Filistin Kurtuluş Örgütü’nün Lübnan’dan tamamen çıkarılması ile beraber Lübnan’ın siyasi otoriteleri ülkeye yerleşen Filistinli mültecileri sosyal ve ekonomi alanlarından dışlanmak ve izole etmek için birtakım kararname ve yasalar çıkarmıştır. Bu bağlamda, Filistinli mültecilerin Lübnan’daki iş piyasasına ve çalışma sahasına katılımlarının engellenmesini amaçlayan 289/1 sayılı Kanun çıkarılmıştır. Bu konuda 1982 yılında 289/1 sayılı Bakanlık Kararnamesi ile beraber Filistinli mültecilerin yaklaşık olarak 69 ticari ve idari iş ve görevde çalışmaları yasaklanmıştır.¹⁹⁷

Ancak daha sonraki yıllarda özellikle de 1995 yılında Lübnan’da çalışma izni gerektiren meslek ve işler konusunda birtakım değişiklikler yapılmıştır. Bu çerçevede Lübnan Çalışma Bakanlığı 1995 yılında 621/1 sayılı Kararname ile beraber sadece Lübnan vatandaşlarıyla sınırlanmış ve ayırılmış olan birçok pozisyon belirlemiştir. Bu bağlamda, Kararnamenin 1. Maddesi uyarınca Lübnanlılarla sınırlanmış olan işler ve görevler tarif edilmiş, 2.Madde uyarınca da 1964 yılında yabancıların istihdamının düzenlenmesine dair 17561 sayılıKararnamenin 8. Maddesi üzerinde bazı değişiklikler yapılarak yabancılar lehine kabul edilen istisnai durumlarından bahsedilmiştir.

1. Madde:

Tasnifi olmayan aynı zamanda sadece Lübnanlılara tahsis edilmiş görevler ve meslekler sırasıyla şunlardır:

- İşçiler: Tüm bankacılık ve idare işlemciliği, özellikle de genel müdürlük, müdürlük, müdür yardımcılığı, personel müdürlüğü, maliyecilik, muhasebecilik, sekreterlik, belgelendirmecilik, kayıt yaptırmacılığı, bilgisayar sorumlusu, ticaret temsilciliği, pazarlama temsilciliği, ticaret danışmanlığı, işçi denetçiliği, işletme müdürlüğü, satış elemanlığı, takas işlemciliği, kuyumculuk, eczacılık, elektrikçilik, boyacılık, laborantlık, cam tamirciliği, mekanik uzmanlığı ve bakımcılığı, kapıcılık, bekçilik,

---

¹⁹⁷Mahmoud El Ali, “laws regulating the work of palestine in liberal professions in lebanon and their most problematic issues”, Al Manhal e- Kütüphanesi, **Palestinian Return Centre**, Nisan 2017, s. 41

aşçılık, hizmetçilik, okullarda (ilk, orta ve lise) öğretmenlik, yabancılar hariç okullarda yabancı dili öğretmenliği, tüm alanlarda mühendislik, peyzaj mimarlığı gibi birtakım işler Lübnanlılara öncelik verilerek ayırtılmıştır.

- İş sahipleri: Ticaret işlemleri (tüm alanlarda), muhasebe, komisyon, mühendislik (tüm alanlarda), inşaat müteahhitliği, ticaret, kuyumculuk, giyim ve ayakkabı işletmeciliği, mobilyacılık, unlu mamülcülük, basın ve yayıncılık, kuru temizlemecilik, araç bakımı (demircilik, mekanikçilik, camcılık, elektrikçilik ve araba mobilyacılığı) gibi Lübnanlıların iş imkânlarını engelleyebilecek tüm işler sadece Lübnan vatandaşlarına has olmuştur.

2. Madde:

Bazı yabancılar, aşağıdaki şartların sağlanması hâlinde 18 Eylül 1964 tarihli 17561 sayılı kararnemenin 8.Maddesi'nde belirlenmiş yükümlülüklerden muaf tutulacaktır:

- 1- Doğumundan beri Lübnan'da ikamet etmiş olmalıdır.
- 2- Lübnan kökenli veya annesi Lübnanlı olmalıdır.
- 3- Bir yıldan daha fazla süredir Lübnanlı bir kadınla evli olmalıdır.¹⁹⁸

Yukarıda belirtildiği üzere Filistinli mülteciler dâhil olmak üzere Lübnan'da yaşayan yabancıların birçok mesleği icra etmekten mahrum bırakıldığı ve birçok mesleğin onlara yasakladığı görülmektedir. Ancak kararnemenin 1. Maddesi “Dolayısıyla da bütün durumlarda tüm görev ve mesleklerde Lübnan vatandaşlarına öncelik verileceğinin altı çizilmektedir.” Şeklinde bir ifade ile sona erdirilmiştir. Maddenin ikinci bölümünde ise “Lübnanlıların iş imkânlarını engelleyemeyecek şekilde yabancıların birkaç mesleği icra etmelerine izin verilebilir.” diye belirtilmiştir. Bu durum, bakanlık Kararnameleri ve düzenlemeleri ile Lübnan'dayürlükte olan yasalara göre tüm alanlarda sadece Lübnan vatandaşlarına öncelik verme politikasıyla kasıtlı olarak ve mümkün olduğu kadar

---

¹⁹⁸Committee on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, “Institutionalized Discrimination against Palestinians in Lebanon”, Report submitted to the United Nations, National Institution for Social Care and Vocational Training, Lebanon, March 2004, 64, s. 10-11

Filistinli mültecilerin Lübnan iş piyasasına katılmalarının engellenmesinin hedeflendiği anlamına gelmektedir.¹⁹⁹

Filistinlilerin çalışma hakkı hususunda uygulanan kararlara göre Lübnan'daki yabancılar Çalışma Bakanlığı tarafından resmî çalışma izni almadan hiçbir şekilde çalışmaktadır. Ayrıca daha önce de belirtildiği üzere Lübnan'daki tüm çalışma alanlarında Lübnan vatandaşlarına öncelik verilmesi de zorunlu olmuştur.

Buna ek olarak, 1964 yılında Lübnan'da yabancıların istihdamının düzenlenmesine yönelik 17561 sayılı Kararname'nin 8. Maddesi'nde belirtilmiş istisnai durumlara göre Lübnan doğumlu olan tüm yabancılar Lübnan yasaları çerçevesinde karşılıklı memnuniyet ilkesinden muaf tutulmuştur. Bu nedenle teorik olarak Lübnan doğumlu olan Filistinli mültecilerin meslek icra etme izni hususunda pek fazla sorunla karşılaşmamaları gerekmektedir. Nitekim aşağıdaki 1. Tablo'da görüleceği üzere Lübnan'da yetkili makamlar Filistinlilerin çalışma izni almasına karşı birtakım kısıtlamalar getirerek belirli dönemlerde özellikle de Lübnan İç Savaşı yıllarında siyasi ve mezhepsel nedenlerden dolayı Filistinlilere verilen çalışma izni sayısının son derece düştüğünü görmekteyiz.

4. Tablo

Lübnan İç Savaşı Öncesi ve Sonrası Filistinli Mültecilere Verilen Çalışma İzinlerinin Sayısı

Yıl	Sayı	Yıl	Sayı	Yıl	Sayı	Yıl	Sayı	Yıl	Sayı
1967	1244	1971	1990	1978	312	1994	357	1998	358
1968	2448	1972	1866	1979	284	1995	354	1999	350
1969	2362	1973	1850	1992	193	1996	449	2001	316
1970	1826	1977	307	1993	358	1997	460	2002	293

¹⁹⁹Aasheim, a.g.e., s. 44

Kaynak: Mohammad Al- Najjar, “ اسهامات الفلسطينيين في لبنان ... اوضاع اللاجئين الفلسطينيين في لبنان ”، çev. Alein Bazouni, Lebanon, Beirut, Mar Elias Refugee Camp, **Palestinian Human Rights Org- Phro**, 47(2), November 2008, s. 31

Yukarıdaki 4. Tablo’da görüldüğü üzere Filistinli mülteciler 1960’lı yılların sonunda yasal olarak çalışma izni alma konusunda pek fazla sorunla karşılaşmamışlardır. Bu çerçevede 1960’ların sonunda özellikle de 1969 yılında FKÖ ile Lübnan Hükümeti arasında imzalanan Kahire Anlaşması ile beraber Lübnan’da Filistinli mültecilerin hukuki statüsünü düzenlenmiştir. Bu bağlamda, o dönemde Filistinlilerin çalışma hakkı dâhil olmak üzere birçok ekonomi ve sosyal haklardan yararlanması sağlanmıştır. Bu durum da Filistinli mültecilerin yetkili makamlar tarafından çalışma izni alma işlemini daha da kolaylaştırmıştır.

Ancak 4. Tablo’da görüldüğü üzere 1975 yılında Lübnan İç Savaşı’nın patlak vermesi ile beraber özellikle de 1975- 1990 yılları arasında Lübnan’da Filistinlilere karşı beslenen düşmanlık duyguları iyice yayılmış, etnik ve mezhepsel nedenlerden dolayı ülke tarihinin en kanlı savaşı olarak bilinen bu savaşın çıkmasında Filistinli mültecilerin büyük bir rol oynadığı düşünülmüştür. Bu durum savaşın bitmesi ile beraber Filistinliler ile Lübnan Hükümeti arasındaki ilişkilerin bozulmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, Filistinlilerin çalışma hakkı dâhil olmak üzere temel haklarından yararlanmalarına büyük kısıtlamalar getirilerek yaşam koşullarının yeniden kötüleşmiştir.²⁰⁰

Dolayısıyla da 621/1 sayılı Kararname gereğince doğumundan itibaren Lübnan’da ikamet eden tüm Filistinli mülteciler dâhil olmak üzere ülkedeki diğer yabancı gruplara iş verme konusunda bazı ayrıcalıklar verilmesine rağmen bu kararname Filistinlilerin çalışma izni alma işlemini daha da zorlaştırmıştır. Bu bağlamda, Lübnan’da yabancılara çalışma izni verilmesi hususunda birkaç belge istenmektedir. Bu belgeler aşağıda görüleceği üzere şu şekilde belirlenmiştir:

- İş sahibinin işçi ile bir iş sözleşmesi bulunması.
- İş sahibi tarafından yabancı işçilerin sayısı açıklayan resmî bir ilan.
- İstenilen tüm vergilerin ödenmiş olduğunuispatlayan bir ikrar bulunması.
- İşçinin ikamet izni bulunması.

²⁰⁰ Najjar, **a.g.e.**, s. 31

- Yerel yetkili tarafından ikamet belgesi ile beraber yerel polis tarafından temiz kaydı verilmesi.
- Yaklaşık olarak 800 Amerikan dolarla denk bir vergi ödenmesi.

Ancak yukarıdaki tüm koşullara rağmen bir Filistinliye çalışma izni verilse bile bunun yıllık olarak yenilenmesi gerektiği belirlenmiştir. Bu sebeple Filistinli mültecilere verilen çalışma iznilerinin sayısının çok az olduğunu görülmektedir. Örneğin, 1995 yılında Filistinli mültecilere verilen çalışma izinlerinin sayısının sadece 100'e ulaştığı belirlenmiştir.²⁰¹

Dolayısıyla da 2010 yılında yapılan çalışmalara göre Lübnan'aresmî kayıtlı olarak yerleşen Filistinli mültecilerin sayısı 260.000 civarında iken Filistinli çalışanların sayısı sadece 75.000'e varmış ve ekonomik anlamda faaliyet gösteren Filistinlilerin oranı sadece %42'ye kadar ulaşmıştır. Ancak bunların (ekonomik anlamda faaliyet gösteren Filistinli işçiler) Lübnan'daki genel istihdam oranı ile kıyaslandığında oranının %5'e bile ulaşmadığı söylenmektedir. Bunun yanı sıra, bu konu ile ilgili yapılan çalışmalara göre Filistinli işçilerin çoğu tarım ve inşaat gibi tehlikeli ve vasıfsız sektörlerde çalışmak zorundalardır.

Lübnan'da işçi olarak çalışan Filistinli mülteciler iş çevresinde büyük risk ve tehlikelerle karşılaşmalarının yanı sıra hastalık izni, maaşlı izin veya işçinin başına bir şey gelme hâlinde sigorta hakkından faydalanma gibi temel haklardan bile yoksun bırakılmıştır.

Bu bağlamda, daha sonraki sayfalarda görüleceği üzere Sosyal Sigorta Kanunu çerçevesinde yapılan düzenlemeler nedeniyle Filistinli mültecilere diğer çalışanlar gibi sigorta kurumunun hizmetlerinden faydalanma hakkı tanınmamaktadır. Üstelik Lübnan'daki Filistinli işçilerin ortalama ücretinin yaklaşık olarak 537.000 bin Lübnan lirası olduğunu tahmin edilirken Lübnan'daki asgari ücret ortalama 675.000 Lübnan

---

²⁰¹ "The Palestinian Right to Work and Own Property in Lebanon", **Palestinian Human Rights Organizations**, April 2003, s. 5

lirasıdır. Bu bağlamda da Filistinli işçilerin aldığı ücret ortalamasının Lübnan asgari ücret ortalamasından çok daha düşük olduğunu görmekteyiz.²⁰²

Sonuç olarak Filistinli mültecilerin kendi diledikleri işleri yapma hakkından yoksun bırakılmasının mülteci gençler başta olmak üzere Filistinli halkında yoksulluk, çaresizlik ve depresyon gibi durumlar meydana gelmesine yol açmıştır.²⁰³ Daha sonra görüleceği üzere tarım, inşaat ve gündelik işçilik gibi mesleki niteliklerden tamamen yoksun olan düşük gelirli, tehlikeli ve zor işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır.²⁰⁴

3.2.2.2. Çalışma İzni Gerektirmeyen Meslekler

Lübnan'da resmî olarak çalışabilmek için Çalışma Bakanlığı tarafından bir çalışma izni alınması gerektiğine dair öngörülmüş temel kuraldan muaf olan üçüncü meslekler türü karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla da Lübnan'da çalışmak isteyen Filistinli mültecilerin tarımsal alanda, günübirlik işlerde ve inşaat sektörü dâhil olmak üzere resmî olmayan alanlarda çalışmaktan başka çaresi kalmadığı açık bir şekilde görülmektedir.²⁰⁵

Lübnan Hükümeti'nin Filistinli mültecilere uyguladığı politikalar sebebiyle Filistinli mülteciler hem ekonomik hem de sosyal birçok sorunla karşı karşıya kalmışlardır. Filistinli işçilere sosyal kurum hizmetleri verilmemesi, yaşlanınca emekli maaşı almak hususunda bir garanti bulunmaması gibi konularla işçiler temel haklarından mahrum edilmektedir. Üstelik resmî olmayan iş alanlarında çalışırken ülkede çalışan diğer yabancılarla kıyaslanamayacak ölçüde birtakım sıkıntıyla karşılaşmaktadırlar. Lübnan'daki Filistinli mültecilerin “özel bir yabancı grup” olarak kategorize edilmesi Lübnan'da onlara özel olarak bir çalışma kanunu ortaya çıkarmamasına sebep olmuştur.²⁰⁶ Bu durum da, Filistinli mültecilerin içinde bulunduğu sıkıntılar ve zor yaşam şartlarında hayatlarını sürdürmelerinin bulunmasına en önemli sebeplerinden biri olarak görülmektedir.

²⁰²Policy Prief, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---arabstates/---ro-beirut/documents/publication/wcms_248434.pdf (Erişim Tarihi 7/7/2021)

²⁰³Committee on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, “Institutionalized Discrimination against Palestinians in Lebanon”, s. 10

²⁰⁴Aasheim, **a.g.e.**, s. 44

²⁰⁵**Ibid.** s. 44

²⁰⁶Baraka. **a.g.e.**, s. 13

1964 yılında çıkarılan “Lübnan’daki Yabancı Uyruklu Kişilerin İstihdamı” olarak adlandırılan 17561 sayılı Kararname uyarınca Lübnan Çalışma Bakanlığına Lübnan’daki yabancı işçilerin yapabileceği mesleklere dair değişik yapma hakkı verilmiştir.²⁰⁷ Bunun üzerine Çalışma Bakanı Tarad Hamada tarafından Haziran 2005 tarihli 67/1 sayılı bir kararname imzalanmıştır. Buna göre,79/1 sayılı Karar’ın 1.Maddesi’nin yükümlülüklerinden muaf tutularak Lübnan doğumlu olan Filistinli mülteciler ve aynı zamanda İçişleri Bakanlığınca resmî olarak kayıtlı olan tüm Filistinlilerin 70 adet ticari ve idari mesleği icra edebilmeleri öngörülmüştür.²⁰⁸

Nitekim, Tarad Hamada’nın çıkardığı karar Filistinli mültecilerin hukuki statüsünün iyileştirilmesi adına, aynı zamanda onlara iş imkanları sağlaması hususunda betimlense de mültecilerin avukatlık, doktorluk ve mühendislik gibi meslekleri icra etme hakkı konusunda bir şey değişmemiştir. Bu çerçevede avukatlık ve mühendislik gibi mesleklerin yasal olarak icra edilebilmesi için bu mesleğin sendikasına üye olmak gerekmekte, ancak bu sendikalar kendi adaylarının en az 10 senelik Lübnan vatandaşı olmasını beklemektedir.²⁰⁹Bu sebeple, Filistinli mültecilerin Lübnan vatandaşı olması ve karşılıklı memnuniyet ilkesininin gerçekleştirilmesi şartı bulunması sebebiyle serbest meslekler dâhil birtakım meslekleri icra etmeleri imkânsız hâle gelmiştir. Ancak fiilî olarak Filistin Devleti’nin uluslararası alanda tanınmaması nedeniyle Filistinli mülteciler için Lübnan vatandaşı olma gerekliliklerinin gerçekleştirilmesi imkânsızdır.

Bunun yanı sıra, Filistinli mültecilerin yasal olarak yapabilecekleri işler hususunda yukarıdaki belirlenmiş kısıtlamaların yanında hem işçi hem de işverenlerin hükümete sunması gereken birtakım belgeler vardır. Bu konuda, işçi tarafından iş sahibinden imzalı bir iş sözleşmesi, mültecinin kayıt belgesi, iş sahibinin kimliği ve ticaret sicili gibi resmî belgeler teslim edilmelidir. İşverenin ise mültecinin kayıt belgesi, dükkânın kuruluş

---

²⁰⁷ *Ibid.*, s. 14

²⁰⁸ Suhail Natour, “Palestinians in Lebanon and Right to Work Amendment to Allow More Refugees Access to Employment”, **BADIL, Resource Center For Palestinian Residency & Refugee Right**, <https://www.badil.org/en/publication/periodicals/al-majdal/item/944-palestinians-in-lebanon-and-right-to-work-amendment-to-allow-more-refugees-access-to-employment.html> (Erişim Tarihi 12/7/2021)

²⁰⁹ Suhail Natour, <https://www.badil.org/ar/publications-ar/periodicals-ar/hagelawda-ar/item/331-article20.html> (Erişim Tarihi 12/7/2021)

belgesi, ticaret sicili ve son olarak iş yerinde en az üç Lübnanlı çalıştırdığına dair belge gibi resmî belgeleri teslim etmesi gerektiği öngörülmüştür.

Çalışmak isteyen Filistinlilerin önündeki dördüncü engel ise Lübnan Sosyal Güvenlik Fonu'na kayıt yaptırılmasıdır. Ancak bu duruma genel olarak Lübnanlı işverenler tarafından yıllık olarak ödeme yapmak mecburiyetinde kalınacağı bahanesiyle pek itibar gösterilmemiştir. Buna paralel olarak, Filistinli mülteciler kendi sağlık ihtiyaçlarını giderme ve işten ayrılma tazminatlarını alabilme gibi temel sosyal güvenlik hizmetlerinden bile faydalanamamaktadır. Bu çerçevede, Lübnan Hükümeti'nin Filistinlilere karşılıklı memnuniyet ilkesine dayanacak şekilde davrandığı sürece mültecilerin ekonomik durumunun daha da kötüleşeceği anlaşılmaktadır.²¹⁰

3.2.3. Lübnan'daki Filistinli Mültecilerin İstihdamına Yönelik Hukuki Adımlar

2010 yılında özellikle de 17/8/2010 tarihinde Lübnan Parlamentosu tarafından ülkedeki Filistinli mültecilerin istihdamı konusuyla ilgilenen İş Kanunu'nun 59. ve Sosyal Güvenlik Kanunu'nun 9. Maddeleri üzerinde değişiklikler yapılması onaylanarak Filistinli mültecilerin hukuki statüsü hususunda daha güçlü bir hukuki adım atılmıştır.

Bu çerçevede, Lübnan doğumlu olan Filistinliler çalışma izni alınabilmesi için ödenmesi gereken harçlardan muaf tutulmuş, buna bağlı olarak işten ayrılma tazminatı ve işlerden yararlanmalar gibi sosyal güvenlik ayrıcalıkları ile bağlantılı olan karşılıklı memnuniyet ilkesi ilk kez kaldırılmıştır. Fakat yapılan bu değişikliklere doğum parası ve aile ödenekleri gibi istihkaklar dâhil edilmemiştir. Bu bağlamda, 9. Madde'de yapılan değişiklikler şöyle özetlenmektedir:²¹¹ *“Filistinli çalışan/ işçilerin Lübnan İş Kanunu ve Sosyal Güvenlik Kanunu çerçevesinde öngörülmüş olan karşılıklı memnuniyet şartından muaf tutulmaktadır, öyle ki Filistinli işçiler Lübnanlı işçilerin hizmete aidatlarından yararlanabilmesi gibi bu aidatlardan yararlanabilmektedir. Bunun üzerine Sosyal Güvenlik Fonu İdaresi, Filistinli çalışanlardan alınmış olan mali aidatlar yoluyla kendilerine ait bir bağımsız hesap belirlemelidir. Ancak bu kanunun hükümlerinden*

²¹⁰ Lara Batlouni, Alexandra İrani, “**Socio-Economic Survey of Palestinian Refugees in Lebanon**”, Report published by the American University of Beirut (AUB) and the United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA)

²¹¹ **Palestine Refugees in the Near East (UNRWA)**. Chapter Four: Access to Work and Decent Working Conditions for Palestinian Refugees in Lebanon, 2015, s. 84

*yararlanan kişiler gebelik, hastalık ve aile sigortası gibi sosyal yardımlardan faydalanmazlar”.*²¹²

Yapılan değişikliklerde görüldüğü üzere, Lübnan Sosyal Güvenlik Fonu İdaresi Filistinli işçileri Sosyal Güvenlik Kurumu ile kapsamak amacıyla ayrı bir hesap açılacağını açıklamıştır. Hâlbuki bu kanun çerçevesinde kapsanan Filistinli işçiler aile sigortası, gebelik ve hastalık gibi durumlarda ihtiyaç duyulacak yardımlardan faydalanamamaktadır.

Bu bağlamda, Ağustos 2010’da İş Kanunu ve Sosyal Güvenlik Kanunu üzerinde yapılan hukuki değişiklikler ile Lübnan Çalışma Bakanı Tarad Hamada’nın çıkardığı kanun arasında pek bir fark olmadığı görülmektedir. Bu açıdan baktığımızda 5. Tablo’da görüleceği üzere kanunun çıkmasından öncesi ile sonrasında, Çalışma Bakanlığı tarafından verilen çalışma izinlerinin sayısında pek bir artış yaşanmadığı görülebilir.

Diğer yandan, yapılan değişiklikler ile beraber Lübnan Çalışma Bakanlığı Filistinli çalışanlara çalışma izni verilmesini kolaylaştırmak amacıyla sözlü olarak bir taahhütte bulunmuştur. Ancak bu konuda Uluslararası Çalışma Örgütü, Filistinlilere çalışma izni verilme işlemlerinin gerçekleştirilmesi için Lübnan’daki siyasi otoritelere baskı uygulayarak Filistinlilerin yararına olacak kararların desteklenmesine dair hukuki bir adım atmıştır.²¹³

5. Tablo:

2000’ler Boyunca Filistinli Mültecilere Verilen Çalışma İzinlerinin Sayısı

Yıl	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
İlk Kez					28	12	32
Yenileme				225	113	220	67

²¹²Nada Al- Nasif, Samir El- Khoury, “Palestinian Employment in Lebanon- Facts and Challenges: Labour Force Survey Among Palestinian Refugees Living in Camps and Gatherings in Lebanon”, **International Labour Organization**, Lebanon, 27 February 2014, s. 22- 23

²¹³Jad Chaaban, Sari Hanafi, Karin Seyfert, “Social Exclusion of Palestinian Refugees in Lebanon: Reflections on the Mechanisms that Cement their Persistent Poverty”, **Refugee Survey Quarterly**, January 2012, s. 41-42

Toplam	245	245	278	225	141	221	99

Kaynak : Jad Chaaban, Sari Hanafi, “Social Exclusion of Palestinian Refugees in Lebanon: Reflections on the Mechanisms that Cement their Persistent Poverty”, **Refugee Survey Quarterly**, 31(1), s. 42

2.Tablo’da görüldüğü üzere Çalışma Bakanlığı’nın açıkladığı resmî verilere göre 2007-2009 yılları arasında yenilenmiş olan çalışma izinleri ve yeni çıkartılan çalışma izinlerinde gözle görülür bir azalma yaşandığı aşikârdır.

Bu bağlamda, 2007 yılında (ilk kez çıkartılan izinlerin sayısı 28, yenilenen izinlerin sayısı ise 113) toplam çalışma izni 221’e yükselirken, 2009 yılında ise çalışma izinlerinin toplamı yalnızca 99’a varmıştır. Bundan yola çıkarak Lübnan Parlamentosu’nun İş Kanunu ve Sosyal Güvenlik Kanunu üzerinde yaptığı değişikliklerlene özel sektör ne de diğer mesleklerde Filistinlilerin istihdamı hususunda çözüme varıldığını görmemektediriz.

Bu konuyla ilgili Lübnan’daki siyasi makamlar tarafından birtakım kararlar alınmasına rağmen Lübnanlı işverenler Filistinlilerin lehine olan kararları uygulama açısından günümüze dek Filistinlilerin çalıştırılması konusunu kabul etmekten kaçınmaya eğilimli durumdadırlar. Bunun ana sebeplerinden biri Filistinli işçilerin sosyal güvenlik hizmetlerinden yararlanabilmesi için işverenin Sosyal Güvenlik Fonu’na ödeme yapması gerekmesi, diğer neden ise Filistinlilerin çalışabilecekleri işler için, Lübnanlı işçilere fırsat tanımak amacıyla üç adet gazeteye ilan vermesine dair şart koşulmasıdır.²¹⁴

Bu bağlamda, Filistinli mültecilerin iş bulma konusundaki mali yükümlülükler yalnızca Filistinli işçilere kısıtlamalar getirmemiş, aynı zamanda Lübnanlı iş verenlerin gazetelere ilan vermesi gibi birtakım yükümlülükler belirlenerek Filistinli mültecilere iş sağlama hususunda yapılması gereken işlemleri iyice zorlaştırarak Filistinli işçilere iş sağlamak neredeyse imkânsız bir hâle gelmiştir.²¹⁵

Dolayısıyla da bu değişikliklerin resmî olarak kararlaştırılması ile beraber bu durum, Lübnan’daki Filistinlilerin hukuki statüsünü inceleyen ilgili taraflar arasında önemli bir tartışma konusu olmuştur. Bu bağlamda, yapılan bu değişikliklere destek veren

²¹⁴ **Ibid.**, s. 42

²¹⁵ Mohsen Mohammad Sales, “The Situation of Palestinian Refugees in Lebanon”, Beirut, **Al Zaytouna Centre for Studies & Consultations**, İkinci baskı, 2008, s. 65

tarafllara göre Filistinli mültecilerin ilk olarak Lübnan'daki kanunlar nezdinde oturtulmuş olan karşılıklı memnuniyet koşulundan muaf tutularak Filistinlilerin lehine bir adım atılmıştır. Diğer taraflar ise yapılan değişikliklerin aile ödenekleri ve doğum parası gibi sosyal güvenlik konularını kapsamadığını belirterek bu işlemleri sert bir şekilde eleştirmişlerdir. Bunun yanı sıra Filistinli mülteciler Sosyal Güvenlik Fonu İdaresi'ne ye olmak için aylık olarak harç demelerine rağmen pratikte hastalık ve annelik hakları gibi sosyal güvenlik hizmetlerinin verdiği ayrıcalıklardan yararlanmamaktadır.²¹⁶

Üstelik İş Kanunu ve Sosyal Güvenlik Kanunu çerçevesinde kararlaştırılan yeni değişiklikler işten ayrılma durumunda tazminat verme ve karşılıklı memnuniyet şartı aranmaması gibi ayrıcalıkları Filistinli işçilere sağlamış olsa da, işçilerin elinde çalışma izini bulunmasına dair ön koşulu sağlanmaları gerekmektedir. Bunun dışında tıp, hukuk ve mühendislik dâhil olmak üzere ilgili sendikalara ye olmayı gerektiren yüksek dzeylimesleklerde Filistinlilerin alışabilmelerinin yasağı kaldırılmamıştır. Hâlbuki bilindiği üzere Lübnan'daki ulusal sendikaların çoğunu öncesinde ye olunmadığı takdirde mülteciler gibi katılmak isteyen kişiler hiçbir şekilde katılma fırsatı bulamayacaktır. Bu durum günümüze kadar Lübnan vatandaşı olmayan kişilerin pek çok iş kolunun dışında bırakıldığı anlamına gelmektedir.

Lübnan'a göç eden Filistinli mültecilere yönelik hükümet politikaları nedeniyle bugün resmî olarak kayıtlı yaklaşık 300.000 Filistinli mülteci, altyapı hizmetlerinden tamamen yoksun olan mülteci kamplarında zor yaşam koşulları altında hayatta kalmaktadırlar. Bununla beraber 2001 yılında Filistinlilerin mülk edinmesinin Lübnan Parlamentosu tarafından tamamen yasaklanmasının yanı sıra mültecilerin çalışma hakkı konusunda da birtakım kısıtlamalar getirilmiştir.

Ağustos 2010'da yapılan değişiklikler bazı çevreler tarafından iyi bir hukuki adım olarak görülse de günümüzdeki sivil toplum kuruluşlarının yayımladığı raporlara göre Filistinlilerin çoğu günümüzde ödenmesi gereken vergilerin yksekligi sebebiyle çalışma izni başvurusu yapmaktan kaçınmaktadırlar. Bu bağlamda yapılan değişikliklere göre Filistinliler sosyal güvenlik hizmetlerinden faydalanma hakkı tanınmamış, bunun sebeple

---

²¹⁶ Nasif, Khoury, **a.g.e.**, s. 23

Filistinlilerin aldığı düşük ücretten Sosyal Güvenlik Fonu'na belli bir miktar ödeme yapılması işe yaramayan bir durum hâline gelmiştir.

Filistinli mültecilerin mülk edinme ve çalışma haklarına dair temel haklar üzerine uygulanan kısıtlamalar konusunda “Human Rights Watch” olarak adlandırılan İnsan Hakları İzleme Örgütü tarafından birtakım söylemlerde bulunulmuştur. Bu çerçevede uluslararası bir sivil toplum kuruluşu olan İnsan Hakları İzleme Örgütü “Lübnan Parlamentosu üyeleri Filistinli mültecilerin mülk edinme ve çalışma hakkına dair temel hakları konusunda uygulanan kısıtlamaları kaldırılmasını onaylamalıdır” şeklinde ifadeler kullanmıştır. Bu bağlamda, örgütün temsilcisi olan Nadim Houry “Lübnan Hükümeti uzun süredir Filistinli mültecileri dışlamaktadır, Lübnan Parlamentosu Filistinlilere uyguladığı ayrımcılıkları durdurmalıdır” diye konuşmuştur.

Bunun devamında, İnsan Hakları İzleme Örgütü Lübnan'daki Filistinli mültecilerin geçim şartlarını iyileştirmek adına, tüm iş kollarında Filistinlilere uygulanan ayrımcılıklara son verilmesini belirtmiştir. Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı (UNRWA) tarafından yapılan çalışmalara göre, Lübnan'daki Filistinli mülteciler diğer ülkelerdeki Filistinli mültecilere kıyasla son derece zor yaşam koşullarında yaşamaktadır.

Bu bağlamda, Filistinlilerin sahip olması gereken iş sözleşmesinin konusu ile alakalı Norveç Sosyal Bakım Araştırmalar Merkezi (FAFO) tarafından bir çalışma yapılmıştır. Bunun üzerine Filistinlilerin sadece %15'inin iş sözleşmesi olduğu saptanmıştır. Kalanlar ise hukuki koruması bulunmayan yasal olmayan işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır. Bunun yanı sıra çalışma ve ücret alma hususunda son derece ayrımcılığına maruz kalmışlardır. Lübnan'daki işverenlerin çoğu Filistinli çalışanlara Lübnanlı çalışanlardan daha az ücret ödemiş veya direkt olarak işlerinde Filistinlileri çalıştırmayı reddetmişler.²¹⁷

Bu bakımdan Lübnan'daki Filistinli mültecilerin hukuki statüsünün incelenmesine ilişkin olarak Palestinian Association for Human Rights (Witness), Palestinian Human

---

²¹⁷ “Lebanon: Seize Opportunity to End Discrimination Against Palestinians”, 18 June 2010, <https://www.hrw.org/news/2010/06/18/lebanon-seize-opportunity-end-discrimination-against-palestinians> (Erişim Tarihi 16/7/2021)

Rights Organization (PHRO), Aidoun Center for Refugees- CRR dâhil olmak üzere sivil toplum kuruluşları tarafından Filistinli işçilerin çalışma izninin yenilenmemesine dair birden fazla şikâyetle bulunulmuştur. Üstelik Lübnan'daki yerel ve uluslararası kuruluşlar, aynı zamanda mültecilere yardım ajansı gibi önemli kurumların temsilcileri uluslararası anlaşmalar çerçevesinde belirlenmiş olan hükümlere aykırı davranan Lübnan Hükümeti'nin çalışma haklarını ihlal ettiği ile ilgili suçlamalarda bulunmuştur.

Bu çerçevede yukarıda belirtildiği üzere Birleşmiş Milletler Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi dâhil olmak üzere Lübnan Hükümetinin imzaladığı tüm uluslararası sözleşmeler insan haklarına saygı gösterilmesine dair şart koşturmuştur. Bu bağlamda, Lübnan Hükümeti'nin Filistinli işçilere yönelik politikaları uluslararası insan hakları sözleşmeleri ve uluslararası hukuk mekanizmaları tarafından büyük bir insan hakları ihlali olarak değerlendirilmektedir. Bununla beraber daha önce belirtilen yerel ve uluslararası kuruluşlar Lübnan yetkili makamları tarafından Filistinlilere çalışma izni verilmesi konusunda uygulanmış kısıtlamaların kaldırılarak bu konuda yeniden düzenleme yapılması talebinde bulunmuştur.²¹⁸

Lübnan Hükümeti'nin çalışma hakkı konusunda uyguladığı kısıtlamalar dâhil olmak üzere Filistinli mültecilere karşı hukuki açıdan uygulanan ayrımcılık eylemleri Filistinlilerin düştüğü sıkıntılı durumun günden güne kötüleşmesine sebep olmuştur. Bu çerçevede Lübnan İş Kanunu çerçevesinde öngörülen hükümler nedeniyle Filistinli mülteciler inşaat ve küçük zannatlar hariç neredeyse hiçbir işte çalışamış, bu da Filistinliler arasındaki işsizliğin daha da artmasına yol açmış ve bütün bunlar Filistinlilerin hükümete protesto eylemleri düzenlemesini teşvik edici faktörler hâline gelmiştir.²¹⁹

---

²¹⁸Euromed Rights, "Open Letter Concerning the Renewal of Work Permits for Palestinian", 24 April 2015, <https://euromedrights.org/publication/open-letter-concerning-the-renewal-of-work-permits-for-palestinian-refugees/> (Erişim Tarihi 18/7/2021)

²¹⁹Lama Al- Arian, " In Lebanon, Palestinian Protest New Employment Restrictions", **Nanitorial Public Radio**, 26 July 2019, <https://www.npr.org/2019/07/26/745041157/in-lebanon-palestinians-protest-new-employment-restrictions> (Erişim Tarihi 18/7/2021)

3.3.Mülkiyet Hakkı

3.3.1. Lübnan Mülkiyet Yasası'nın İncelenmesi

Lübnan yasaları Filistinli mülteciler dâhil olmak üzere ülkede yaşayan tüm yabancıların mülk edinmesi hususunda birtakım kısıtlamalar getirmiştir. Bu çerçevede 14/1/1969 tarihli 11614 sayılı kararname gereği, Lübnan vatandaşı olmayan kişilerin malvarlığı veya gayrimenkullerini kullanma hakkı Lübnan Bakanlar Kurulu tarafından resmî bir izin verilmesi ön koşuluyla sınırlanmıştır.

Ancak 11614 sayılı kararnamenin 3. maddesinde Filistinliler dâhil olmak üzere Arap uyruklu olan tüm vatandaşlar önceden alınması gereken resmî izni koşulundan muaf tutulmuştur. Dolayısıyla, aşağıda görüleceği üzere Filistinli mülteciler önceden izin almadan Lübnan topraklarının 5000 mertrekarelik bir bölümünde gayrimenkul kullanabilir duruma gelmiştir.

Bunun yanı sıra mültecilere Beyrut bölgesinde 3000 metrekareyi geçmeyecek şekilde taşınmaz malları kulanma hakkından yararlanma hakkı verilmiştir. Ancak o dönemde Lübnan'a yerleşen Filistinli mültecilerin kararname uyarınca belirtildiği üzere ödemesi gereken harçları tamamladıktan sonra onlara tanınmış sınırlar içinde bir eve sahip olma veya herhangi bir gayrimenkul kullanma hakkını yasal olarak kullanabilmişlerdir.

Böylelikle Filistinli mülteciler, Lübnan topraklarında 11614 sayılı kararname çerçevesinde belirlenmiş hükümlere göre belli bir metrekarelik alanda mülk edinme hakkı kullanabilmiştir. Bu durumun da Lübnan Hükümetinin 11614/1969 sayılı kararname çerçevesinde birkaç maddenin üzerinde yaptığı değişikliklere kadar geçerli olduğu belirtilmektedir.²²⁰

Lübnan Hükümeti, ülkeye turizm ve sanayi sektörlerinde yabancı yatırımların teşvik edilmesi adına ülkede yabancıların intifa hakkı üzerinde getirilen

²²⁰“E-20-“حقوق اللاجئين الفلسطينيين في لبنان-20”, 30 Ekim 2011,

<https://www.lp.gov.lb/ContentRecordDetails.aspx?id=13693&title=E-20-%D8%AD%D9%82%D9%88%D9%82%D8%A7%D9%84%D9%84%D8%A7%D8%AC%D8%A6%D9%8A%D9%86-%D8%A7%D9%84%D9%81%D9%84%D8%B3%D8%B7%D9%8A%D9%86%D9%8A%D9%8A%D9%86-%D9%81%D9%8A-%D9%84%D8%A8%D9%86%D8%A7%D9%86> (Erişim Tarihi 20 /7/2021)

kısıtlamaların ortadan kaldırılması amacıyla hukuki bir adım atmıştır. Bu bakımdan Lübnan’da Temsilciler Meclisi tarafından 2001/296 sayılı kararname gereğince 11614/1969 sayılı kararname çerçevesindeki öngörölmüş bazı maddelerinin üzerinde birtakım değişiklikler yapılarak ölkede yabancılarının gayrimenkul kullanma hakkı konusunda uygulanmış hukuki kısıtlamalar yumuşatılmıştır.²²¹ Üstelik değişikliklerin yapılmasından önce Filistinli mültecilerin ödediğı emlak vergisi %16’ya kadar ulaşırken değişikliklerin yapılmasından sonraki dönemde %5’e kadar düşüröldüğü ifade edilmektedir.²²²

Lübnan’da Temsilciler Meclisi’nin 11614/1969 sayılı kararname üzerine yaptığı değişikliklerle belirlenmiş maddeler incelendiğinde, siyasi ve etnik yaklaşımlardan yola çıkarak ölkede Filistinlilerin yerleşmesinin kabul edilmemesi eğilimi olduğı görölmektedir. Bu konuda 2001/296 sayılı Kararname’nin 1. Maddesi’nde Filistinlilerin yerleşimlerinin kabul edilmemesine bağılı olarak, Lübnan vatandaşı olmayan gerçek kişi veya tüzel kişi veya kendi ölkesinde vatandaşlık sahibi olmayan tüm kişilerin herhangi bir intifa hakkı kullanmaktan yararlanamayacağı belirtilmiştir.²²³

Bunun devamı olarak yapılan değişiklik çerçevesinde belirtilmiş olan 7.Madde’de Lübnan’daki yetkili makamlar tarafından önceden resmi bir ruhsat alınmamış olup Lübnan vatandaşı olmayan gerçek ve tüzel kişilerin Lübnan toprağından %3 oranını geçmeyecek şekilde gayrimenkul kullanma hakkını kullanabilmelerine izin verilmiştir. Ayrıca Beyrut yüzölçümünün %10’unu geçmeyecek şekilde taşınmaz mülk edinme hakkından yararlanabilmişlerdir. Dolayısıyla da Lübnan toprağında 3000 metrekaredan fazlası malvarlığını kullanılabilmesi için Temsilciler Meclisi’nin onayının gerektiğı de belirtilmiştir. Ancak daha sonra göröleceğı üzere Filistinlilerin mülk edinme hakkı konusunda uygulanmış olan kısıtlamalar Filistinli mültecilerin çok kalabalık kitleler hâlinde bir yığın şeklinde yaşamalarına sebep olmuştur.²²⁴

²²¹ **Lebanon Labor Laws and Regulation Handbook – Strategic Information and Basic Laws**, Lebanon, International Business Publications, Washington DC, 2016, s. 155

²²² U.S Department of State, “2017 Investment Climate Statements: Lebanon”

<https://www.state.gov/reports/2017-investment-climate-statements/lebanon/>, (Erişim Tarihi 23/7/2021)

²²³ Norwegian Refugee Council, “Palestinian Refugees’ Right to Inter Under the 2001 Amendment Law-Beirut Test Case”, Lebanon, Information, Counselling and Legal Assistance Programme, January 2016, s. 1

²²⁴ Investment Development Authority of Lebanon (Idal), “Legal Framework for Ownership of Land in Lebanon”, https://investinlebanon.gov.lb/Content/uploads/Legal_Framework_for_Ownership_of_Land_in_Lebanon.pdf (Erişim Tarihi 23 / 7 / 2012)

Lübnan'daki Temsilciler Meclisi'nin 11614/1969 sayılı Kararname üzerinde yaptığı değişiklikler ile beraber Filistinliler dâhil olmak üzere Lübnan'da yabancıların intifa hakları konusunda tekrar kısıtlamalar getirilmiştir. Bu bakımdan, Lübnan'da açılacak olan yabancılar şirketlerin en az %50 sermaye payının Lübnan asıllı olan gerçek veya tüzel kişilere ait olacağına dair bir şart koşulmuştur. Bunun haricinde, Lübnan yasalarına göre ülkede bulunan yerli şirketlerin kendi iç tüzük hükümleri gereğince Lübnan vatandaşı olmayan kişilere pay vermenin yasaklandığı şartı da koşulmuştur.²²⁵

Böylece Lübnan kanunları çerçevesinde belirtildiği üzere Filistinli mültecilerin sınırlı taşınmazlar ve malvarlığı kullanma hakkı üzerine kısıtlamalar getirilmiş, aynı zamanda mültecilerin ülkede bulunan şirketlere yatırım konusunda katılmaları hususunda birtakım sorunlarla karşılaşmışlardır.

3.3.2. Mülkiyet Yasası'nın Filistinli Mültecilere Etkisi

11614/1969 sayılı Kararname üzerinde yapılan değişiklikler ile beraber Filistinlilerin mülk edinme hakkı nezdinde uygulanmış kısıtlamaların durumu daha da kötüleştirdiği görülmektedir. Bu bağlamda çıkarılan Başkanlık Kararnamesi'nin 1. Maddesi'ni inceleyecek olursak “Kendi ülkesinde belgesi veya vatandaşlığı olmayan kişiler” veya “Filistinli birinin mülk edindiği herhangi bir gayrimenkulü kullanması Lübnan Anayasası'ndaki, Filistinlilerin yerleşimlerinin yasaklanış ilkesi ile çelişkili olduğu sürece hiçbir şekilde intifa hakkı kullanamayacağı” gibi ifadeler kullanıldığı açıkça görülebilmektedir.

Bu çerçevede hepimizin bildiği üzere, diğer yabancılara karşın kendi ülkesinde tanınmayan kişiler yalnızca Filistinli mülteciler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum da mülkiyet yasasının Filistinlilerinin mülkiyet hakkını kullanmalarının kasıtlı olarak dışında bırakıldığı anlamına gelmektedir. Ayrıca Filistinli mültecilerin yerleşimi meselesinin toplumsal olarak ve siyasal olarak ciddi bir endişe kaynağı oluşturduğu açıklanmıştır.²²⁶

²²⁵ “Acquisition of Real Estate by Foreigners in Lebanon Dutied of Registering Real Eastes in the Real Estate Regster”, <http://www.databank.com.lb/docs/Foreign%20Ownership%20of%20Real%20Estate%20in%20Lebanon.pdf> (Erişim Tarihi 26 / 7 / 2012)

²²⁶ “No Refugee: Palestinian in Lebanon”, University of Oxford, Oxford Department of International Development, **Refugee Studies Center**, Working Paper Series No. 64, June 2010, s. 10

Üstelik 2001 yılından, yani değişiklikler yapılmadan önceki dönemde gayrimenkul satın alan Filistinlilerin kanun çıkarılmasından sonra kendi mülklerini mirasçılarına devretme hakkını kullanmalarına bile engel olunmuştur. Bunun üzerine 296/2001 sayılı Kararname'nin Filistinlilerin mülkiyet hakkı konusunda birtakım kısıtlamalar getirerek mültecilerin yaşam koşulları, aynı zamanda mültecilerin yaşadığı toplu konut alanları üzerine de olumsuz etkiler bıraktığını söylenmektedir.²²⁷

Filistinli mültecilerin 296/2001 sayılı Kararname'den sonra karşılaştıkları sorunlardan biri olan 2001 yılından önce satın alınan fakat kayıt işlemleri tamamlanmamış durumda olan mallara taleplerinin devlet daireleri tarafından tamamen raddedilerek alınan malların kayıt işlemlerinin gerçekleştirilmemesi olmuştur. Bunun yanı sıra 296/2001 sayılı Kararname'nin Filistinlilerin şahsi mallarını başkasına devretme hakkı konusunda engel oluşturmamasına rağmen dinî mahkemelerin uyguladığı miras kanunları sebebiyle devlet daireleri bu işlemlerin gerçekleştirmesini kabul etmemektedir.²²⁸

Mülkiyet hakkı dâhil olmak üzere Lübnan Hükümeti'nin Filistinli mültecilere hukuki açıdan temel haklarda uyguladığı dışlama politikası mültecilerin yalnızca yaşam standartları üzerinde derin izler bırakmamış, aynı zamanda Filistinlilerin Lübnan'daki yerleşim bölgeleri üzerinde de olumsuz etkiler bırakmıştır. Bu kapsamda 6. Tablo'da görüleceği üzere Lübnan Maliye Bakanlığı'nın açıkladığı sayısal verilere göre Lübnan'daki Filistinli mültecilerin ülkedeki diğer yabancılara göre mülkiyet oranının daha düşük olduğu görülmektedir.

---

²²⁷ Nizar and Rana Saghih, "Legal Assessment of Housing, Land and Property Ownership, Rights Transfers, and Property Law related to Palestinian", **Norwegian Refugee Council- European Commission**, October 2008, s. 20-21

²²⁸ Layla el- Ali, "UPR 2020: Palestinian Refugee Rights in Lebanon", Najdeh Association, Development Action Without Borders (Naba'a), **Palestinian Human Rights Organization (PHRO)**, s. 5

6. Tablo

Filistinli Mültecilerin Mülteci Kampları Dışındaki Mülkiyet Paylaşım Oranı

	İl veya İlçe	Filistinlilerin Mülkiyeti	Yabancılar verilen Toplam Oran	Yüzdelik Oran
1.	Beyrut	2390	20.214	%11.8
2.	Baabda	48.649	227.311	%21
3.	Sayda	44.395	45.398	%97
4.	Nebatiye	-	2669	%0
5.	Şimal İli	5321	20.624	%25
6.	Bekaa	25.184	100.911	%25
	Toplam	130.457	510.068	%25

Kaynak : Suhail Natour, “الفلسطينيون في لبنان وتعديل قانون الملكية العقارية”, **Institute For Palestine Studies**, 13 (50), 2002, s. 3.

Lübnan yerleşen Filistinli mülteciler ile ilgili yapılan çalışmalara göre, Filistinli mülteciler ülke çapında yayılmış olan 12 mülteci kampında yaşamaya devam ederken yaklaşık 162.000 Filistinli, mülteci kampları dışında Beyrut ve Sayda gibi şehirlere yerleşmiştir. Ancak Lübnan Maliye Bakanlığı’nın yayınladığı istatistiklere göre Filistinli mültecilerin malvarlığının ülkedeki yabancıların mallarının %25’ini oluşturduğu söylenmektedir. Üstelik çalışma yapılan dönemde Filistinli mültecilerin sahip olduğu mülklerin oranı Lübnan genel yüzölçümünün %0.00001’i olmuştur.

Lübnan İç Savaşı yıllarından günümüze dek mülteci kamplarındaki Filistinlilerin hayat koşulları günden güne kötüleşmiştir, özellikle de Lübnan İç Savaşı sırasında Tel Al-Zaatar ve Jisr Al-Basha gibi ait birkaç Filistin mülteci kampının tamamen yıkılması Filistinli mültecilerin yaşadığı kampların sayısının azalmasına yol açan bir faktör olmuştur.

Buna paralel olarak Lübnan'da yaşanan siyasi ve etnik çatışmalar sebebiyle Filistinli mülteciler ülkenin farklı yerlerine dağılarak bir iç göçü yaşanmasına yol açmış ve bunu durum mülteci kamplarında nüfus yoğunluğunun artmasına sebep olmuştur.

Bununla beraber, Taif Anlaşması'nın imzalanması ile 1990'larda Lübnan yetkili makamları tarafından UNRWA'nın kurduğu Beyrut civarındaki mülteci kampları başta olmak üzere ülkedeki tüm mülteci kamplarında restorasyon ve yeniden imar faaliyetleri tamamen yasaklanmıştır. Bunun üzerine UNRWA, devletten özel izin alarak mülteci kamplarına yalnızca yeni okullar açılması veya klinikler kurulması gibi hizmetler sunabilmiştir.

Diğer yandan, Lübnan'a göç eden Filistinli mültecilerin sayısında büyük bir artış yaşanmasına rağmen Lübnan Hükümeti mültecilere konaklama ve yerleştirme politikası uygulamasına karşıt tavırda olmuştur. Bu bağlamda, mülteci kamplarda inşa edilen binaların yatay ve dikey olarak yayılması yasaklanmıştır. Dolayısıyla da Lübnan İç Savaşı sırasında yıkılmış olan Şatila mülteci kampının yeniden imar edilmesine izin verilmemiştir. Ayrıca Lübnan otoriteleri tarafından mülteci kamplarında altyapı düzenlemeleri ve yenilemeleri konusunda da birtakım kısıtlamalar getirilmesi mülteci kamplarının gecekondü bölgeleri hâline gelmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla mülteci kampları sürekli olarak sağlık, altyapı gibi temel hizmetlerde çözülmeyecek büyük sorunlar ile karşı karşıya kalmaya devam etmektedir.

Bu çerçevede, daha sonraki bölümlerde görüleceği üzere mülteci kamplarındaki Filistinliler arasında yaşanan silahlı çatışmalar, aynı zamanda kamplardaki silahlı grupların Lübnan güvenlik güçleri ile aralarında sürekli olarak yaşanan gerginlik nedeniyle Lübnan ordu birlikleri Filistin mülteci kamplarında herkes adına güvenlik sağlama bahanesiyle kampların giriş ve çıkışlarına barikatlar kurmuştur. Buna bağlı olarak mülteci kamplarındaki yıkılmış olan yapıları yeniden inşa etmek ve bina onarım malzemelerinin kamplara girişi tamamen yasaklanmıştır. Üstelik güvenliği sağlama mazereti ile kampların giriş ve çıkışlarda birtakım kontrol noktalarıyla birlikte mülteciler kamptan çıkışlarında yetkililer tarafından sürekli soruşturmalara maruz kalmışlardır. Bunu durum hem

mültecilerin günlük hayatını zorlaştırmış hem de mülteci kamplarının açık hava hapishanelerine dönüşmesine neden olan bir faktör olmuştur.²²⁹

3.3.3. Siyasi Çevrelerde Filistinli Mültecileri Yerleştirme Konusu

2001 yılında Lübnan Hükümeti'nin ülkenin mevcut ekonomik durumunu iyileştirmek konusunda hazırladığı ekonomik reform programlarının gerçekleştirilmesine dair Lübnan'daki yabancıların mülk edinme hakkı hususunda birtakım değişiklikler yapılacağı duyurulmuştur. Özellikle de hükümetin yaptığı araştırmalar uyarınca, yabancıların mülkiyet hakkı üzerinde yapılacak değişikliklerle ekonomi alanında olumlu gelişmeler yaşatacak yabancılar yatırımlar gerçekleştirilebileceği düşünülmüştür.

2001 yılında mülkiyet hakkı konusunda yapılan değişikliğin en önemli noktalarından biri 1. Madde olmuştur. Bu çerçevede 1. Madde uyarınca kendi ülkesinde belgesi veya vatandaşlığı olmayan hiçbir kişi Lübnan'da intifa hakkı kullanamayacaktır. Oysaki Lübnan Anayasası'nda mültecilerin yerleşmesinin kabul edilmemesi ilkesine dayanılarak mültecilerin mülk edinme hakkı olmadığı belirtilmiştir. Ancak 1. Madde'de görüldüğü üzere yapılan değişiklikle Lübnan'daki tüm yabancılar yerine sadece Filistinli mültecilerin kasıtlı olarak bu haktan mahrum bırakıldığı fark edilmektedir.²³⁰

Yapılan değişiklikler ile ilgili Temsilciler Meclisi tarafından yapılan tartışmaların başında gelen durumlardan biride “tawteen” olarak adlandırılan Filistinli mültecilerin Lübnan'a yerleştirilmesi meselesinde birkaç parlamento üyesi tarafından bu meselenin toplumsal olarak büyük bir kaygı oluşturduğuna dair açıklamalarda bulunulması olmuştur. Bu bağlamda parlamento üyeleri tarafından Filistinli mültecilerin satın almış olduğu pek çok daire bulunduğuna dair istatistikler sunulmuştur. Üstelik Filistinlilerin yerleştirilmesi meselesinin siyasi alanda gündeme getirilmemesi amacı ile Filistinlilerin yerleştirilmesi başlığı altında kanunen Filistinlilerin gayrimenkul kullanma hakkı olmadığı şeklinde yazılı bir metin eklemesi gerektiği düşünülmüştür. Buna bağlı olarak Lübnan'ın kötüleşen durumu ve yaşanan nüfus yoğunluğu gibi durumlardan dolayı Filistinli mültecilerin

²²⁹Suhail Natour, “الفلسطينيون في لبنان وتعديل قانون الملكية العقارية”, Beirut, **Institute For Palestine Studies**, 13(50), 2002, s. 4

²³⁰Badil – Resource Center for Palestinian Residency and Refugee Rights, “الحقوق العقارية للفلسطينيين في لبنان”, “سلبية القانون اللبناني التمييزي”, <https://www.badil.org/ar/publications-ar/periodicals-ar/haqelawda-ar/item/1792-article16.html> (Erişim Tarihi 31/7/2021)

yerleştirilmesi konusunda Lübnanlıların ev sahipliği yapacak durumda olmadığına dair ifadelerde bulunulmuştur.²³¹

Bunun yanı sıra, son dönemlerde özellikle de 2000'lerin başından beri hem toplumsal hem de siyasal olarak sürekli tartışılmaya devam edilen Filistinlilerin yerleştirilmesi meselesinin hem Lübnanlı siyasetçiler hem de halkın geneli açısından büyük bir endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Ancak bu meseleye karşı çıkan görüşlerin temel nedeni incelenecek olursa, demografik, etnik, mezhepsel ve ekonomik temellere dayandığı açıkça görülmektedir.²³²

Lübnan'daki Filistinli mültecilerin yerleştirilme meselesinin demografik ve mezhepsel açısından Lübnan toplumunun dengesini bozabileceği düşünülmektedir. Lübnan Üniversitesi Tarih Bölümü akademisyeni Can Şaraf'ın bu husustaki ifadelerine göre, yerleştirme durumu, mezhepsel dengeyi sağlamış olan bir toplumun beklenmedik bir nüfus artışı yaşaması anlamına gelmektedir. Bu kapsamda, 1948 yılında Lübnan'a geçici olarak göç eden Filistinlilerin nüfusunun günden güne artmasının doğal bir durum olduğu görülmektedir. Dolayısıyla da 1948'den günümüze Filistinlilerin sayısında sürekli bir artış olması ile beraber bu durumun ülke geleceğinde büyük bir demografik dengesizlik ortaya çıkarabileceği düşünülmektedir. Buna paralel olarak Lübnan Hükümeti'nin bu konuda ekonomik ve toplumsal kalkınma hususunda ağır sorumluluklar taşımak zorunda kalabileceği ifade edilmiştir.

Filistinli mültecilerin yerleştirilme meselesine Lübnan'da mezhepsel alanda büyük bir kaygı ile yaklaşılmasının temel nedeni, bilindiği üzere Filistinli mültecilerin çoğunlukla Sünni Müslüman olmalarıdır. Bunun yanı sıra, din ve mezhep açısından en kozmopolit ülkelerden biri olan Lübnan, dinî gruplar ve azınlıklar arasında mezhepsel denge üzerine kurulan siyasi rejiminin, Filistinli mültecilerin Sünni Müslümanlar olması sebebiyle Lübnan'daki siyasal sistemin Müslümanların lehine değişebileceğinden endişe duyulduğunu belirtmektedir.²³³

---

²³¹ Sales, **a.g.e.**, s. 69-70

²³² Alex Levy ve George Shamiyeh, "Responding to Crisis: How Lebanon Determines its Refugee Policies", **Imes Capstone Paper Series**, The Institute for Middle East East Studies, The Elliott School of International Affairs, The George Washington University, May 2016, s. 11

²³³ Natour, **الفلسطينيون في لبنان وتعديل قانون الملكية العقارية**, **a.g.e.**, s. 8

Tawteen olarak adlandırılan Filistinli mültecilerin yerleştirilmesi durumu uluslararası topluluklarda ele alınan görüşmelere göre 1948 ile 1976 yılları arasında vuku bulan Filistinlilerin göç hareketi ile bağlantılıdır. Bunun yanı sıra 1970 yılında meydana gelen Kara Eylül olayları ile beraber FKÖ'nün Ürdün'den çıkarılması, Ürdün'den Lübnan'a bir Filistinli göç hareketi daha yaşanmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda, 1970'lerin başında Filistin Kurtuluş Örgütü ile Hristiyan gruplar özellikle de Filistinlilerin göçüne şiddetle karşı olan Maruniler arasında yaşanan çatışmalar, birçok dinî ve etnik azınlığın Filistin halkı ve Filistin silahlı gruplarına karşı kin ve düşmanlık duyguları beslemesine neden olmuştur.

Lübnan İç Savaşı'nın bitmesi ile beraber tawteen ifadesinin resmî olarak Filistinli mülteciler ile bağlantılı tutulmasının yanı sıra mültecilerin ülkeden çıkarılması isteği söz konusu olmuştur. Bu doğrultuda Filistinli mültecilere Lübnan'da önemli alanlarda dışlanma politikası uygulanması ile beraber onlara karşı baskıcı önlemler alınmıştır. Diğer yandan da Lübnan İç Savaşı yıllarında meydana gelen kanlı çatışmaları resmi olarak sona erdiren Taif Anlaşması'nda belirlendiği üzere Filistinli mültecilerin Lübnan'da kalıcı olarak yerleşmesi tamamen yasaklanmıştır. Bunun yanı sıra Lübnan kanunlarında tawteen ile ilgili belli bir açıklama olmaması sebebiyle Filistinli mültecilerin vatandaşlık hakkı, medeni ve ekonomik hakları gibi temel haklardan faydalanmalarının dışında bırakılması sağlanmıştır.

Bu süreçte Lübnan siyasi otoritelerinin bu konuda sürekli olarak yaptığı açıklamalara göre Filistinli mültecilerin Lübnan'da ciddi bir güvenlik tehdidi olarak görülmesi ile beraber siyasi partiler, akademisyen ve siyasetçiler gibi yetkili çevreler tarafından Filistinli mültecilerin toplu olarak Lübnan'dan göç ettirilmesi gerektiği, Lübnan'da Filistinli mültecilerin bulunmasının ülkenin geleceğini ve istikrarını sarsabileceği şeklinde yaygın bir inanç ortaya çıkmıştır.²³⁴

Lübnan İç Savaşı'nın sona ermesinden sonra Lübnan'daki Filistinli mülteciler sorununun çözümü konusunda Lübnan siyasetçileri ülke genelinde yeni düşünceler ortaya

---

²³⁴Alex, Shamiyeh, **a.g.e.**, s. 12

çıkarmıştır. Bu bağlamda, 1990'ların Savunma Bakanı Fares Boueiz gibi Filistinli mültecileri aşağı gören birtakım siyasetçiler olmuştur.

Üstelik Filistinli mülteciler sorununun çözümüne dair yürütülen çalışmalarda Birleşmiş Milletler'in "Filistinli Mültecilerin Geri Dönüş Hakkı" faaliyetinin Lübnan'a göç eden Filistinli mültecilerin sayısında bir azalmaya yol açabileceği düşünülmüş, buna paralel olarak Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelere Filistinli göçünün teşvik edilmesi hususunda çağrılarda bulunulması amacıyla birkaç siyasetçi tarafından adımlar atılmıştır.

Dolayısıyla da Lübnan'ın siyasi alanda Filistinli mültecilerin yerleştirilmesini reddetmesi ile ilgili sunmuş olduğu sebeplerden biri de yaklaşık 400-500 bin Filistinli mültecinin Lübnan toplumuna dâhil edilmesinin çok tehlikeli ve kötü sonuçlar doğurabileceğidir. Bunun devamında, Lübnan ekonomisinin düzensizliği, İç Savaş'ın ülkenin çapında bıraktığı yıkıcı etki, nüfusa ayrılmış olan alanların yetersizliği gibi temel nedenlerden dolayı Lübnan Hükümeti Filistinlileri ülkeye dâhil etme ve birleştirme politikasını uygulayamayacağını net bir şekilde açıklamıştır.²³⁵

Yukarıda belirtilen yabancıların mülkiyet hakkı konusunu hukuki açıdan inceleyecek olursak Lübnan Devleti'nin Lübnan Anayasası başta olmak üzere taraf olduğu birtakım uluslararası anlaşmalara aykırı davrandığı görülmektedir. Lübnan Anayasası önsözünde Lübnan'ın Arap Ülkeleri Birliği'nde kurucu ve faal üye olduğu ifade edilmiştir. Üstelik Birleşmiş Milletler'e tam üye sahibi olan Lübnan, BM'nin sözleşmelerinin uygulamasını sağlamakla yükümlüdür.

Dolayısıyla da Lübnan'ın eylemleri İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi gibi uluslararası anlaşmalara aykırı olamaz. Zira Lübnan Devleti'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalarda öngörülmüş olan tüm ilkeleri ülkedeki tüm alanlarda yürütmesi gerektiği belirtilmektedir.²³⁶ Bu bağlamda, Lübnan'ın imzaladığı birkaç uluslararası sözleşme

---

²³⁵Daniel Meier, "Al- Tawteen: The Implantation Problem as an Idiom of The Palestinian Presence in Post Civil War Lebanon (1989-2005)", Pluto Journal, **Arab Studies Quarterly**, Summer Vol. 32, No. 3, 2010, s. 151-152

²³⁶ The Lebanese Constitution, Promulgated May 23, 1926, PART ONE, Fundamental Provisions, https://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2017/06/Liban_ang_010117.pdf (Erişim Tarihi 5/8/2021)

çerçevesinde mülkiyet hakkı ile alakalı temel ilkelere ve maddelere aykırı olarak davrandığını birkaç örnekle açıklamak gerekir.

Lübnan'ın resmî olarak imzaladığı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 17. Maddesi'nde "Herkesin tek başına veya başkaları ile mülk edinme hakkı vardır. Üstelik hiç kimse kendi mülkünden rastgele çıkarılamaz." İfadeleri geçmektedir.²³⁷ Ancak Lübnan Devleti 17. Madde'ye tamamen aykırı olarak Filistinli mültecilerin yerleşmesi meselesini kabullenmeme bahanesi ile beraber topraklarında Filistinlilerin mülk edinme hakkından yararlanmasını yasaklamıştır. Bunun devamında, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 5/3 Maddesi uyarınca ırk, renk ya da ulusal veya etnik köken ayrımı yapmaksızın herkesin miras hakkı, tek başına veya başkaları ile mülk edinme hakkı olduğu belirtilmiştir.²³⁸

Dolayısıyla mültecilerin hukuki statüsüne ilişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 13. Maddesi gereğince, hangi durumda olursa olsun mültecilere ülkede yaşayan diğer yabancılarla aynı şekilde muamele edilerek taşınır ve taşınmaz mallar satın alabilmek, kira sözleşmesi ve taşınır veya taşınmaz mallara ilişkin tüm hukuki sözleşmelerde olduğu gibi mülkiyet hakkına ilişkin işlemlerde sözleşmeye taraf olan her devletin mültecilere en en iyi şekilde muamele etmesi gerektiği belirtilmektedir.²³⁹

Lübnan'ı bağlayıcı Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ne bakacak olursak, bu sözleşme çerçevesinde ırk, cinsiyet veya dinî köken ayrımı yapmaksızın herkesin mülkiyet hakkı dâhil olmak üzere insani haklardan yararlanabileceği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede sözleşmenin 2/2 Maddesi'nde "Bu sözleşmeye taraf olan devletler, insanların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü gibi herhangi bir ayrım gözetmeksizin haklarını güvenceye almayı üstlenir." şeklinde ifade edilmektedir.²⁴⁰ Bu konuda uluslararası

---

²³⁷ Universal Declaration of Human Rights,

https://www.ohchr.org/en/udhr/documents/udhr_translations/eng.pdf (Erişim Tarihi 5/8/2021)

²³⁸ International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination,

<https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cerd.pdf> (Erişim Tarihi 5/8/2021)

²³⁹ Convention relating to the Status of Refugees,

https://treaties.un.org/doc/treaties/1976/01/19760103%2009-57%20pm/ch_iv_03.pdf (Erişim Tarihi 8/8/2021)

²⁴⁰ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi,

<https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/06turkish/TIntCovEcSocCulRights.pdf> (Erişim Tarihi 8/8/2021)

anlaşmalar çerçevesinde belirlenen metinler incelendiğinde Lübnan Hükümeti'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmaların hükümlerine aykırı olarak Filistinli mültecilerin mülk edinme hakkı başta olmak üzere insani hakları açısından dışlanma politikasına maruz bırakıldığı görülmektedir.

3.4. Elverişli Konut Hakkı: (Mekânsal İzolasyon ve Kentsel Ayrışma):

3.4.1. Ülkenin Güvenlik Tehdidi Olarak Filistin Mülteci Kampları

Yukarıda açıklandığı üzere Lübnan İç Savaşı'ndan sonraki dönemde siyasi ve etnik yaklaşımlardan dolayı Lübnan yetkili makamları Filistinli mültecilerin Lübnan'daki varlığını sona erdirmeye isteği ile hukuki açıdan mültecilere sosyal ve ekonomik dışlama politikası başlatarak mültecilerin yaşam standartlarının kötüleşmesine sebep olmuştur. Bu çerçevede Lübnan Hükümeti tarafından Filistinli mültecileri sınır dışı etme arzusu ile mültecilerin genel olarak oldukça kötü ve zor yaşam standartlarına mahkûm edecek birtakım işlemler gerçekleştirilmiştir. Mültecilerin yaşam standartlarını zorlaştırma çabalarının sonucunda, mültecilerin büyük kısmı ülkenin dışına göç etmek zorunda bırakılmıştır.

Dolayısıyla da geçmişten günümüze dek Lübnan'daki Filistinli mültecilerin güvenlik ve siyasi açıdan ciddi bir endişe kaynağı olmalarının sebebinin inceleyecek olursak, güvenlik açısından kontrolden çıkmış olan mülteci kamplarında hâlâ sürdürülen özerk yönetim, aynı zamanda İç Savaş'ın bitiminden sonraki dönemde Lübnan halkının mülteci kamplarına gösterdiği düşmanca tavırlar gibi durumların sonucu olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Lübnan'daki Filistinli mültecilerin varlığının düzenlenmesi amacıyla FKÖ ile Lübnan siyasi makamları arasında imzalanmış olan Kahire Antlaşması'nın Lübnan tarafından tek taraflı olarak iptaline rağmen, mülteci kampları Suriye gözetiminde kalarak nerdeyse özerk yönetim ile idare edilmeye devam etmiştir.

Buna bağlı olarak Kahire Antlaşması çerçevesinde yürütülen silah politikasının tersine mülteci kamplarında bulunan Filistin silahlı grupları ellerindeki silahları devlete bırakmamıştır. Buna karşın Lübnan Devleti Filistin silahlı gruplarının Lübnan güvenlik güçlerince silahsızlandırılması karşılığında mültecilere ekonomik ve sosyal alanda haklar verileceğine dair sözler vermiştir. Bununla birlikte FKÖ silahlı güçleri ile Lübnan Ordu

Kuvvetleri arasında meydana gelen çatışmalarla beraber Filistin silahlı grupları geri çekilerek Lübnan Ordu Kuvvetleri ülkenin güneyindeki tüm mülteci kamplarını zorla hâkimiyeti altına almıştır.

Lübnan İç Savaşı'nın bitiminden sonraki yıllarda uyuşturucu ticareti, silah kaçakçılığı gibi sebeplerle güvenlik otoriteleri tarafından aranan silah taşıyan Filistinlilerin saklama yerleri hâline gelen Filistin mülteci kampları, ülkenin siyasi otoriteleri nazarında ciddi bir güvenlik tehdidi oluşturmıştır. Ayrıca Lübnan otoritelerine göre Filistin mülteci kampları suçlu, katil ve silah taşıyan kişiler gibi kanun hükümlerine karşı koyan kişilerin barındığıyerler hâline gelmiş ve bu sebeple kamplarda rastgele tutuklama, suçluları kovalayıp yakalama ve gözaltına alma gibi birtakım baskı eylemleri gerçekleştirilmiştir.

Başka bir deyişle, Filistin mülteci kamplarının sürekli olarak kargaşa çıkaran bir alan olarak algılanması ile beraber “güvenlik adaları” şeklinde deyimler kullanılmaya başlanmıştır. Filistinli mültecilere karşı ortaya çıkan bu gibi nefret söylemleri Lübnan toplumundaki farklı etnik kesimler arasında da yaygın haline gelmiş ve bunun sonucu olarak Filistinli mültecilerin ülkenin güvenliği ve istikrarını tehdit eden bir unsur olarak Lübnan'dan çıkartılması gerektiğine inanılmıştır. Bunun üzerine Filistinli mültecilere hukuki açıdan uygulanan ayrımcılıkların yanı sıra mülteci kamplarının güvenlik açısından kontrol altına alınması gerektiği düşüncesi ile kamplarda güvenlik denetimi sıkılaştırılmaya başlamıştır.²⁴¹

Dolayısıyla da Filistinli mültecilerin günlük yaşamlarını daha da zorlaştırmak amacıyla tüm Lübnan'a yayılan mülteci kamplarının giriş ve çıkışlarına askerî kontrol noktaları eklenerek kampların etrafı büyük duvarlarla çevrilmiştir. Buna bağlı olarak Filistinlilerin yurtiçi ve yurtdışında dolaşım ve seyahat hakkının engellemesi amaçlanmış, Lübnan Hükümeti askerî bariyerler ile Ain El- Hilweh ve Miye Miye mülteci kampları da dâhil olmak üzere mültecilerin günlük hayatına yoğun siyasi baskılar uygulamıştır. Başka bir deyişle, Lübnan Ordu Kuvvetleri güvenliği sağlama bahanesi ile mülteci kamplarına

---

²⁴¹Are Knudsen, “The Law, the Loss and the Lives of Palestinian Refugees in Lebanon”, Bergen, **Chr. Michelsen Institute**, CMI Working Paper, 2007, s. 9-10

giriş ve çıkışlarda kısıtlamalar uygulayarak Filistin mülteci kamplarını coğrafi olarak tamamen izole ve marjinalize edilmiş bölgeler olarak bırakmıştır.²⁴²

Başka bir örnek vermek gerekirse, Nahr el Barid isimli mülteci kampının statüko durumunun değerlendirilmesi için gelen Katarlı araştırmacıların yaptığı araştırma kapsamında, Lübnan Hükümeti'nin mülteci kampları konusunda uyguladığı güvenlik önlemlerinin kampta yaşayan insanların ordu ve güvenlik güçleri tarafından alıkoyulma ve rastgele tutuklama eylemlerine maruz kalmasına kadar baskıcı eylemlerle karşı karşıya kaldığı açıklanmıştır.

Nitekim Mayıs 2019'da Lübnan askerî kuvvetlerinin ülkedeki mülteci kamplarında başlattığı silahsızlandırmada Ain El- Hilweh kampında başlatılan silahsızlandırma politikası en etkili politika olmuştur. Bu bağlamda Lübnan Ordusu'nun Hamas ve Hizbullah bağlantılı Ensarullah hareketi ile yaptığı anlaşma çerçevesinde kampta bulunan tüm silahları toplamak, silah depolamayı yasaklamak ve kurulan askerî bariyerleri ve kontrol noktalarını kaldırmak gibi güvenlik önlemleri alınmıştır.²⁴³

Lübnan otoriteleri, mülteci kamplarında yaşanan kanlı çatışmaların sonlandırılması adına bir hukuki adım daha atmıştır. Bu konuda Lübnan'ın güneyindeki Miye Miye mülteci kampındaki iki silahlı grup arasında yaşanan çatışmalar nedeniyle birkaç Lübnanlı milletvekili dâhil olmak üzere siyasi otoriteler, kamplardaki halkın güvenliğinin, kampta bulunan silahlı grupların silahsızlandırılması ve sokaklarından tamamen çekilmesinin sağlanması amacıyla kampta yaşanan çatışmalara son verilmesi gibi çağrılarda bulunmuştur. Bu hususta önlemler alınması amacıyla Lübnan Ordusu terörle mücadele kapsamında kampa girip yaşanan sabotaj eylemlerini temizlemeye çalışmıştır.²⁴⁴

Lübnan güvenlik güçlerinin Filistin mülteci kamplarına uyguladığı mekansal izolasyon politikası üzerine birkaç örnek vermek gerekirse; Ain El- Hilweh mülteci kampı en iyi örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Kasım 2016'da teröristlerin mülteci

---

²⁴² Layla el- Ali, "UPR 2020: Palestinian Refugee Rights in Lebanon", **Palestinian Human Rights Organization** (PHRO), s. 11

²⁴³ Şarkul Avast- Arap Dünyası, "Lübnan ordusu, Miye Miye kampını tamamen silahsızlandırdı", 12 Mayıs 2019, <https://turkish.aawsat.com/home/article/1719016/1%C3%BCbnan-ordusu-miye-miye-kamp%C4%B1n%C4%B1-tamamen-silahs%C4%B1zland%C4%B1rd%C4%B1> (Erişim Tarihi 14/8/2021)

²⁴⁴ Şarkul Avast- Ortadoğu, "Miye Miye Mülteci Kampı'nda çatışma", 17 EKİM 2018, <https://turk-archive.aawsat.com/miye-miye-multeci-kampinda-catisma/> (Erişim Tarihi 14/8/2021)

kamplarına sızmasının önleneyeceğinin iddia edilmesi ile beraber Lübnan'daki en büyük Filistinli mülteci kampı olan Ain El- Hilwah'in etrafı büyük duvarlarla çevrilmiştir. Bu çerçevede Lübnan silahlı kuvvetleri, kamptaki iki silahlı grup arasında yaşanan çatışmalar ile birlikte adaletten kaçmış olan birkaç silahlı kişiyi bulma iddiası ile kampın etrafına bir güvenlik duvarı inşa edilmesi gerektiğini savunmuştur.²⁴⁵

Ancak Lübnan Hükümeti'nin ülkenin istikrarının ve güvenliğinin sağlanması ve korunması adına kampın etrafına inşa ettiği büyük duvarlara karşın Filistinli mülteciler siyasi partiler ile beraber "Kampın büyük bir açık hava hapishane dönüştürülmesine hayır!" gibi sloganlarla protesto gösterileri düzenlemiştir. Bunun yanı sıra, Ain El- Hilweh Kampı'nın ülkenin güvenliğine tehdit olarak görülmesine dair iddialara karşı çıkmışlardır. Kampta görev yapan bir gazeteci bu durumu "Lübnan Hükümeti'nin kurduğu güvenlik duvarı kampın küçük bir kafese dönüşmesine yol açacaktır, aynı zamanda kamptaki mülteciler hayvanat bahçesindeki hayvanlar gibi hayatını devam ettirecektir" sözleriyle ifade etmiştir.²⁴⁶

Bunun yanı sıra, Lübnan Hükümeti nazarında Filistinli mültecilerin ülke güvenliği ve istikrarına bir güvenlik tehdidi olması sebebiyle inşa ettiği güvenlik duvarı ve Filistinli mültecilere uyguladığı sert eylemler mültecilerin günlük yaşamlarını daha da zorlaştırmış, aynı zamanda mültecilerin bulunduğu yerleşim alanlarını gettoya dönüştürmeye dair atılan köklü adımlar olmuştur.²⁴⁷

Nitekim Lübnan Hükümeti'nin mülteci kamplarına uyguladığı mekânsal izolasyon politikası insanları yalnızca psikolojik açıdan izole etmemiş, aynı zamanda sosyal olarak da izole edilmelerine yol açmıştır.²⁴⁸

---

²⁴⁵ Made for minds- Middle East, "Lebanon builds wall around Palestinian refugee camp", 16/ 8 / 2021, <https://www.dw.com/en/lebanon-builds-wall-around-palestinian-refugee-camp/a-36482657> (Erişim Tarihi 16/8/2021)

²⁴⁶ Haytham Mouzahem, "Lebanon halts work as palestinians reject wall around refugee camp", **Al-Monitor The Pulse of the Middle East**, 29 November 2016, <https://www.al-monitor.com/originals/2016/11/lebanon-ain-al-hilweh-palestinian-camp-security-wall.html> (Erişim Tarihi 16/8/2021)

²⁴⁷ The Elektronik Intifada, "Hope hard to come by in Lebanon camp", 5 January 2017, <https://electronicintifada.net/content/hope-hard-come-lebanon-camp/19076> (Erişim Tarihi 17/8/2021)

²⁴⁸ Erling Lorentzen Sogge, Managing Security Webs in the Palestinian Refugee Camp of Ain al-Hilweh, Middle East Research and information project: Critical Coverage of the Middle East Since 1971, 2017, <https://merip.org/2017/12/managing-security-webs-in-the-palestinian-refugee-camp-of-ain-al-hilweh/> (Erişim Tarihi 17/8/2021)

Resim 1: Ain el- Hilweh Filistin Mülteci Kampı'nın Önünde Kurulan Askeri Kontrol Noktaları

Kaynakça : <https://www.jpost.com/arab-israeli-conflict/lebanon-stops-building-wall-around-biggest-palestinian-refugee-camp-473839>.

Yukarıdaki fotoğrafta görüldüğü üzere Lübnan ordu kuvvetleri başta olmak üzere, Lübnan Hükümeti Filistinli mültecilerin yaşadığı mülteci kamplarının önüne askerî engeller kurarak mültecilerin günlük hayatları üzerine kısıtlamalar getirmektedir.

3.4.2. Filistin Mülteci Kamplarında Yenileme Çalışmalarının Yasaklanması:

Lübnan İç Savaşı sırasında mülteci kamplarındaki kamu hizmetleri ve altyapı tesisatı en çok zarara uğrayan temel hizmetler olmuştur. Savaş sebebiyle tamamen yıkılmış olan mülteci kamplarını yeniden inşa etmek amacıyla uluslararası çevrelerden yeterice maddi destek gelmiş, fakat Lübnan Hükümeti yıkılan mülteci kamplarını yeniden inşa etmek eylemleri üzerindeki kısıtlamaları uygulamış, aynı zamanda mülteci kamplarındaki binaların yenilenmemesi ve genişletilmemesine dair sert önlemler almıştır. Bu kapsamda restorasyon, yenilenme veya genişletilme gibi işlemlerin gerçekleştirilmemesi adına Lübnan Hükümeti birtakım denetimler yürütmüştür.²⁴⁹

²⁴⁹Jennifer Ibrahim, “The Discrimination against Palestinian Refugees Living in Lebanon”, **Palestinian-Israel Journal of Politics, Economics and Culture**, <https://pij.org/articles/1168/the-discrimination-against-palestinian-refugees-living-in-lebanon> (Erişim Tarihi 22/8/2021)

Lübnan otoriteleri hiçbir sebep gösterilmeksizin yapı malzemeleri ve tüm inşaat malzemelerinin mülteci kampların ana girişini tamamen yasaklamıştır. Bu çerçevede 1/1/1997 tarihli Kanunla taş, çimento, çakıl, kireç ve kum gibi temel yapı malzemelerinin bütün durumlarda girişlerinin yasaklanmasının yanı sıra bu kanuna uymayan kişilerin para cezasına çarptırılacağı belirlenmiştir. Dolayısıyla da bu kararların hükümlerini yerine getiren Lübnan Ordusu, inşaat malzemelerinin girişinin engellenmesi amacıyla mülteci kamplarının girişlerinde kontrol noktaları kurmakla kalmamış, aynı zamanda mülteci kamplarına girmek isteyen araçları kanunlara aykırı olarak sürekli kontrol etmiştir.²⁵⁰

Lübnan'daki Filistinli mültecilerin yaşam standartları ile ilgili yapılan çalışmalara göre, mültecilerin yüzde 53'ü resmî kayıtlı 12 mülteci kampında yaşamaktadır. Bunun yanında, mültecilerin bulunduğu yerleşim alanlarının kalitesinin çok düşük olmasının yanı sıra su, elektrik gibi altyapı hizmetlerinin yetersizliği, tıklım tıklım insanla yaşamalarından dolayı mülteciler çok zorluk çekmektedir. Dolayısıyla da bununla alakalı yayınlanan raporlara göre Lübnan Hükümeti'nin mülteci kamplarına yapı ve inşaat malzemelerinin girişini yasaklaması sebebiyle Filistinli mültecilerin kendi kötü yaşam şartlarını iyileştirmesi imkânsız hâle gelmiştir.

Üstelik 1948 yılından bu yana Lübnan'daki Filistinli mültecilerin barınabilmesi için ayrılmış olan yerleşim alanları hiçbir şekilde değişmeden mülteciler aynı dar alanlarda yaşamayı sürdürmektedir. Daha sonra açıklanacağı üzere Filistinli mültecilerin yoksulluk sınırı altındaki yaşam şartlarının yanı sıra, Lübnanlılara göre dört kat daha fakirlik, parasızlık ve yoksulluk içinde mücadele etmeleri devam etmektedir. Mülteci kamplarında açıkça görülen aşırı kalabalık ve kötü yaşam standartlarına karşın Lübnan'da bulunan tüm Filistin mülteci kamplarındaki ekonomik ve sosyal durum diğer ülkelerdeki Filistinli mültecilerin durumuna göre çok daha vahimdir.²⁵¹

Lübnan Hükümeti'nin Filistinli mültecilerin elverişli konut hakkı konusunda uyguladığı sınırlamalar ile beraber Filistinli mülteciler ya çok düşük düzeydeki yaşam koşulların altında yaşamayı seçmek durumunda kalmış ya da yasal olmayan kira

---

²⁵⁰ Sales, **a.g.e.**, s. 71

²⁵¹ UN Development Group (UNDG), UPR Submission of the UNCT in Lebanon, **Refworld**, November 2015, <https://www.refworld.org/docid/56cabfaf4.html> (Erişim Tarihi 24/8/2021)

sözleşmeleri yoluyla mülteci kampı dışındaki evlerde yaşama seçeneği ile karşı karşıya kalmışlardır.²⁵²

Ancak 1948 yılında Lübnan’a göç etmek zorunda kalan Filistinli mülteciler yaklaşık 100.000 kişi iken günümüzde yaklaşık 400.000’den fazla Filistinli mülteci bulunmasıyla Lübnan Hükümeti’nin bu nüfus artışına karşın Filistinli sığınmacılar için toplumsal, kültürel ve hatta mekansal olarak entegrasyon veya bütünleşme politikası konusunda adım atılmasına tanık olunmamıştır. Hatta elverişli konut hakkı dâhil olmak üzere temel haklar hususunda birtakım kısıtlayıcı önlemler alınmıştır.

Bu konuda Uluslararası Af Örgütü tarafından yapılan araştırmalara göre, elverişli konut hakkı açısından bakıldığında mültecilerin mülkiyet hakkından yasal olarak faydalanmasının mümkün olmaması, aynı zamanda mülteci kamplarında temel hizmetlerin bulunmaması ve altyapı yetersizliği gibi nedenlerden dolayı mültecilerin yaşam koşullarının son derece kötü olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Dolayısıyla da daha sonra açıklanacağı üzere mülteci kamplarında aşırı kalabalık, aşırı fakirlik, işsizlik ve parasızlık, altyapı hizmetlerinin yetersizliği gibi son derece kötü sorunlarla karşılaşmaktadır.²⁵³

Bu çerçevede Lübnan Hükümeti’nin Filistinli mültecilerin hukuki statüsü konusunda gösterdiği olumsuz tavırların, “Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi” çerçevesinde sözleşmeye taraf devletlerin giyim, beslenme ve konut gibi temel yaşam standartlarını sağlamak konusunda gerekli girişimlerde bulunması gerekliliğine dair belirlenen 11. Madde hükümlerine açıkça aykırı olduğu anlaşılmaktadır.²⁵⁴

Bu durum uluslararası anlaşmalar çerçevesinde belirlenmiş elverişli konut hakkına aykırı olan bir durum olmakla birlikte, daha sonra görüleceği üzere mülteci kamplarındaki eski binaların çökme tehlikesiyle karşı karşıya kalması, ayrıca zaman geçtikçe kamplardaki

---

²⁵²UNHCR- The UN refugee Agency, “The Situation of Palestinian Refugees in Lebanon”, **Refworld**, 2016, s. 6-7

²⁵³Amnesty International, “Lebanon Limitations on Rights of Palestinian Refugee Children - Briefing to the Committee on the Rights of the Child”, May- June 2006, s. 3

²⁵⁴Ekonomi, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, 11. Madde. s. 87, <https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/06turkish/TIntCovEcSocCulRights.pdf> (Erişim Tarihi 8/8/2021)

evlere temiz su erişiminin engellemesi ve buna bağlı olarak kampların önemli hizmetlerden tamamen yoksun olan gelişigüzel mahallere dönüşmesine yol açmaktadır.²⁵⁵

Dolayısıyla da Lübnan Hükümeti ülkede özellikle de Lübnan İç Savaşı sonrasında resmî 12 mülteci kampındaki mültecilerin artan nüfusu ile bağlantılı olarak yapıların genişletilmesine izin verilmesi gerekirken, kamplarda binaların yatay olarak genişletilmesi yasaklandığında mülteciler sadece dikey konutlar inşa etmek zorunda kalmışlardır. Bu durum Şatila, Burc el- Baracine ve Nehrul- Barid başta olmak üzere birkaç mülteci kampında bazı riskli durumda ve çöküş tehlikesi içinde olmasına, aynı zamanda uluslararası güvenlik kriterlerinden tamamen yoksun olmasına karşın insanların bu durumda yaşamaktan başka çaresi kalmamıştır.

Bu konuda bir örnek vermek gerekirse, yapılan araştırmalara göre Ain El- Hilweh isimli mülteci kampının büyük kısmı “İç Sokakları” olarak bilinmektedir. Bu sokaklar da temel hizmetlerden yoksun olan, terk edilmiş, bakımsız ve ihmal edilmiş sokaklar olarak dönüştürülmüştür ve giderek dünyanın en kalabalık bölgelerine benzemektedir. Ayrıca Lübnan otoritelerinin mülteci kamplarına inşaat ve yapı malzemelerinin girişini yasaklaması kamplardaki evler ve altyapı hizmetleri üzerinde de kötü etkiler bırakmıştır. Bu kapsamda su, kanalizasyon, havalandırma sistemi hatta düzgün bir çatı olmayan gecekondü evlerde yaşamaktadırlar.

Ancak Lübnan otoritelerinin mülteci kamplarında onarım ve bakım eylemlerini yasaklamasının ortadan kaldırılması çerçevesinde, Filistin- Lübnan Diyalog Kurumu tarafından gösterilen çabalar sayesinde Lübnan’ın güneyinde bulunan mülteci kamplarına ön izin alınması şartı ile inşaat malzemelerinin girişlerine izin verilmiştir. Fakat yine de bu konuda uygulanmış kısıtlamaların yumuşatılması pek uzun sürmemiştir. Zira bu konuda uygulanmış kısıtlamalar yeniden uygulanarak kiremit ve yer döşemesi gibi inşaat malzemelerini getirmeye çalışan kişilere polis güçleri tarafından para cezası uygulanmıştır.²⁵⁶

---

²⁵⁵ Sales, **a.g.e.**, s. 71

²⁵⁶ Amnesty International, “Lebanon: Exiled and suffering: Palestinian refugees in Lebanon”, 17 October 2007, s. 6-7

Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı'nın (UNRWA) Lübnan'daki Filistinli mülteci kamplarının yaşamsal statüsünü değerlendirmek konusunda yaptığı çalışmalar kapsamında, Lübnan'da resmî olarak kayıtlı olan 12 mülteci kampındaki altyapı yetersizliği, işsizlik, kıtlık, yoksuluk ve gelişigüzel binalar gibi kötü bir durumlarda bulunduğu açıklanmıştır.

Bu bağlamda Lübnan çapında özellikle de Beyrut'ta bulunan mülteci kamplarında sürekli olarak su kıtlığı sorunuyla karşı karşıya kalınmıştır. Bunun yanı sıra, Lübnan İç Savaşı'ndan sonraki yıllarda mülteci kamplarına ulaşan su ağlarında tamamen kesinti yaşanması mültecilerin büyük bir kısmının kendi evlerine temiz su sağlamalarını zor hale getirmiştir. Bu sebeple mülteciler, kullanıma uygun olmayan kirlenmiş suyu kullanmak yerine satıcılardan temiz su almak zorunda kalmışlardır. Bununla alakalı olarak UNRWA ve Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı'nın katkıları ile Ain El-Hilweh mülteci kampında, diğer mülteci kamplarındaki su kıtlığı ve su arıtma ağının iyileştirmesi ile ilgili sorunların çözülmesi kapsamında kullanılan teknik yöntemlere dair su temizleme programları başlatılmıştır.²⁵⁷

Diğer yandan, Lübnan İç Savaşı'nın bitmesi ile beraber mülteci kamplarındaki binalar ve altyapı hizmetleri de oldukça zarara uğramıştır. Bunun yanı sıra Lübnan otoritelerinin kamplarda yatay mimari faaliyetleri gerçekleştirilmesini yasaklanmasıyla Filistinli mülteciler dikey binalar inşa etmek zorunda kalmışlardır. Bunu da mülteci kamplarını boş yer kalmayacak şekilde insanlarla dolu bir bölgeye dönüştürmüştür. Aynı zamandakamplardaki sokakların daralmasına yol açarak evlere güneş ışığı bile girmesinin engellemesine neden olmuştur.

Üstelik böyle durumlarda inşa edilecek olan binalarda havalandırma sistemi uygulanamamış ve bunun sonucunda küf ve nem kokusu yayılması gibi çevresel sorunların ortaya çıkması ile beraber bu durum evlerde hamamböceği gibi insanlara zarar verebilecek haşerelerin yayılmasına yol açmıştır. Daha sonra açıklanacağı üzere kamplardaki altyapı

---

²⁵⁷“Palestine refugees feel the brunt of water shortage Lebanon“
<https://www.unrwa.org/newsroom/features/palestine-refugees-feel-brunt-water-shortage-lebanon> (Erişim Tarihi 28/8/2021)

yetersizliği ve çevresel sorunlar halk arasında nefes darlığı ve kalp hastalıklarına artmasına yol açmış ve ayrıca bulaşıcı ve tehlikeli hastalıkların yayılmasına sebep olmuştur.

Lübnan’da yaşayan Filistinli mültecilerin yaşam koşullarının incelenmesi amacıyla Avrupa Birliği tarafından finanse edilen Birleşmiş Milletler Yakın Doğu’daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı(UNRWA) kuruluşu tarafından bazı bilimsel araştırmalar yapılmıştır.

Bu çerçevede mülteci kamplarındaki yüksek oranlı işsizlik ve yoksulluk gibi ekonomi sorunların ortaya çıkış nedenleri incelenmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda, kamplardaki binaların yüzde 66’sı bir evin çürümesine yol açan nem ve rutubet sorunuyla karşı karşıya iken yerleşen ailelerin yüzde 8’i çinko veya ahşaptan işlenmiş olan evlerin çatısını altında yaşadığı görölmüştür.²⁵⁸

Bunun yanı sıra Filistinli mültecilerin bulunduğu yerleşim alanlarında konut yetersizliğiyle birlikte insanların evlerinde güneş bile görmemesi gibi temel sorunlarla karşılaşmakla beraber solunum yolu hastalıkları gibi hastalıkların bulaşması sağlık açısından da olumsuz bir şekilde etkilenildiğini göstermektedir.²⁵⁹

Bu bağlamda, Lübnan’daki Filistinli mültecilerin ülkedeki siyasi otoriteler tarafından hâlâ “yabancılar” veya “ikinci grup” olarak tanımlanması ile bağlantılı olarak mültecilerin hukuki statüsü açısından dışlanma politikasına maruz kalmalarının yanı sıra sosyal hayat ve ekonomik yönden de marjinalize edilmiş olmasıyla, yaşadıkları yerleşim bölgeleri derme çatma binaların her yere yayılması sebebiyle getto ve gecekondu mahallelerine dönüşmüştür.²⁶⁰

Bunun üzerine Lübnan’da çeşitli bölgelere yayılan mülteci kamplarında, Lübnan’da siyasi otoritelerin Filistinli mültecilerin mülk edinme hakkı konusunda getirdiği sıkı kısıtlamalar nedeniyle mülteci kamplarının her yerinde düzensiz binalar ve gelişigüzel konutlar görmek mümkündür.

---

²⁵⁸ “AUB and UNRWA launch survey on the socioeconomic status of Palestine refugees in Lebanon”, 03 June 2016, <https://www.unrwa.org/newsroom/press-releases/aub-and-unrwa-launch-survey-socioeconomic-status-palestine-refugees-lebanon> (Erişim Tarihi 4/9/2021)

²⁵⁹ Sınmaz, **a.g.e.**

²⁶⁰ Levent, **a.g.e.**

Resim 2: Filistin Mülteci Kamplarında Her Tarafa Yayılan Çürük Binalar

Kaynakça: <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/turkish-ngos-rush-to-palestinians-aid-in-lebanon/2083935>

Resim 3: Gecekondu Mahallelerine Dönüşen Filistin Mülteci Kampları

Kaynak: <https://prc.org.uk/en/news/1704/social-distancing-luxury-that-palestinians->

Dolayısıyla da mülteci kamplarında tamamen yıkılmış veya yıkılmak üzere olan evleri yeniden inşa etmek için yapılması gereken restorasyon eylemleri ve yapı malzemelerinin girişinin yasaklanması, kamplarda yaşayan insanlar arasında çok sayıda bulaşıcı hastalık yayılmasına sebep olmuştur. Bunun yanında yetersiz beslenme, yeterince sağlık hizmeti sunulmaması ve evlere sürekli olarak güneş girmemesi gibi son derece kötü

olan konut sıkıntıları ile beraber Filistinli mülteciler en temel insani ihtiyaçlardan bile yoksun bırakılmış insanlar olmuştur.²⁶¹

---

²⁶¹ Richard Cook, “Policy and Governance in Palestinian Refugee Camps, Palestinian Camps and Refugees in Lebanon: Priorities, Challenges and Opportunities Ahead, American University of Beirut Issam Fares Institute for Public Policy and and International Affairs, https://scholarworks.aub.edu.lb/bitstream/handle/10938/21287/ifi_pc_memo02_cook_arabic.pdf?sequence=1 (Erişim Tarihi 8/9/2021)

SONUÇ

Bu çalışmada tarihsel süreç dikkate alınarak tartışılan Lübnan'daki Filistinli mülteciler hukukun tam bir sosyal izolasyon politikası ile karşı karşıya kalmış durumdadırlar. Filistinli mültecilerin Lübnan Hükümeti tarafından sürekli olarak maruz bırakıldığı sosyal ve ekonomik marjinalleştirme politikalarının ana sebeplerini analitik bir biçimde ele aldığımızda, öne çıkan nedenin Lübnan Devleti'nin günümüze dek tüm ülkeye yayılan Filistinli mültecilerin varlığını ülkenin güvenliğine ve istikrarına yönelik bir tehdit olarak algılaması olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada da belirtildiği üzere Filistinli mültecilerin Lübnan'a yerleşmelerinin ilk yıllarından bu yana Lübnan'ın siyasi yapısının genel olarak kırılğan bir mezhepsel ve etnik yapıya sahip olan bir devlet olması sebebiyle ülkeye yerleşen Filistinli mültecilerin ülkede kalıcı olmaları hâlinde ülkenin etnik ve mezhepsel yapısının Müslümanlar lehine değişebileceği ve bozulacağı ihtimali Lübnan'da siyasi çevrelerinin bu durumdan son derece rahatsız olmalarına ve endişelenmelerine sebep olmuştur.

Tarihsel süreci takiben Lübnan- Filistinli mülteciler ilişkisinin güncel durumunu dikkate aldığımızda ise, günümüzde kısmi iyileşmeler görülmekte ve Lübnan Hükümeti'nin FKÖ ve Filistinli gruplar ile gerçekleştirdiği çok taraflı diyalogların akabinde bir siyasi açılım gerçekleşmektedir. Bu süreçte Lübnan'daki Filistinli mültecilerin içinde bulunduğu ekonomik ve insani sıkıntıları çözebilmek için Beyrut'taki kapatılmış olan FKÖ ofisinin yeniden faaliyete geçmesi adına 2005'te Lübnan ile Filistinli taraflar arasında diyalog kurma amacıyla bir komite oluşturulmuştur. Bu sayesinde Lübnan siyasi otoriteleri, FKÖ ve Filistinli silahlı gruplar arasında az da olsa diyalog kurulabilmiştir.

Diğer yandan, 2007'de Lübnan'daki Filistinli mültecilere ait Nahr el- Bared mülteci kampında terörle mücadele kapsamında meydana gelen savaş eylemleri sebebiyle kampta bir tahliye operasyonu yapılmasının etkisiyle kamptaki mültecileri yaşadıkları yerlerden kovulmuş ve evsiz bırakılmıştır. Kampın tamamen yıkılmasının üzerinden yıllar geçmiş olmasına rağmen kamp halen yeniden inşa edilmemiş durumdadır. Bu savaş,

Lübnan Hükümeti'nin mülteci kamplarını tamamıyla bir güvenlik sorunu olarak algılamasını kalıcı bir şekilde sürdürmesine sebep olmuştur.

Lübnan siyasi ve güvenlik otoritelerinin ülkedeki terör eylemlerinin ortaya çıkışından sorumlu tuttuğu Filistinli mültecilerin yaşadığı Nahr el- Bared mülteci ile kampında gerçekleştirilen askerî operasyonlar sonucunda Nahr el- Bared kampın ile diğer Filistinli mülteci kampların girişinde bir türlü coğrafi engeller kurarak mültecilerin günlük hareketi üzerine kısıtlamalar getirdi.

2007'de Nahr el- Bared mülteci kampında gerçekleştiren askeri operasyonlar meselesini çözmek ile ilişkin olarak Filistinli mültecilerine ekonomik olarak düştüğü zor durumu iyileştirmek adına yerel ve uluslararası sivil toplum kuruluşlar tarafından bir türlü yardım ve desteklerde bulundu. Ancak yapılan girişimler daha sonraki yıllarda Lübnan siyasi çevrelerde Filistinli mülteciler meselesi ile ilgili geniş kapsamlı görüşmeler yapılmasına katkıda bulundu.

Filistinli mülteciler meselesi ile ilgili geniş kapsamlı yapılan görüşmeler sonucu olarak artık bu konuyu siyasi çevrelerde siyasetçiler tarafından oldukça açık görüşlerle tartışılan bir konu olarak hale geldi. Örnek olarak :7 Haziran 2010 tarihinde Lübnan'daki Filistinli mültecilere temel haklar tanınması gerektiğini savunan siyasi ve hukuk dernekleri Lübnan Parlamentosu'nda, ülkedeki Filistinli mültecilere insani, sosyal ve ekonomik alanda haklar tanınmasına dair isteklerde bulunmuştur. Bu bağlamda, Lübnan siyasi partilerinin aralarında yaptıkları görüşmeler sonucunda, bu tezin üçüncü bölümünde belirtildiği üzere Çalışma Yasası'nın 39. Maddesi, Sosyal Güvenlik Yasası'nın 9. Maddesi gibi Filistinli mültecilerin yasal olarak karşılaştığı sorunlardan olan maddeler üzerine bazı değişiklikler yapılmıştır.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi çerçevesinde, dünyadaki tüm insanlara tanınması gereken insani ve ekonomik haklar hususunda Lübnan Hükümeti'nin sorunların çözümü konusunda attığı adımların yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu çerçevede, Lübnan'daki Filistinli mültecilere hukuki olarak destek veren insan hakları dernekleri, Filistinli mültecilerin çalışma ve mülk edinme hakları dikkate alınarak mültecilerin hukuki koşullarını iyileştirmek adına bir türlü girişimlerde bulundu. Ancak Lübnan siyasi çevrelerde ülkedeki tüm Filistinli mülteciler “yabancılar” olarak değerlendirilmesi

yüzünden bulunan girişimler hep başarısızlığa uğratmıştır. Örnek olarak: Filistinli işçiler ülkede “yabancılar” olarak tanındığı sürece çalışma izni almadan hiçbir şekilde çalışmamaktadır. Diğer yandan Mülk edinme hakkı ülkede siyasi ve sosyal çevrelere göre Lübnan’da Filistinli mültecilerin kalıcı olarak yerleştirilmeleri konusu ile bağlı bir mesele olarak algılanması için bazı kanun koyucular tarafından mültecilerin mülk edinme hakkı üzerinde değişiklikler yapılmamasına eğilimlidir.

Filistinli mültecilerin ekonomik durumunun iyice kötüleşmesine yol açan çalışma yasası çerçevesinde uygulanan kısıtlamalar üzerinde yapılan değişiklikler siyasi anlamda olumlu olarak değerlendirilse de, Filistinli mültecilerin hiçbir durumda avukatlık, doktorluk, mühendislik gibi meslek teşkilatı çatısı altında bulunan mesleklerde çalışmalarına izin verilmemesi devam etmektedir. Bu durumun en önemli nedenini inceleyecek olursak, Lübnan Devleti’nin Filistinli mültecilerin ülkeye yerleştiği ilk yıllardan beri onların hukuki durumunu değerlendirmek konusunda karşılıklı memnuniyet ilkesi uygulandığı görülmektedir. Bu hususta, Filistin Devleti’nin sınırları içinde yaşayan Lübnan vatandaşlarına tanıdığı haklar ile Lübnan Devleti’nin Filistinli mültecilere temel hakların birebir olması gerekmekte, ancak Filistin Devleti’nin hukuki olarak var olmaması sebebiyle bu yöntem mültecilere bir haksızlık uygulanmasına sebep olmaktadır.

Üstelik Filistinli mültecilerin Lübnan Çalışma Yasası kapsamında birçok meslek kolunda çalışmaları ve istihdam edilmeleri hususunda getirilen kısıtlamaların etkisiyle ve alınması gereken çalışma izni ile sadece güç gerektiren gündelik ve ucuz karlı işlerde çalışmak zorunda durumdadırlar. Bu durum Filistinli mültecilerin daha fazla iş kolu ve meslekte yasal olarak çalışabilmeleri için işveren ve çalışma bakanı tarafından rutin olarak bildiriler çıkarılmasını beklemelerine sebep olmuştur.

Bu bağlamda, Lübnan kanun koyucuları Filistinli mültecilere medeni, sosyal, ekonomik ve siyasi alanlarda temel hakların tanınması konusunda ilgisiz davranmış ve tam bir önemsememe politikası uygulanmasına eğilimli olmuştur. Buna karşın, Filistinli mültecilere temel hakların tanınması konusunda isteklerde bulunan insan hakları derneklerinin Lübnan siyasi çevrelerinde gösterdiği çabaların sonucu olarak Lübnan kanun koyucuları Filistinli mültecilerin hukuki statüsünü iyileştirebilmek adına Lübnan Parlamentosu’na yasa önerileri sunmuştur. Ancak gösterilen tüm çabaların gerçek anlamda

Filistinli mültecilere haklar tanınması hususunda faydasız olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, mülk edinme hususunda getirilen sınırlamalar, Filistinli mültecilerin kalıcı olarak yerleşebilecekleri endişesi ile bağdaştırılarak tam bir belirsizlik içinde kalmıştır.

Lübnan siyasi otoriteleri, ülkeye yerleşen Filistinli mültecilere etnik ve güvenlik sebeplerinden dolayı mültecilerin hukuki statüsü ile ilgili ırkçı ve ayrımcı politikalar yürütmektedir. Bu durumda, Filistinli mülteciler zor yaşam standartlarını iyileştirmek adına sürekli olarak çaba göstermek ve mücadele etmek durumundadırlar. Üstelik Filistinli mülteciler, Lübnan Hükümeti'nden isteklerde bulunarak kendi geleceklerini belirlemek ve Filistin'e geri dönmek gibi ulusal amaçları gerçekleştirmeye de çalışmaktadırlar. Bu durumun, Filistinli mültecilerin uluslararası sözleşmeler çerçevesinde eşit şekilde siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda insani haklara sahip olması gerektiği konusunda mültecilerin yaşadıkları zor yaşam şartlarını değiştirmek isteğine bağlı olduğu görülmektedir.

Dolayısıyla da Filistinli mülteciler, gerek Lübnan otoriteleri gerek Lübnan toplumunun ülkedeki Filistinli mültecileri yerleştirme politikasını reddetmesini son derece haksız bulurlar. Bu bağlamda, Filistinli mültecilerin bu konuda siyasi ve toplumsal çevrelerde Lübnan'da kalıcı olarak yaşamak istemediklerini açık bir şekilde dile getirmelerine rağmen Lübnan siyasi çevrelerinde Filistinli mültecilere temel hakların sağlanması hâlinde ülkede kalıcı olacaklarının yüksek bir ihtimal olduğu düşüncesinin, kötüleşen durumu iyileştirmek adına herhangi bir adım atılmamasının altında yatan sebep olduğu görülmektedir. Bu durumun sonucunda Filistinli mülteciler 1948 yılından bu yana Lübnan'da zor olan yaşam şartlarında hayatlarını idame ettirmiş, sığınılan diğer ülkelere nazaran Lübnan'da daha fazla sıkıntıyla karşılaşmışlardır.

KAYNAKÇA

A, A.S. Majali, Jawad A. Anani:	The Inside Story of the 1994 Jordinian- İsraili Treaty , Ithaca Press, 1 February 2006.
Aasheim, Petter:	“The Palestinian Refugees and the right to work in Lebanon” , University of Lund Faculty of Law International Human Rights Law, Graduate Thesis, 2002.
Abu Aisha, N. M.:	“Filistin’in kaderini değiştiren Baldour Deklarasyonu 104, yaşında”, Anadolu ajansı , https://www.aa.com.tr/tr/dunya/filistin-kaderini-degistiren-balfour-deklarasyonu-104-yasinda/2409778 , 7/12/2022.
Abu Shakra, Eyad:	“The Sabra and Shtila massacre”, Arab News , 18 April 2020, https://www.arabnews.com/node/1660936 , 20/02/2022.
Acar, I.C.:	Lübnan Bunalım ve Filistin Sorunu , Ankara, Türk Tarihi, 1989.
Acar, Sezai:	Filistin’de İngiliz Manda Dönemi (1922- 1939), Haziran 2003, https://www.haksozhaber.net/okul/filistinde-ingiliz-manda-donemi-1922-1939-5046yy.htm , 15/12/2022.
Al Jaro, Hytham:	“Arapça Kaynaklarda Filistin Kurtuluş Örgütü ve Lübnan İç Savaş (1975-1989)” , İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bilim Dalı , Yüksek Lisan Tezi, Eylül 2019.
Al- Arian, Lama:	“In Lebanon, Palestinian Protest New Employment Restrictions”, Nanitonal Pubic Radio , 26 July 2019, https://www.npr.org/2019/07/26/745041157/in-lebanon-palestinians-protest-new-employment-restrictions , 18/7/2021.
Albert Hourani:	Arap Halkları Tarihi , Çev. Yavuz Alogan, İstanbul, İletişim Yayınları, 1. Baskı, 1997.
Al- Nasif. N, El-Khoury, S.:	“Palestinian Employment in Lebanon- Facts and Challenges: Labour Force Survey Among Palestinian Refugees Living in Camps anda Gatherings in Lebanon”, İnternational Labour Organization , Lebanon, 27 February 2014.

Ali Duran Uran:	Filistin Taksim Planı ve İngiliz Mansa İdaresinin Sona Ermesinin Cumhuriyet ve Ulus Gazetelerine Yansımaları, (1947-1948), İsraiylat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi , (8).
Altınöğlü, Garbis:	“Tel El- Zaater’ın 53 Günü”, 27-28 Ocak 2005, https://turkishmarxist.wordpress.com/2005/01/28/tel-el-zaatarin-53-gunu 16 /02/2022.
Amnesty International:	“Lebanon - Exiled and suffering: Palestinian refugees in Lebanon”, 17 October 2007, 18/010/2007, available at :https://www.refworld.org/docid/4715bc6f826b.html ,20/06/2021.
Amnesty International:	“Lebanon Limitations on Rights of Palestinian Refugee Children - Briefing to the Committee on the Rights of the Child”, May- June 2006.
Anera Reports:	“Palestinian Refugees in Lebanon”, Volume 3, June 201 http://www.anera.org/wpcontent/uploads/2013/03LEBRefugeeReport.pdf , 5/1/2022.
Antoy Best, Jussi, M.H., Joseph, A.M., Kirsten, E.S:	20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi , Çev. Taciser Ulaş Belge, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2012.
Arı, Tayyar:	Filistin’de Kalıcı Barış Mümkün Mü? , İstanbul, Akademik Orta Doğu , 2007.
Arı, Tayyar:	Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi , Bursa, Alfa yayıncılık, 2005.
Armaoğlu, Fahir:	Filistin Meselesi ve Arap- İsrail Savaşları , (1948-1988).
Armaoğlu, Fahir:	20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995 , İstanbul, Alkım Yayınevi, 1999.
Aslan, Taner:	Yahudilerin Filistin’e Göçü Üzerine Bazı Düşünceler, Erdem , (59), 2011.
Aude, Signoles:	“Sabra and Chatila, Scinces Po”, 14 March 2008, https://www.sciencespo.fr/mass-violence-war-massacre-resistance/fr/document/sabra-and-chatila.html ,22/02/2022.
Ayhan. V, Tür. Ö.:	Lübnan Savaş, Barış, Direniş ve Türkiye ile İlişkiler , Bursa, Dora Yayınları, 2009.
Bağlıoğlu, Ahmet:	“Lübnan’ın Tarihsel Dokusu ve Yönetim Anlayışındaki Mezhebi Etkiler”, İlahiyat Fakültesi Dergisi , 13(1), 2008, ss. 13-36

Baraka, Hoda:	“Palestinian in Lebanon: Chains of Misery (Bound by the Law and the Market)” , The American University of Cairo, Forced Migration and Refugee Studies Program (Fmrs), No.9, 2008.
Batlouni. L, İrani. A:	“Socio-Economic Survey of Palestinian Refugees in Lebanon” , Report published by the American University of Beirut (AUB) and the United Nations Relief and Works Agency for.
Benjamin Gidron, Stanley N.:	Mobilizing For Peace: Conflict Resolution In Northern Irelan, Israel/Palestine, And South Africh , Newyork, Oxford University Press, 2002.
Boyer, Alan:	Siyonizmin Kökenleri , Çev. Volkan Aytar, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995.
Bozkurt, S.P.:	“Başarısız Bir Çatışma Yönetimi Örneği: İsrail- Filistin Sorununun Çözumsuzluğu ve Nedenler” , İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kasım 2020.
Bowker, Robert:	Palestinian Refugees: Mythology, Identity, and the Search for Peace , Lynne Rienner Publishers, 2003.
Chaaban, J. Hanafi, S. Seyfert, K	“Social Exclusion of Palestinian Refugees in Lebanon:Reflections on the Mechanisms that Cement their Persistent Poverty”, Refugee Survey Quarterly , January 2012.
Charity.B, Loescher. G.:	“International Cooperation and the Global Refugees Crisis” , New York, Oxford Universitesi Press, 1993.
Christoff, Stefan:	“The War Against Palestinian Refugees in Lebanon”, Canadian Dimension , https://canadiandimension.com/articles/view/the-war-against-palestinian-refugees-in-lebanon , 24/02/2022.
Chatty. D, Hundt, L. G.:	Children of Palestine: Experiencing Forced Migration in the Middle East , Canada, Berghahn Books, 2005.
Cobban, Helena:	The Making of Modern Lebanon , Routledge, 13 September 2019.
Cobban, Helena:	The Palestinian Liberation Organization- People, Power and Politics , Cambridge University Press, 1984.
Cohen, Israel:	A Short History of Zionizm , London, Frederick Muller, 1951.
Çerçinli, Çağlar:	“Lübnan İç Savaşı’nda Türk Dış Politikası” , Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, Ağuston 2019.

Diana Muir,:	“A Land without a People without a Land”, Middle East Forum , 2008, pp. 55-62 https://www.meforum.org/1877/a-land-without-a-people-for-a-people-without , 9/2/2022.
Dobre, D.N.:	“ Lübnan’ın Entegre Etmeme Politikası Bağlamında Filistinli Mülteciler ”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Edgar O’balance (Auth.):	Civil War in Lebanon (1975-1992) , UK, Palgrave Macmillan, 1989.
Edward N. Luttwak:	The Virtual American Empire , New Brunswick (U.S.A) and London (U.K), s. 2009.
El- Ali, Leyla:	“UPR 2020: Palestinian Refugee Rights in Lebanon”, Najdeh Association, Development Action Without Borders (Naba'a), Palestinian Human Rights Organization (PHRO).
Elçi, I. H.:	“ Lübnan Hizbullahı’nın Dönüşüm Süreci ”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisan Tezi, İstanbul, 2010.
Esman, M.J, Rabinovich. I.:	Orta Doğu’da Etnisite Çoğulculuk ve Devlet , Çev. Zafer Avşar, İstanbul, Avesta Yayınları, 2004.
Fildiş, T.A.:	“Birleşmiş Milletler’in Taksim Kararı ve İsrail Devleti’nin Yaratılışı”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 41(1), Haziran 2012.
Frederic C. Hof:	A Pratical Line: The Line of Withdrawal from Lebanon and its Potential Applicability to the Golan Heights , Middle East Journal, 55(1), 2001.
Gannuşı, R.:	Filistin Sorunu ve FKÖ , Çev. Lütfullah Bender, İstanbul, Bir Yayıncılık, 1988.
Gelber, Yoav:	“The İsraili- Arap War of 1948”, Jewish Virtual Library , July 2009, https://www.academia.edu/5677249/The Israeli-Arab War of 1948 , 24/12/2022.
Ghanem, As’ad:	The Palestinian- Arap Minority in Israel 1948-2001 , A Political Study- State University of New York Press, 2001.
Gilmour, David:	Lebanon: The Fractured Country , New York, St. Martin’s Press, 1 Jaunuary 1983.
Greılsammer, İlan:	Siyonizm , Çev. Işık Ergüden, Dost Kitabevi, 2007
Guy S. Goodwin- Gill:	Refugees: Challenges to Protection, International Migration Review , 35(1), March 1, 2001.

	.
Handan Hilal Köse	“The Impact of Palestinian Refugees on The Impact of Palestinian Refugees on Lebanese Politics”, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2012, s. 12-13
Hiro, Dilip:	Lebanon: Fire and Embers – A History of the Lebanese Civil War , New York, St. Martin’s Press, 1992.
Hourani, Albert:	A History of the Arab Peoples , Cambridge, Harvard University Press, 1991.
Ibrahim, Jannifer:	The Discrimination against Palestinian Refugees Living in Lebanon, Palestinian- Israel Journal of Politics, Economics and Culture, https://pij.org/articles/1168/the-discrimination-against-palestinian-refugees-living-in-lebanon , 1/9/2021.
İlan Pappé:	Modern Filistin Tarihi , Çev. Nuri Plümer, Ankara, Phoenix, 2007, s. 177-179.
Irfan, Anne:	“An Unusual Revollution: The Palestinian Thawran In Lebanon”, C. 1969-82, Durham Middle East Papers, Institute for Middle Eastern and İslamic Studies .
İdiris Okuduci, Mahmut Geldi:	“Kimseden hesabı sorulamayan Sabra ve Şatilla Katliamının üzerinden 39 yıl geçti”, Anadolu Ajansı , 15.09.2021, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kimseden-hesabi-sorulamayan-sabra-ve-satilla-katliaminin-uzerinden-39-yil-gecti/2365420 , 22/02/2022.
Joe Stork:	“The war of the Camps, the War of the Hostages”, Middle East Report , June 1985, https://merip.org/1985/06/the-war-of-the-camps-the-war-of-the-hostages/ ,24/02/2022.
Kamal S Salibi:	Cross roads to civil war: Lebanon, 1958-1976 , Delmar, N.Y., Caravan Books, 1976.
Karakoç, Ercan:	Geçmişten Günümüze Ermeni Komiteleri ve Terörü , Hınçak-Taşnak’tan Asala ve Jcag – Ara’ya, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
Karaman, L.M.:	Siyonizm, TDV İslam Ansiklopedisi , C. 37, 2009.
Karaman, L.M.:	Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu , İstanbul, İz Yayıncılık, 1991.
Kemal, Mim ÖKE:	Siyonizmden Uygarlık Çatışmasına Filistin Sorunu , İzmir, Çağlayan Matbaası, Temmuz 2002.

Kemiksiz, N.N.:	“Arap- İsrail Sorunu ve Bölgesel Yansımaları”, Journal of Awareness , 3(1), 2018.
Khalaf, Samir:	Civil and Uncivil Violence in Lebanon: A History of the Internationalization of Communal Conflict , Columbia University Press, 2002.
Khalidi, Rashid:	The Iron Cage: The Story of the Palestinian Struggle for Statehood , Boston, Beacon Press.
Khawaja, Bassam:	War and Memory: The Role of Palestinian Refugees in Lebanon , USA, Macalester College, Spring 2011.
Knudsen, Are:	“The Law, the Loss and the Lives of Palestinian Refugees in Lebanon”, Bergen, Chr. Michelsen Institute , CMI Working Paper 2007.
Latif, Nadia:	“Space, Power and Identity in a Palestinian Refugee Camp”, Terra- Hn , Sayı (5), Eylül 2008, http://reseau-terra.eu/article800.html 29/01/2022.
Levent, Hediye:	“Lübnan’da Filistinli Olmak”, Ortadoğu , 16 Ağustos 2018.
Levy. A, Shamiyeh. G.:	“Responding to Crisis: How Lebanon Determinits its Refugee Policies”, The George Washington University- The Elliott School of International .
Majaj, S.L., Sunderman, P.W. Saliba:	Gender, nation , and community in Arab women’s novels , NewYork, Syracuse University Press, 2002.
Manna, Adel:	“Two Sides of the Coin: Independence and Nakba 1948. Two Narratives of the 1948 War and its Outcome”, The Institute of Historical Justice and Reconciliation , Cilt (4), August 19, 2011.
Meier, Daniel:	“Al- Tawteen: The Implantation Problem as an Idiom of The Palestinian Presence in Post Civil War Lebanon (1989-2005), Pluto Journals”, Arab Studies Quarterly , Summer Vol. 32, No. 3, 2010.
Michael J. Cohen:	Palestine: Retreat from the Mandate- The Making of British Policy , London, Paul Elek, 1978.
Mikaberidze, Alexander:	“Atrocities, Massacres, and War Crimes: an encyclopedia”, California, Santa Barbara- Abc -Clio , Gredo Reference, Cilt (1), 2013.

Mohammed, Mohsen:	“The Situation of Palestinian Refugees in Lebanon”, Beirut, Al Zaytouna Centre for Studies & Consultations , İkinci baskı, 2008.
Mouzahem, Haytham:	“Lebanon halts work as palestinians reject wall around refugee Camp”, Al- Monitr The Pulse of the Middle East , 29 November 2016, https://www.al-monitor.com/originals/2016/11/lebanon-ain-al-hilweh-palestinian-camp-security-wall.html
Mutlu, Orçun:	“Filistin Devleti’nin Devletlik Statüsüne Dair Bir Değerlendirme”, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi , (8), 2019.
Natour, Suhail:	“Palestinians in Lebanon and Right to Work Amendment to Allow More Refugees Access to Employment”, BADIL , Vol. 2005, Issue 27,
Natour, Suhail:	الفلسطينيون في لبنان وتعديل قانون الملكية العقارية , Beirut, Institute For Palestine Studies , 13(50), 2002.
Nielsen, J.S.:	“International Documents on Palestine 1972”, Lebanon, Beirut, The Institute for Palestine Studies , 1975.
Nizar, Saghie. R.:	Legal Assessment of Housing, Land and Property Ownership, Rights and Property Law related to Palestinian, Refugees in Lebanon, Norwegian Refugee Council- European Commission , October 2008.
Norwegian Refugee Council:	“Palestinian Refugees’ Right to Inter Under the 2001 Amendment Law- Beirut Test Case”, Lebanon- Information, Counselling and Legal Assistance Programme , January 2016.
Odeh, B. J.:	Lebanon, Dynamics of Conflict: a modern political history , London, Zed Books, 1985.
Örücü,Sevda:	“Yahudi Diasporası’nın Filistin’e Göçü Ve İsrail Devleti’nin Kuruluşu”, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi , 3(2), 2018.
Özfatura, M.N.:	Filistin- İsrail Ekseninde Ortadoğu , İstanbul, Yayın matbaacılık, Nisan 2005.

Özgül, Esin:	“1917 Balfour ALFOUR Deklarasyonu ve Filistin’e Yahudi Göçü”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2018.
Özkartal, Fatih:	İsrail Devleti’nin Kuruluşunda İngiltere’nin Tarihsel, İlim ve Medeniyet , 14 Ağustos 2016, https://www.ilimvemedeniyet.com/israil-devletinin-kurulusunda-ingilterenin-tarihsel-rolu.html , 10/12/2022.
Özkoç Özge:	“Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin- İsrail Sorunu” ,Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Araştırma Görevlisi, 64(3), 2009.
Palestinian Journeys: timeline, :	“The Evolving Infrastructure of Palestinian Refugee Camps”, https://www.paljourneys.org/en/timeline/highlight/2473/evolving-infrastructure-palestinian-refugee-camps 3/1/2022.
Palestine Remix:	Alnakba, https://interactive.aljazeera.com/aje/palestineremix/al-nakba.html# 17, 20/12/2021
Palestinian Refugees:	United Nations Relief and Works Agency for Palestinian Refugees in the Near East, https://www.unrwa.org/palestine-refugees 13/01/2022.
Peteet, Julie:	“Socio- Political Integration and Conflict Resolution in the Palestinians Camps in Lebanon”, Journal of Palestine Studies , 16(2), 1987.
Policy Prief:	The Worf of Palestinian Refugees in Lebanon Is A Right And A Common Interest, 26 Haziran 2014, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---arabstates/---ro-beirut/documents/publication/wcms_248434.pdf , 28/06/2021.
Policy Prief:	https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---arabstates/---ro-beirut/documents/publication/wcms_248434.pdf , 7/7/2021.
Rami Siklawi:	“The Dynamics of Palestinian Political Endurance in Lebanon, Middle East Journal ”, Vol. 64, No. 4, Autumn 2010, pp. 597-611
Ranin, Eylül:	“İsrail Filistin Sorununda Semboller, Söylemler ve Kimlik: Konstrüktivist Bir Analiz ”, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Robert F. Gorman, Edward S. Mihalkanin:	Historical Dictionary of Human Rights and Humanitarian Organizations , Unites States of Amerika, Scarecrow, 2007.
Robert G Rabil,:	Embattled neighbors: Syria, Israel and Lebanon , USA, Colarado, Lynne Rienner Publishers, 2003.
Rooney. G, Sakr. R:	The Ethics of Representation in Literature, Art, and Journalism, Transnational Responses to the Siege of Beirut , New York, Routledge, 6 February 2018.
Robert, Rebecca:	Palestinians in Lebanon: Refugees Living with Long-term Displacement , International Library of Post-War Reconstruction and Development, I.B.Tauris, ILLUstrated edition, 15 October 2010.
Rueff. H, Viaro. A.:	“Palestinian Refugee Camps: From Shelter to Habitat”, Refugee Survey Quarterly , 28(2-3), 2009, s. 339-359.
Sağlam, Zeliha:	“ Lübnan Siyasetinde Filistinli Mültecilere Yönelik Politikaların İyileşmemesinin Ardındaki Nedenler Burc Baracne Örneği ”, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
Saghieh. N, Nammour. K:	“Labor Rights of Palestinian Refugees in Lebanon, Access to Liberal Professions”, Policy Dialogues Series – Lebanese – Palestinian Relations / 02.
Salam, N.A.:	“Between Repatriation and Resettlement: Palestinian Refugees in Lebanon”, Journal of Palestine Studies , 24(1), 1994.
Sayigh, Rosemary:	Too Many Enemies: The Palestinian Experience in Lebanon , London, Zed Book, 1994.
Sawssan Abou- Zahr:	“Palestinians of Lebanon: Generations of refugees denied integration and basic rights”, Lebanon- Peace direct , 30 July 2021, https://reliefweb.int/report/lebanon/palestinians-lebanon-generations-refugees-denied-integration-and-basic-rights , 1/9/2021.
Sedda, Abdallatif:	“ Uluslararası Hukuka Göre Filistin’deki İsrail Yerleşimi ”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2020.
Selin M. Bölme,:	“Birleşmiş Milletler’de Filistin Oylaması: Devlete Doğru?”, SETA-Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı , Eylül 2011.

Serpil, Gdl:	“Bir Başarısz Devlet rneği Olarak”, Identities , 3(2).
Serpil, Gdl:	“Lübnan İç Savaşı’nda Filistinli rgtlerin”, Electronic Turkish Studies , Turkey, Ankara, 13(22), 2018.
Shafie, Sherifa:	“Palestinian Refugees in Lebanon, Forced migrationonline”, Forced Migration , https://www.fmreview.org/palestine/elsayedali ,
Sınmaz, Kadriye:	“Lübnan’daki Filsitinli Mülteciler: 75 Yıldır Yok Sayılan İnsanlar”, İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İnsamer) , 21 Aralık 2020,
Siklawi, Rami:	“The Palestinian Refugee Camp in Lebanon Post 1990: Dilemmas of Survival and Return to Palestine”, Arab Study Quarterly , 41(1), 2019.
Simman, B.Y. Tov:	The Israeli- Palestinian Conflict: From Conflict Resolution to Conflict Management , New York, Palgrave Macmillan, 2007.
Sukarieh. M, Tannock. S:	“On the Problem of Over- resarched Communities: The Case of the Shatila Palestinian Refugees Camp in Lebanon”, Sociology , 47(3), 2013.
Suleiman, Jaber:	“Marginalised Community: The Case of Palestinian Refugeesin Lebanon”, Development Research Centre on Migration, Globalisation and Poverty University of Sussex , 2006.
Suleiman, Jaber:	“Palestinian Refugees in Lebanon between past and Present: Legal and Living Realities”, Institute for Palestine Studies , 9 May 2013 , 27/01/2022..
Suleiman, Jaber:	“The Current Political, Organizational, and Security Situation in the Palestinian Refugees Camps in Lebanon”, Journal of Palestine Studies , 29(1), 1999.
Suleiman, Jaber:	“Trapped Refugees: The Case of Palestinian in Lebanon”, Refugee Studies Centre Oxford Department of International Development University of Oxford , Woking Paper Series No. 64, 2010.
şarkul Avast:	“Ortadoğu,Miye Miye Mülteci Kampı’nda atışma”, 17 Ekim 2018, https://turk-archive.aawsat.com/miye-miye-multeci-kampinda-catisma/ , 14/08/2022

Taflioğlu, M.S.:	“Lübnan Anayasal Düzeninde Egemenlik Dağılımı”, 24(28), 2016.
Talhami, G.H.:	Palestinian Refugees: Pawns to Political Actors , New York, Noca Science Publishers, 2003.
Tan, Altan:	“Ortadoğu notları (24): Kara Eylül, Independent Türkçe”, https://www.indyturk.com/node/205801/t%C3%BCrkiyeden-sesler/ortado%C4%9Fu-notlar%C4%B1-24-kara-eyl%C3%BCl , 4/02/2022.
The Elektronik İntifada:	“Hope hard to come by in Lebanon camp”, 5 January 2017, https://electronicintifada.net/content/hope-hard-come-lebanon-camp/19076 , 17/08/2021.
Tok, Abdülkadir.:	“Filistinli Mülteciler ve Uluslararası Hukuk”, İnsamer , 24.07.2020.
Turan, N.S.:	Lübnan’da Ulusun İnşası ve Ortak Tınının Üretimi- Rahbani Kardeşler ve Feyruz, Ortadoğu Etütleri , 3(1), Temmuz 2011.
William L. Cleveland:	Modern Ortadoğu Tarihi , Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2015.
Winslow, Charles:	Lebanon- War and Politics in a Fragmented Society , London- Routledge, 31 October 1996.
Walid, Khalid:	Conflict and violence in Lebanon: Confrontation in the Middle East , Cambridge, UK, Center for International Affair Harvard University, 1984.
World Business Law Library:	Lebanon Labour Laws and Regulation Handbook – Strategic Information and Basic Laws , USA Washington DC, USA, Lebaon, International Business Publications, Lulu.com, 2016.
Yassine, Delal:	“Unwelcome Guests: Palestinian Refugees in Lebanon”, al-shabaka. The Elektronik İntifada , 13, 2010.
Yaşar, F.T, Özcan, S. Kor, Z.:	Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin , İHH İnsani Yardım Vakfı, 2003.
Yıldırım, Yusuf :	“İsrail- Filistin Sorununda İki Devletli Çözüm Arayışları”, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi , 18(41), 2021.

YİĞİT, A.A.:	“Filistin Meselesinin Kronileşmesi (1918-1948)”, Türk Dünya Araştırmaları , 234(123), Kasım Aralık 2019.

